

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
TRAVMA VE AFET ÇALIŞMALARI UYGULAMALI RUH SAĞLIĞI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TOPLUMSAL TARİH NASIL ÖZNELLEŞİR?:
6-7 EYLÜL OLAYLARI'NIN KUŞAKLARARASI AKTARIMI

ASLI YÜKÇÜ
116507007

PROF. DR. HALE BOLAK BORATAV

İSTANBUL
2021

Toplumsal Tarih Nasıl Öznelleşir?:
6-7 Eylül Olayları'nın Kuşaklararası Aktarımı

How Does Social History Become Subjective?
Transgenerational Transmission of 6-7 September Incidents

Aslı Yükçü
116507007

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hale Bolak Boratav İmza:
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ahmet Tamer Aker İmza:
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Okan Taycan İmza:
Yeditepe Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih:.....

Toplam Sayfa Sayısı:

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Travmanın kuşaklararası aktarımı
- 2) Toplumsal travma
- 3) 6-7 Eylül 1955 Olayları
- 4) Politik şiddet
- 5) Rum kadınlar

- 1) Transgenerational transmission of trauma
- 2) Social trauma
- 3) Incidents of September 6-7 1955
- 4) Political violence
- 5) Rum women

TEŞEKKÜR

2016 yılında, BİR/ Bizlik için Ruhsallık Çalışma Grubu olarak bir araya geldiğimiz toplantının bir yerinde Cemal Dindar “Yol kuzulayıcıdır”, demişti. Yolun doğurganlığını ifade eden bu sözü o zamanlardan bu yana taşıdım ve anlamını bu süreçte idrak ettim. Öğrenmek ve öğrendiklerimi dönüştürmek üzere çıktığım bu yolculuğa başlarken ne gibi zorluklarla karşılaşabileceğimi az çok tahmin edebiliyordum, ancak bazı zamanlar dinlediğim hikayeleri hak ettiği biçimde işleme arzusunun hissettirdiği ağırlığı omuzlarımda hissettim. Tam da böylesi zamanlarda o yükü hafifletmek adına sözüme, dinlediğim ve dönüştürme arzusunda olduğum hikayelere alan açan insanlara teşekkürlerimi bu alanda da iletmenin benim için başka türlü bir önemi var.

Sevgili tez danışmanım Hale Bolak Boratav, sorularıma, sözüme açtığınız alan, sunduğunuz adres için minnettirim. Üretmek kadar öğrenmeyi de içeren bu sürece bilgece eşlik etmeniz, öğrettikleriniz benim için çok kıymetliydi.

Program koordinatörü hocam Tamer Aker’e çalışmanın zihnimde filizlenme sürecindeki destekleyici tutumu için teşekkür ederim.

Tez jürimde bulunan hocam Okan Taycan’a bu süreçteki kıymetli katkıları ve çalışmanın son haline gelmesini sağlayan soruları için teşekkür ederim.

Tam da konunun üzerine düşünmeye başladığım sıralarda tanıştığım ve öğrencisi olma şerefine nail olduğum hocam Cem Kaptanoğlu’na çok teşekkür ederim. Bilgi birikiminiz ve deneyiminizden öğrendiğim kadar, adalet ve hakikatten yana duruşunuzdan da çok şey öğrendim.

Sevgili ailem, anneciğim, babacığım, bu uzun yolculuktaki varlığınız ve desteğiniz çok kıymetliydi benim için, çok teşekkür ederim. Güzel ablacığım, bilgini ve

deneyimini daima benimle paylaştığın, ne zaman zorda olsam yanımda olduğun için teşekkür ederim.

Sevgili Oset Yılal, araştırmanın her aşamasında, Yerdeniz'in ejderhaları ile birlikte, benimle akıl yürüttüğün, kaygılarımı dinlediğin ve dinlenmeme izin verdiğin için çok teşekkür ederim. “Söylenme hakkı”nı sayende öznel tarihime kattım ve oralardan itibaren birçok şey benim için kolaylaştı.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı gönüllüsü, pek kıymetli kadınlar, bu süreçteki desteğiniz ve dayanışmanız çok kıymetli ve güçlendiriciydi. Çok teşekkür ederim her birinize. Bilhassa sevgili Leyla Soydu, en sıkışık zamanlarda fikir ve önerilerle çalışmama katkı sunduğunuz için teşekkür ederim.

Gamze Çevik, güzel dostum, başından bu yana sunduğunuz desteği düşününce tezin yazılmasındaki katkınızı şuncacık iki satıra sığdırmam mümkün değil. İnceliğin ve derinlikli duyuşunla her zaman yanımda olduğunuz için teşekkür ederim.

Sevgili Beyza Toktay ve Yeşim Yılan, bu süreçte bana güçlü ve güvende hissettiren kız kardeşliğinize, cesaretlendirici duruşunuza çok teşekkür ederim. Canım Alper Yalçın ve Melih Özel, dostluğunuza teşekkür etmenin bir fırsatını bulmuşken bu alanı değerlendireyim istedim.

Son olarak, hikayelerini benimle paylaşan sevgili kadınlar, en çok size, hafızanıza, bilhassa “fil hafızanıza” ve sözünüze çok teşekkür ederim. Anlatılarınızı tüm mesleki ve akademik bilgimle dönüştürmek için elimden geleni yaptım.

*Handan'a,
Varlığın ve yokluğunla,
emeğe dair öğrettiklerin için...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. 6-7 EYLÜL OLAYLARI'NIN KUŞAKLARARASI İLETİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	5
1.1. İstanbul Rumlarının Kolektif Belleği.....	5
1.1.1. Cumhuriyet Öncesi İstanbul'da Rumlar.....	6
2.1.2. Cumhuriyet Sonrası İstanbul'da Rumlar.....	9
2.1.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları.....	11
2.2. Travmanın Kuşaklararası İletimi.....	15
2.2.1. Ruhsal Travma.....	15
2.2.2. Travmanın Kuşaklar Arası İletimine Literatürden Bir Bakış ...	19
3. METODOLOJİ.....	27
3.1. Örneklem.....	27
3.2. Araçlar.....	28
3.2.1. Bilgilendirilmiş Onam Formu.....	28
3.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler.....	28
3.3. İşlem.....	28
3.4. Veri Analizi Yöntemi.....	30
3.5. Araştırmanın Güvenilirliği.....	32

3.6. Araştırmacının Konumu	33
4. BULGULAR	35
4.1. 6-7 Eylül'den Miras Kalan Duygular	38
4.1.1. Güven Duygusunun Zedelenmesi: “Duvarların da yerlerin de kulakları var, söylediklerinize dikkat edin!”	39
4.1.2. Korku: “O korku içlerinde işlemişti”	43
4.1.3. Rum Olarak “Özel” Hissetmek: “Sizi fanusa koymalılar”	47
4.1.4. Tutulamayan Yas: Bir-Arada Olmaya Özlem Duymak.....	50
4.2. Başa Çıkma Yöntemleri.....	51
4.2.1. 6-7 Eylül: Failler ve Fedailer.....	52
4.2.2. Yerlilik ve Yabancılık Sarmalında: İsim Değişikliği ve “Yabancı”laştırılmak.....	61
4.2.3. Ötekiyle Kurulan İlişkiye Yansımaları	63
4.2.4. Karma Evlilikler.....	70
4.3. İletim Mekanizmaları	72
4.3.1. Belleğin Aktarımında Mekân ve Eşyanın Rolü	72
4.3.2. Tasarlanamaz Olanın İletiminde Sessizliğin Aracı İşlevi.....	77
4.3.3. Sinema ve Hafıza	81
4.3.4. 6-7 Eylül 1955'i Anma Biçimleri.....	82
4.4. Türkiye'de Rum Olmak	84
4.4.1. Ekalliyet Olmanın Anlamları.....	84
4.4.2. Rum Kimliği ve Yerleşiklik: “Gidersem de son ışıkları kapatan olarak gitmek istiyorum”	93
4.4.3. Rum Kimliği ve Kadın Olmak	96
5. TARTIşMA	99
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	118

EKLER.....	126
EK 1. Katılımcı Onam Formu.....	126
EK 2. Demografik Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	128
EK 3. Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	133
EK 4. Etik Kurul Değerlendirme Sonucu	134

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kodlama Tema Şablonu.....	32
------------------------------------	----

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Tematik Analizin Evreleri	30
Tablo 2. Tematik Analiz Kodlama Örneği.....	31

ÖZET

Travmanın kuşaklararası aktarımı literatürde git gide daha fazla araştırılan bir konu olmakla birlikte Rum cemaatinin deneyimini odak alarak yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada İstanbul’da yaşayan üç kuşaktan Rum kadının deneyimlerinden yola çıkarak, 6-7 Eylül 1955’te yaşanmış olan travmanın kuşaklararası etkileri araştırılmıştır. Bu doğrultuda üç kuşaktan 12 kadınla görüşülmüş; elde edilen niteliksel verinin tematik analizi sonucunda 4 ana tema ve bunlara bağlı alt temalar ortaya çıkmıştır: 6-7 Eylül’den miras kalan duygular, başa çıkma yöntemleri, iletim mekanizmaları, Türkiye’de Rum olmak.

Araştırmanın amacı, İstanbullu Rum kadınların deneyimini odak alan çalışmalara ruhsallık perspektifinden bir katkıda bulunmak ve toplumsal tarihin öznelleşme sürecinde kullanılan stratejilerin anlaşılabilmesinin alanını açmaktır. Araştırma, kitlesel saldırıların sonraki nesiller üzerindeki etkilerini görünür kılması, toplumsal tarihin öznelleşme biçimlerini ortaya koyması ve ruhsal travma alanında bir kadın belleği oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: *Travmanın kuşaklararası aktarımı, toplumsal travma, 6-7 Eylül 1955 Olayları, politik şiddet, Rum kadınlar*

ABSTRACT

Studies focusing on the experience of the Rum community in the field of intergenerational transmission of trauma, which is an increasingly researched subject in the literature, are quite limited. In this study, the intergenerational effects of the trauma experienced on 6-7 September 1955 were researched based on the experiences of three generations of Rum women living in Istanbul. Accordingly, in-depth interviews were conducted with 12 women from three generations. As a result of thematic analysis of the obtained qualitative data, 4 main themes and related sub-themes emerged: emotions inherited from September 6-7, coping methods, transmission mechanisms, being Rum in Turkey. The aim of the research is to contribute to the studies focusing on the experience of Rum women in Istanbul from the perspective of psychic and to open up the space for understanding the strategies used in the subjectivation process of social history. The research is important in terms of making visible the effects of mass attacks on the next generations, revealing the ways of subjectivation of social history and creating a women's memory in the field of mental trauma.

Keywords: *Transgenerational transmission of trauma, social trauma, incidents of September 6-7 1955, political violence, Rum women*

GİRİŞ

“Başlangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı”

Eski Ahit, 11:1

Bir ortaklığın, dil ortaklığının varlığından itibaren başlar Eski Ahit’te Babil Kulesi’nin hikayesi. Aynı dilde konuşan topluluk, cennete erişen bir kule dikmeye karar verir, ancak halkın bu arzusunun gerçekleşmesini istemeyen Tanrı, Saramago’nun deyimiyle, dillerine nifak serper, her birini yeryüzünün ayrı bölgesine dağıtır ki, kuleyi yapamasınlar. Kente, o gün itibariyle “Babil” adı verilir, ki “Babil” sözcüğünün, İbranice’de “kargaşa” sözcüğünü çağrıştırdığı söylenir. (Yanarocak, 2014). Babil kulesinin hikayesi bize ruhsallığın inşa sürecine dair birçok şey söyleyebilir. Kendisinden çok önce kurulmuş bir hikâyenin içine doğan bebek, annesinin bakımına ve özverisine muhtaç vaziyettedir. Bu süreç içinde anne ile bebek bir tür eşyaşam halindedir (Kaptanoğlu, 2010). Birbirlerini imgesel olarak tamamlarlar, *dilleri birdir*. Anne, bebeğin dilinden anladıkça onun ihtiyaçlarına yanıt verebilir. Bebek, ruhsal ve fiziksel olarak serpilebilmek için güvenli bir alana ihtiyaç duyar. Anne, bebeğin tüm eksikliklerini karşılayamaz –iyi ki de karşılayamaz, çünkü “eksik” ile birlikte devinir özne olma hali-, ancak yoksunluk halinin travmatik bir yaşantıya dönüşmemesi için ona güvenli bir alan sunar. Winnicott’un “*yeteri kadar iyi anne*” olarak bahsettiği kavrama tekabül eder bu durum (Winnicott, 2014). Süreç içinde bebek, baba/otorite/yasa ile karşılaşır ki böylelikle *kule* yıkılır. Anne ile çocuk arasındaki birlik hali parçalanır. Bebeğin, kendi tüm güçlülüğüne ilişkin kapıldığı yanılsama yerle yeksan olur, ancak böylelikle özneleşme süreci de başlamış olur. İki yokluk arasında bir varlık kurma serüveninde özne kendi varlığını kurmaya çalışır. Tıpkı Babil kulesinin hikayesindeki gibi kule yıkılmış, “kargaşa” başlamıştır artık. Kargaşaya zaman zaman dünyanın elinin değdiği, ruhsal ve fiziksel olarak özneyi tehdit eden deneyimler de eklenebilir. Bireyin ruhsal ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden

“travma”ların görmezden gelindiği, onarımın alanının açılmadığı durumlarda söz konusu deneyimler bir kuşaktan ötekine aktarılabilir (Abraham, 1987).

Travmanın kuşaklar arası aktarımı 1960’lı yıllardan bu yana alanyazında çalışılan bir konudur. “Travmanın kuşaklararası iletimi” terimi, ebeveynin travmatik deneyimlerinin çocuklarının yaşamındaki olası olumsuz etkilerini tarif etmek için kullanılmıştır (Sigal, Silver, Rakoff, & Ellin, 1973). Freud ve Freud’dan sonraki analistler özdeşim yoluyla kuşaklararası iletimin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir (Akt. Tanık Sivri, 2013). Holokost sonrası yapılan çalışmalar ve klinik deneyimler, hayatta kalanların çocuklarının iç gerçekliklerinde ailelerinin deneyimlerini ve kayıplarını taşıdığını göstermektedir. Abraham, ebeveynin bilinçdışından çocuğun bilinçdışına aktarılan sözsüz oluşumlar olduğunu; geçmiş kuşakların inkâr ettiği kayıpların, işleyemediği yasların, bugünkü kuşağın ruhsallığına musallat olduğunu dile getirir (Abraham, 1987).

Konuyla ilgili araştırmaları bulunan Volkan, “seçilmiş travma” kavramıyla bir topluluğun tarihine dair ortak imgelerin, bireylerin ruhsallığını biçimlendirmede rolü olduğunu ifade eder. Seçilmiş travma, geçmişte ataların küçük düşürüldüğü, çaresiz bırakıldığı bir travmatik olaya işaret eder. Seçilmiş travma sonrası tutulamayan yas, kuşaktan kuşağa devam eder ve bu aktarım etnik kimliğin temelini oluşturur (Volkan, 1993).

1900’lü yıllarda, Türkiye’de yaşayan Müslüman olmayan ekalliyetin kolektif hafızasında yer tutan birçok olay yaşanmıştır. 1940’lı yıllara dek, Ermeniler ve Yahudilerle ortak kaderi paylaşan Rumlar, 50’li yıllardan itibaren Türkiye devletinin dış politikasındaki birtakım değişiklikleri takip eden yıllarda ülkeden ayrılmışlardır (Akgönül, 2012). 1955, 1964 ve 1974-80 arasında yaşananlar İstanbullu Rumların “seçilmiş travma”larıdır (Kaymak, 2018). İstanbul’da yaşayan Rum cemaatini konu alan oldukça kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Kaymak’ın (2018) İstanbul’daki Rum, Yahudi ve Ermeni cemaatlerini odak alan nitel çalışması, 6-7 Eylül 1955’in Rum cemaatinin belleğinde güçlü bir yer tuttuğunu, evlere, dükkanlara, ibadet yerlerine ve

mezarlıklara yönelik saldırılar neticesinde bir güven kaybı yaşandığını göstermektedir. Diğer yandan tarihçi Akgönül (2012), Türkiye Rumları adlı basın incelemesi yaptığı ve görüşmeler gerçekleştirdiği çalışmasında, 6-7 Eylül Olayları'na dair konuşulduğunda en sık kullanılan sözcüğün “güven” olduğunu belirtir.

6-7 Eylül 1955 tarihinde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yönünde yapılan radyo ve gazete haberi sonrasında başlayan saldırılar, örfi idarenin getirilmesi ile son bulmuş, fakat bütün bu süreç içerisinde Rum nüfusun yoğun olduğu bölgelerde çeşitli can ve mal kayıpları söz konusu olmuştur. Çok sayıda ev, dükkân, okul, kilise manastır ve mezarlıklara saldırı gerçekleştirilmiştir (Güven, 2005). Bu araştırma, 6-7 Eylül 1955 yılında Türkiye'de yaşayan Rum nüfusuna yönelik gerçekleştirilen saldırılar sonucunda yaşanan travmanın kuşaktan kuşağa aktarımını anlamaya odaklanmaktadır.

Bu araştırmanın odağında, üç kuşak İstanbullu Rum kadının 6-7 Eylül Olayları'na ilişkin deneyimleri ve aktarılan anlatıların ikinci ve üçüncü kuşak Rum kadınların yaşamına etkisi yer almaktadır. Bu doğrultuda araştırma, *6-7 Eylül Olayları'nın kuşaktan kuşağa aktarımının nasıl bir mekanizmayla aktarıldığı* sorusundan yola çıkıp, 6-7 Eylül'den miras kalan duygular, 6-7 Eylül'ün Rum kimliğini ve kadınlık deneyimlerini ne şekillerde etkilediği gibi konuları da içermektedir. Amaç, İstanbullu Rum kadınların deneyimini odak alan çalışmalara ruhsallık perspektifinden bir katkıda bulunmak ve toplumsal tarihin öznelleşme sürecinde kullanılan stratejilerin anlaşılabilmesinin alanını açmaktır. Araştırma, kitlesel saldırıların sonraki nesiller üzerindeki etkilerini görünür kılması, toplumsal tarihin öznelleşme biçimlerini ortaya koyması ve ruhsal travma alanında bir kadın belleği oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Yukarıda bahsedilen amaçlar kapsamında, nitel araştırma yöntemleri içerisinde bir veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Üç kuşaktan 12 İstanbullu Rum kadın ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşmeler tematik analiz metoduyla analiz edilmiştir.

Bu alışmanın “İstanbul Rumlarının Kolektif Belleği” adlı bölümünde, Rum kimliğinin inşa sürecine tarihsel perspektifle bakılacak; “Travmanın Kuşaklararası Aktarımı” bölümünde ruhsal travma ve travmanın kuşaklararası aktarımına dair yapılan çalışmaların genel bir erevesi sunulacaktır. Bulgular yorumlandıktan sonra tartışma ve sonuç bölümlerine yer verilecektir.

Rum kadınları konu alan çalışmaların sınırlılığı ve az sayıda katılımcıyla görüşme yapılması sebebiyle, bu çalışmanın bulgularının tüm Rum kadınları temsil edemeyeceği düşünülmektedir.

1. 6-7 EYLÜL OLAYLARI'NIN KUŞAKLARARASI İLETİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Toplumsal kimliklerinden ötürü kitlesel biçimde saldırıya uğrayan gruplar, kolektif belleğe kaydedilemeyen “topluluk bellekleri” oluştururlar. Travmatik deneyimler üzerine inşa edilen topluluklar, travmalarını geçmişte bırakmış, unutmuş gibi görünseler dahi günlük yaşam içindeki kurdukları ilişkiler ve daha birçok biçimde geçmişteki “örtük iz”leri sonraki kuşaklara aktarırlar (Kaptanoğlu, 2009). Politik şiddet, insan eliyle kasıtlı olarak gerçekleştirilen savaş, yerinden edilme, işkence, etnik çatışmalar gibi şiddet eylemlerini kapsar. (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019). Dolayısıyla 6-7 Eylül 1955’i de politik şiddet olarak tanımlamak mümkündür. Politik şiddetin söz konusu olduğu durumlarda travma öncesi koşulların, tarihsel, sosyal ve politik temellerin anlaşılması önem kazanmaktadır (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019). Bu doğrultuda 6-7 Eylül 1955’e gelene dek yaşanan sürecin genel bir çerçevesi çizilecektir.

1.1. İstanbul Rumlarının Kolektif Belleği

Bir sosyal grubun isimlendirilmesinin pek çok yolu vardır. Grupların kendilerini adlandırmasına “endonim” denirken aynı gruba bir başkasının verdiği isim “exonim” isimlendirmedir. Rum topluluğunun “endonim” ve “exonim” isimlendirmeleri incelendiğinde birçok terim ile karşılaşmaktadır. Akgönül (2017), ders kitaplarına yönelik yaptığı incelemede söz konusu grubu temsilen altı ayrı terim ile karşılaşmıştır: Grek, Helen, Bizanslı, Ortodoks, Yunan, Rum. Bu çalışmada da kullanıldığı üzere “Rum”, Rumca bir sözcük olup “Romalı” anlamına gelmektedir. Endonim bir isimdir. Yine aynı çalışmada Akgönül, 19. yüzyıl itibarıyla Bizans’ın Bizans adını almazdan önce tebaanın kendisini Romalı olarak adlandırdığından, güncelde bütün bu adlandırmalar arasında bir tür kavram karmaşası geliştiğinden söz etmektedir (Akgönül, 2017). Adlandırmanın kimler tarafından, hangi dilde yapıldığı, bir kişiye ya da gruba ad vermek suretiyle üretilen hegemonik ilişki göz önünde bulundurularak, söz konusu çalışmada endonim bir isim olan Rum adlandırması kullanılacaktır.

Bir toplulukta ötekilerden sayısal bakımdan sayıca az, egemen olmayan, çoğunluktan farklı özelliklere sahip grup anlamına gelen azınlık kavramı, zaman içinde dönüşmüş, dini, etnik ve kültürel toplulukları karşılamının ötesine geçip çeşitli özellikleriyle ötekileştirilmiş olan toplulukları da içine alır hale gelmiştir. Akgönül (2012), ortak aidiyet bilincine sahip, toplumsal açıdan tehdit altında olan ya da kendisini tehdit altında hissedenen grupları “azınlık” olarak tanımlar. Bir kimliğin inşa edilebilmesi için “öteki”ne gereksinim duyulur (Kaptanoğlu, 2000). Aktoprak (2010) Türk ulusal kimliğinin inşasında gayrimüslim azınlığın ‘kurucu öteki’ rolü üstlendiği ve toplumsal söylem içinde sadakatsiz, dış düşmanla iş birliği yapma ihtimali olan potansiyel “düşman” olarak yer bulduklarını söylemektedir.

Fransız Devrimiyle birlikte sanayi toplumuna geçiş, kolonizasyon, milliyetçilik, kozmopolitizm gibi oluşumlarla birlikte “kimlik” kavramı ortaya çıkmış (Bilgin, 2013); Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde ulusal kimlik olan Türk kimliğinin inşasında ilk ötekileştirilen gayrimüslimler olmuşlardır (Aktoprak, 2010). Ruhsal travmayı politik ve tarihsel süreçlere ilişkin bilgi sahibi olmaksızın düşünemeyeceğimizden ötürü, sonraki iki bölümde, Rum cemaatinin kolektif belleğine ilişkin tarihsel bilgilerin bir derlemesi, Oran’ın deyişiyle, ülkede yerli ve milli burjuvazi yetiştirme öyküsü sunulacaktır (Oran, 2011).

1.1.1. Cumhuriyet Öncesi İstanbul’da Rumlar

Gayrimüslim azınlığın coğrafya içindeki konumlanışını anlayabilmek için Osmanlı döneminde yapılan düzenlemeleri gözden geçirmek yararlı olacaktır. Osmanlı döneminde millet sistemi ile düzenlenen yasalar, gayrimüslim cemaatlerin varlığını koruduysa da Müslümanlardan daha aşağı bir statüde tutulmaya devam etmişlerdir (Aktoprak, 2010). Millet sistemi Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere ayrılan, her azınlığın bir dini lider seçmesini mümkün kılan bir sistemdir. Söz konusu dini lider, cemaat ve devlet arasındaki köprü olup, birçok yetkiyi elinde bulundurmaktadır. Dini, mali, hukuki yetkisinin yanında, cemaatin eğitim hakkına erişiminden de sorumludur. Dini liderin ceza verme yetkisi de bulunan sistemde, hususi hukuk alanına giren durumlar cemaatin kendi dinsel kurallarınca yargıya tabi

tutulurken, kamu hukuku alanına giren bir durum söz konusu olduğunda İslam yasalarınca yargıya tabi tutulurlar (Aktoprak, 2010).

Gayrimüslim ekalliyetin toplumsal alandaki konumunu anlayabilmek için 17. ve 19. yüzyıllar arasında halklar arasındaki diyalogların sahnelendiği bir alan olan Karagöz'deki gayrimüslim temsillerinin perdeye yansımalarını anlamaya çalışmak da yararlı olabilir. 17. yüzyıl İstanbul'unda asıl kimliğini kazanan Karagöz, aynı zamanda toplumsal bir söz söylemenin aracı olarak da kullanılmıştır. Karagöz, mizah aracılığıyla günlük yaşamda deneyimlenen çatışmaların perdedeki temsilinden itibaren uzlaşımın mümkün kılınmasının bir yolu olarak da düşünülebilir. Metin And tam da buralardan itibaren Karagöz'ü bir çeşit "emniyet supabı" olarak tarif etmektedir (Akt. Akarpınar, 2004). Karagöz vasıtasıyla tasvir edilen karakterler Osmanlı toplumunda cemaatleri temsil eden kolektif tiplerdir ve bir bakıma toplumsal belleğin işlediği ve kendine bir vücut bulmasını mümkün kılarlar (Ersan, 2014). Oyunlarda etnik yahut dinsel kimliğe ilişkin bir ayrım söz konusu olmadığı gibi, Karagöz oynatıcısı olan hayalî, karakteri sahneye çıkarmadan evvel, zaman zaman karakterin ana dilinde, şarkısını söyler ve seyircinin bakışına sunar. Yine tasvirler kendi aksanları ile sahnede yer almaktadırlar. Karagöz, kişilerin temsilinden ziyade cemaatlerin temsil edildiği bir oyundur. Oyunda etnik kimliklerin tümüne eşit mesafede yaklaşıldığı, temsillerin ayrıcalıklı kılındığı değil daha eşitlikçi bir yerden ifade bulduğu dile getirilmektedir (Firidinoğlu, 2009).

Hakkaniyet düzeyinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebileceğimiz Osmanlı yönetiminin diğer yüzünde birçok ayrımcı uygulamayla karşılaşılacaktır. Örneğin, gayrimüslimlerin giysilerinin rengi ve kumaşının farklılığı, evlerinin yüksekliğinin ve renginin farklı olması gerekmektedir. Beyaz, sarı ve yeşil renkte giysiler gayrimüslimler tarafından giyilememektedirler (Üçel-Aybet, 2010). Devlet yapılanması içinde üst düzey bir pozisyona erişmeleri mümkün olmadığı gibi, silah taşımaları yasak olduğundan askerlik de yapmamaktadırlar. Aynı zamanda Musevi ve Hristiyan erkekler gelirlerine uygun olarak "haraç" denilen vergiye tabi tutulurken, kadınlar, çocuklar ve din adamları vergiden muaf tutulmaktadır (Aktoprak, 2010).

18. yüzyıla dek görünmeyen ekonomik farklılıklar, yabancı sermayeye gayrimüslim azınlıkların aracılık etmesiyle birlikte görünmeye başlamıştır. Bu zamana dek bir arada yaşayabilen Müslüman ve Müslüman olmayan toplulukların arasındaki ayrımı bu sınıfsal farklılıklar arttırmış, hasedin ve öfkenin de eşlik ettiği türden bir ilişki kurulmasına önayak olmuştur. Fransız Devrimi'nden (1789) sonra Avrupa'da düşünce yapısının değişimi gayrimüslim cemaatin Osmanlı içinde aldığı pozisyonu da etkilemiş, yükselen milliyetçi düşüncenin etkisi hissedilir hale gelmiştir (Aktoprak, 2010). Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte Osmanlılık çatısında kurulan bir-aradalık hali sürdürülmeye çalışılmış, imparatorluk içinde yaşayan halkların hukuk önünde eşitliği deklare edilmiştir. Sonrasında gündeme gelen Islahat Fermanı (1856) ile birlikte, öncesinde verilmiş haklarını koruyan, din, dil ve cinsiyet ayrımcılığını yasaklayan, Müslüman ve gayrimüslimler arasında eşitlik sağlamaya çalışılan türden bir yasa yürürlüğe konmuştur. Aynı zamanda cemaat liderlerinin yetkileri kısıtlanmış, gayrimüslim azınlıklara konulmuş olan askerlik ve kamu görevi yasağı kaldırılmıştır (Aktoprak, 2010).

1821 Mora İsyanı, 1829 Yunanistan'ın kurulmasıyla sonuçlanmış bu süreçte Yunanistan, Osmanlı'dan ayrılan ilk ulus devlet olmuştur. İsyanı destekledikleri gerekçesiyle kimi patrik ve metropolitler idam edilmiştir (Türker, 2015). Millas, Rumların yaşamında önemli bir yer edinen bu ayrışmadan itibaren Rum cemaatine kuşku ve güvensizlik duyulduğunu ifade etmiştir (Akt. Türker, 2015).

19. Yüzyıl'da gerçekleşen Osmanlı'daki reform denemeleri ile birlikte, Avrupa'da önem kazanan demokrasi, parlamenter sistem, meşrutiyet gibi kavramlar Osmanlı coğrafyasındaki azınlıkların durumunda da birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Yine gündemde olan "vatan" ve "hürriyet" kavramları ulus devlet inşasında önemli rol oynayan kavramlar olduğundan azınlıkların aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Yıkılan devletin inşası "millet" kavramıyla gerçekleşmiştir. Etnik ve dinsel aidiyet ön plana çıkmıştır. 1915 Ermeni tehciri, 1923 mübadelesi söz konusu politikaların sonucu gerçekleştirilmiş türden eylemlerdir. Sonraki süreçte coğrafyada yaşayan ekalliyetlerin sayıca azaltılmaları, tehcirleri, göçleri ile Anadolu homojenleştirilmeye, tek tipleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu yol bir yanıyla daha önce de bahsedildiği gibi gayrimüslim azınlığın ekonomideki görünürlüğünü azaltıp, yerine Müslüman-Türklerin geçirilmesini hedeflenmiştir (Aktoprak, 2010; Oran, 2011).

2.1.2. Cumhuriyet Sonrası İstanbul'da Rumlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus devlet anlayışıyla kurulmuştur. Anadolu coğrafyasında yaşayan halkın Türkleştirilmesinin yolu asimilasyondan yahut sürgünden geçmektedir (Oran, 2011).

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile birlikte bir ulus devlet olarak coğrafyadaki ekalliyetlerin konumu belirlenmiştir. Antlaşma gereğince sadece gayrimüslimler azınlık olarak tanımlanmıştır. Lozan ile birlikte, Müslümanların yararlandığı medeni ve siyasal haklardan yararlanma hakkı, kurum (vakıf, okul vd.) kurma ve buralarda kendi dilini kullanma ve ayin yapma hakkı, anadilde eğitim ve devlet bütçesinden pay alma hakkı gibi birçok hak tanınmışken, bu haklardan sadece belli bir kısım azınlık (Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler) yararlanabilmiş, diğer azınlıklar (Süryaniler, Keldaniler vb.) yararlanamamışlardır (Aktoprak, 2010). Anadolu'nun Müslümanlaştırılması yolunda 1915'ten sonraki adım 30 Ocak 1923'te, Türkiye-Yunanistan arasında yapılan anlaşmayla kararlaştırılan nüfus mübadelesidir. Bruce Clark'ın "Lozan'ın çocukları olmak" olarak tarif ettiği Lozan, Türkiye ile Yunanistan arasındaki zorunlu nüfus göç ve mübadelenin kararının alındığı anlaşmadır. Lozan'la birlikte İstanbul, Bozcaada ve İmroz'da yaşayan Rum azınlıklara dokunulmamış, Anadolu'da yaşayan en az 1.2 milyon Rum Ortodoks Türkiye'den Yunanistan'a göçmüş, 400.000 Müslüman ise Yunanistan'dan Türkiye'ye, bir daha dönemeyecek şekilde, göç etmiştir (Clark, 2008). Bu doğrultuda çok uluslu imparatorluklar yerini çok uluslu demokrasilere değil, ulus devletlere bırakmış; Bozcaada, İmroz ve İstanbul'da az sayıda Rum kalmıştır (Clark, 2008).

Yine Karagöz üzerinden örnek vermek gerekirse; cumhuriyet kurulduktan sonra, gayrimüslim karakterler Karagöz perdesinde kendilerine eskisi kadar yer bulamamış ve toplumsal yaşamdaki değişimler oyunların işleyişine de yansımıştır. Perdedeki karakterler de dönüşmüştür (Akarınar, 2004).

Anadolu'nun en başından bu yana Türk yurdu olduğu yönündeki yaklaşım iktidarın azınlıklara yönelik tutumunu belirlemekte ve azınlıkların "yabancı"laştırılmasını, misafir gözüyle bakılmasını meşru kılmaktadır (Aktoprak, 2010). Mübadele ve 1915 ile başlayan süreç ekalliyetlere yönelik çeşitli politikaların yürürlüğe sokulmasıyla devam etmiştir.

"Vatandaş Türkçe Konuş!" (1928) kampanyası ile hem gayrimüslimlerin hem Türkçe konuşmayan Müslüman topluluklara yönelik bir baskı oluşturulmuş, Türkçe konuşmayan vatandaşlar cezai işleme tabii tutulması planlanırken, sonrasında bu plan değiştirilmiş, "idari gözetim" yoluna gidilmiştir (Güven, 2005). Bu kampanyanın sonuçlarından biri Ladino dilinin tamamen unutulması olmuştur (Demirel'den aktaran Erbağcı, 2018).

20 Kura Askerlik (1941) dahilinde, askerlik yapmış olmasına bakılmaksızın 26-45 yaş arasındaki gayrimüslim erkekler aniden askerlik yapmak üzere çağrılmışlardır. Aynı dönemde Avrupa'da Yahudilerin soykırıma uğraması nedeniyle, Türkiye devletinin de kitlesel bir kıyım planlaması ihtimalinden korkanlar olmuştur. Diğer yandan askere gidenlere "İstanbul'u ve ailelerinizi bir daha göremeyeceksiniz" gibi sözlerle baskı uygulanmıştır (Güven, 2005).

Dönemin Başbakanı Saraçoğlu, 1942'de CHP grup toplantısında yaptığı konuşmada, "piyasamıza egemen olan yabancıları ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vermekle" temellendirdiği Varlık Vergisi (1942) vasıtasıyla gayrimüslim ekalliyetin ekonomideki rolü hedef alınmıştır. Bu sürecin etkileri, şehrin ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik özelliklerinden ötürü yoğunluklu olarak İstanbul'da görülmüştür (Aktar, 2000). Ödemesi ağır şartlarda gerçekleştirilen Varlık Vergisi kapsamınca, CHP'nin Müslüman Türk üyelerince

oluşturulan komisyonların verdiği karara göre, vergi toplanması uygun görülen kişilerin söz konusu ödemeyi 15 gün içinde yapması beklenir. Ödemenin yapılamaması durumunda faiz uygulanacak ve 15 gün daha süre tanınacaktır. Hala talep edilen miktar karşılanmıyorsa kişinin malları haczedilecek ve çalışma kampında çalıştırılarak vergi tahsilatı yapılacaktır (Aktar, 2000). Ekalliyetlerin yerini Türk-Müslüman burjuvasına bırakılması adına gerçekleştirilen bu uygulamalar, gayrimüslimler ile devletin arasındaki güven ilişkisini zedelemiş ve onları ikinci sınıf vatandaş pozisyonuna ötelemiştir. (Bali'den Akt., Enneli, 2010). Varlık Vergisi uygulamasında vergi mükellefi olan kişiler ve yakınlarıyla görüşmeler gerçekleştiren Aktar (2000), 1942'ye gelene dek gerçekleştirilmiş azınlık karşıtı politikaların değişeceğine ilişkin inancın söz konusu uygulamayla yıkıldığını ve buralardan itibaren güvensizliğin hasıl olduğunu ifade etmektedir.

2.1.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları

Bu bölüme kadar 6-7 Eylül 1955'e gelene dek tarihsel sürecin genel olarak aktarımı yapılmış, Anadolu coğrafyasında iktidar ilişkilerinin ne gibi suretlerde kendini gösterdiğinden, gayrimüslimlere yönelik milliyetçi politikalardan söz edilmiştir. Son olarak, 6-7 Eylül Olayları ve devamında yaşananların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Cumhuriyet sonrası gayrimüslimlere yönelik politikaların hem yapısal olarak hem de sonuçları bakımından oldukça yıkıcı olduğunu bildiğimiz bir parçası da 6-7 Eylül 1955'te yaşananlardır. Oran (2011), 6-7 Eylül'ü azınlıklara yönelik saldırıların devlet desteğiyle gerçekleştirilmesinden itibaren "pogrom" olarak adlandırmaktadır.

1950'lerden itibaren Kıbrıs'taki Rumlar ve Türklerin arasında yaşanan sıkıntılar Türkiye'de yaşayan Rum azınlığa yönelik tutumları da etkilemiştir. Devlet desteği alan ve milliyetçi bir söylem içindeki sendikalarla birlikte hareket eden Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Ağustos 1954'te Kıbrıs'taki Türk azınlığın haklarını savunmak amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin faaliyetleri 1955 yılının Ağustos

ayından Eylül ayına dek artış göstermiştir. Söz konusu tarihe dek İstanbul'da üç şube varken, eylül ayına dek en az on şube daha açılmıştır (Güven, 2005). 1955'in Haziran ayından itibaren basında konuyla ilgili birçok kampanya düzenlenmiş, saldırılara zemin hazırlanmıştır (Akgönül, 2012).

6 Eylül 1955 günü saat 13:00'da Atatürk'ün doğmuş olduğu ev olan, Selanik'teki evin bombalı saldırıya uğradığı haberi devlet radyosu aracılığıyla duyurulmuştur. Çok geçmeden o günlerde tirajı pek de yüksek olmayan *İstanbul Ekspres* gazetesinden aynı haberin duyurusu iki ayrı baskıyla yapılmış; ilerleyen saatlerde, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin öğrenci topluluklarına çağrısı doğrultusunda İstiklal Caddesi üzerinde bir yürüyüş düzenlenmiştir. Bu yürüyüşün ardından gayrimüslimlere ait olduğu bilinen çeşitli dükkanlar taşlanırken, kısa bir süre sonra gayrimüslimlerin şehir içinde yoğunlukla ikamet ettiği, Kurtuluş, Nişantaşı, Beyoğlu, Balat, Fener, Eyüp, Tarabya, Eminönü, Fatih, Kadıköy gibi bölgelerde şiddet olayları meydana gelmiştir. Evler, iş yerleri, okullar, ibadet alanları, mezarlıklar talan edilmiştir (Güven, 2005). Akgönül (2012), İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan haberlerin saldırıyı tetiklemiş olduğunu, ancak saldırıların sekteye uğramadan gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.

Saldırlara yaklaşık 100 bin kişi dahil olmuştur. Güven (2005), saldırganları üçe ayırmıştır: kışkırtıcılar, liderler, tahripçiler. Kışkırtıcılar, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin rozetlerini dağıtıp evlere, dükkanlara Türk bayrağı koyulması yönünde çağrıda bulunuyorken; liderler, yağmalanacak mekanların listesini elinde barındıran gruplardır. Listelere ek olarak saldırılar gerçekleşmeden önce gayrimüslimlerin yaşadığı evler haç sembolüyle, "Türk değil" ya da GMR (Gayrimüslim Rum) gibi biçimlerde işaretlenmiştir (Güven, 2005).

Saldırlardan kısa bir süre sonra, İstiklal Caddesi kumaşlarla, evlerden ve dükkanlardan çıkarılan eşyalarla dolmuştur. Kiliseler de benzer şekilde tahrip edilmiş, yağmalanmış, kimi kiliseler ise ateşe verilmiştir. Benzer şekilde mezarlıklara da zarar verilmiştir. Şişli ve Balıklı Rum'daki mezarlara zarar verilmiş, kemikler mezarlıklardan çıkarılmış, kırılmış, parçalanmıştır. Hatta yakın

zamanda ölmüş bir kişinin cesedinin mezardan çıkarılıp bıçaklanması gibi bir durum da söz konusudur (Güven, 2005).

Diğer yandan saldırıların önüne geçmeye çalışan, komşularının evini koruyan, saldırıların olacağına ilişkin duyular aldıklarında komşularına kendi evlerinde alan açan insanların hikayeleri de aktarılmaktadır. Hikayelere konu olan “iyi komşu”nun yanında, gayrimüslimlerin oturduğu yerleri işaretleyen, açık eden, belki alt komşusuna zarar vermeyen, fakat başka bir mahallede oturan komşusunun evini yağmalayan “kötü komşu”ların varlığından de bahsedilir. Güven’in yaptığı mülakatlarda da bahsedildiği gibi, “iyi ve kötü komşular” vardır (Güven, 6-7 Eylül Olayları, 2005).

Güven (2005), tüm bu sürecin neticesinde karşılaşılan hasarları, maddi hasarlar, hırsızlıklar, yaralama olayları ve ölümler olarak kategorize etmiş, o doğrultuda zararları ortaya koymuştur. Tüm bu sürecin miras bıraktığı maddi hasarlara ilişkin konuyla ilgili kaynaklardaki veriler farklılık göstermektedir. Resmi bir Türk kaynağı, 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ve diğer tesisler de dahil olmak üzere 5.317 mekâna yönelik şiddet eylemlerinin olduğunu raporlar (Güven, 2005). Bir Yunan kaynağında ufak bir değişiklik, tahrip edilen mekanların toplamda 4.228 olarak raporlanırken; İstanbul Başpiskoposluk Arşivindeki kaynağa göre, 95 Rum-Ortodoks kilisesinden 61’i ciddi boyutlarda zarara uğramış, 8’i kundaklamaya maruz kalmıştır. Yine aynı verilere göre 48 okuldaki 36’sı ciddi boyutlarda zarar görmüştür (Güven, 2005).

Hırsızlık, saldırıların başladığı ilk anlarda oldukça az sayıda görülmüş, bu doğrultuda bir girişimde bulunanların engellendiği dile getirilmiştir, ancak 6 Eylül gecesinin ilerleyen saatlerinde hırsızlık artmıştır (Güven, 2005).

Sınırların bütünüyle muğlaklaştığını söyleyebileceğimiz 6-7 Eylül sürecinde yaralananlar ve yaşamlarını yitirenler de olmuştur. Saldırganlar da dahil olmak üzere yaralanan kişilerin sayısı 300 ile 600 arasında değişmekte; Helsinki Watch raporunda 15 kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmektedir. Yine kaynaklar, tüm

bu süreçte birçok Rum kadınının tecavüze uğradığını göstermektedir. Balıklı Rum Hastanesi'ne bu sebeple 60 kadın başvuruda bulunmuştur (Güven, 2005).

Saldırılar esnasında güvenlik güçleri herhangi bir müdahalede bulunmamış, pasif bir tutum sergilemişlerdir. Güven'in yaptığı bir görüşmede aktarıldığı gibi "Hiçbir şey yapamam. Ben bugün polis değil, Türk'üm" şeklindeki sözler, dönem İstanbul'unda sıklıkla duyulan türden bir yanıttır (Güven, 2005). Saldırıların sonrasında İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Saldırlardan, vaktinde komünist olarak kara listeye alınan Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi isimlerle birlikte 45 kişi sorumlu tutulmuştur. Olayların sonrasında Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de saldırıları planladıkları gerekçesiyle tutuklanmışlardır. Tutukluluk süreci boyunca cemiyetin kimi liderleri tarafından saldırının devlet mercileri ile ortak planlandığı dile getirilmiştir (Güven, 2005).

Tüm bu süreç içinde dönemin başbakanı Menderes, ilk etapta 6-7 Eylül'de yaşananları milliyetçi Türk basının yaptığı, Kıbrıs meselesini konu alan iki habere yorarken, birkaç gün sonra açıklamasını saldırıların komünistler tarafından planlandığı şeklinde değiştirir (Güven, 2005). Dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü saldırılar sonrasında yaptığı açıklamada bu açıklamayı desteklemiş, gençliğin "hırçın" tepki verdiğini, basının olayları provoke ettiği, komünistlerin saldırıları çok önceden planladığı yönünde açıklama yapmıştır (Güven, 2005). Yapılan açıklamalardaki, ateşli vatanseverlik, duygu patlamaları gibi "vatandaşlık bilinci"ne atıfla yapılan yorumlar, olayların boyutunun göz ardı edildiğini göstermektedir. Yaşananları "hassas damarı"a dokunulmasıyla temellendirmek saldırıları meşru kılmanın alanını açmaktadır.

İlerleyen süreçte dönemin iktidarı hasarı karşılamak üzere kendi üslubunca bir girişimde bulunmuştur. 9 Eylül 1955 tarihinde Maliye bakanı tarafından yapılan açıklamada, zarara uğrayan kişilere vergi kolaylığı, banka borcu olanlara ödeme kolaylığı, cam ithalatı, inşaat malzemelerine erişimde kolaylık, banka kredisi çekme konusunda kolaylık, bürokratik olmayan zararın tespiti ve telafisinin sağlanacağı söylenmiştir. Ayrıca, Kızılay ve belediye aracılığıyla aynı ve nakdi

destek sağlanmışır. Bir yandan da hasarın tespit edilip tazminat ödemesinin yapılabilmesi adına Ticaret Odası binasına bildirimde bulunanlara tazminat ödemesi yapılarak zararın bir kısmı karşılanmaya çalışılmışır (Güven, 2005).

6-7 Eylül 1955'te yaşanan saldırılar, hemen sonrasında fazla göçe sebep olmasa dahi, özellikle 1964'te yaşananlar sonrasında İstanbul'u çok fazla terk eden olmuştur. Güven'in deyişi ile 6-7 Eylül 1955, İstanbul'da Rum-Ortodoks cemaatin varlığının sona erişinin işaretidir (Güven, 2005). 1964 yılında Yunan uyruklu vatandaşlar çeşitli sebepler öne sürülerek 48 saat içinde toparlanarak gitmek zorunda kalmışlardır. Ani gelişen bu durum Türkiye'de yaşayan Rumları etkilemiştir (Caymaz & Çanakcı, 2017). Caymaz ve Çanakcı'nın (2017) yaptıkları araştırma kapsamında bir görüştükleri Haris'in söylediği gibi: "Son yıllarda azınlıklara yeni darbeler vurulmadı, ama eski darbelerin kanamaları devam ediyor".

2.2. Travmanın Kuşaklararası İletimi

2.2.1. Ruhsal Travma

Her kimlik, bakışların alışverişinde kurulur. Bakım verenin kapsayan, koruyan ve çerçeveleyen bakışıyla ya da karamsar, terk eden bakışıyla sarmalanan bebekte yapısal olarak birtakım farklılıklar söz konusu olacaktır. Kimlik, yapısı gereği çifte değerlidir. Bir yandan iç dünyaya dair bir yapıyken, bir yandan toplumsal, kişilerarası ilişkilerde kendini var eden yapısı vardır (Akhtar, 2010).

Psikanaliz yazınında "kimlik" kavramsal olarak ilk kez 1919 yılında Tausk tarafından kullanılmışır. Kimlik yapılanması, sonlanan, durağan bir süreç değil; bebeklikten yaşlılığa dek uzanan bir süreçtir. Bir çocuğun kimlik kaynaklarına dair düşünme alanını açtığımızda, çocuğun doğumundan öncesine uzanan bir yolculuğa çıkmamız gerekir. Genetik faktörler kadar içine doğduğu ailenin tarihi, ebeveynin arzusu, aile mitleri, ebeveynler tarafından aktarılan travmatik deneyimler kimlik oluşumunda söz sahibidir (Akhtar, 2010).

Aileye özgü gelenekler ve konuşulan etnik dil, çocuğa bir topluluğa ait olma duygusunu iletir. Ebeveyn özdeşimleri aracılığıyla çocuk, bir kuşağın sürekliliğini hissetmeye başlar. Volkan bu süreçte çocuğun, topluluğun üyeleri (ebeveyn, akranlar, öğretmenler gibi) ve onların duygusal (dın, etnik köken, ulus) yatırımlarıyla özdeşim kurarak kendisine benzemeyenlere yönelik sınır koyduğunu söyler (Volkan'dan Akt. Akhtar, 2010). Süreğen, değışken bir yapı olan kimlik, etnik, ulus ya da sınıf kimliğı farketmeksizin, kendisini birlik, bütünlük, güç ve eksiksizlik illüzyonuyla var eder (Kaptanoğlu, 2000). Bir yandan kendisini biricik ve ötekinden farklı oluşuyla kurarken, diğere yandan ötekine ihtiyaç duyan bir yapı olarak kurgulanır. Bütün bu kurgu içinde topluluğun geçmişte yaşadığı travmatik anılar, kendisine önemli bir yer edinir (Kaptanoğlu, 2000). Buradan itibaren bir topluluğun kimliğıne yönelik saldırıların, o topluluk üzerinde bırakabileceğı etkileri anlayabilmek için ruhsal travma literatürüne göz gezdirmek yerinde olacaktır.

Travma sözcüğünün etimolojik kökenine bakıldığında, Yunanca yaralamak, delmek anlamına gelen *titrosko* sözcüğü ile aynı kökten geldiğini görülür (Parman, 2017). Sözcüğün etimolojik anlamı ruhsallıktaki anlamına eşlik eder; bir yanıyla travma öznenin sınırlarında açılan bir delik, öznel sınırların ihlalidir (Winnicott'tan Akt. Triest, 2017). Triest (2017), travmatik deneyim esnasında hissedilenleri *baraj setinin yıkılışına* benzetir; dışsal gerçekliğın sular altında kaldığını, diğere yandan da içsel dünyanın içeriğinin taşığını söyler. Bilinçdışı kişinin ölümüyle yüzleşemeyeceğinden dolayı, ağır travmatik bir karşılaşma içsel iyi nesnenin ölümüyle sonuçlanır. Kogan ve van der Kolk'un "travmatik kara delik" olarak tarif ettiği içsel kara delik, ölüm içgüdüsu ve tekrarlama zorlantısı aracılığıyla benliğı harap eder (Akt. Mucci, 2013).

Travmatik olaylar, doğrudan deneyimleme, tanıklık ya da sevilen bir kişinin başına gelmesi suretiyle kişinin yaşamsal bütünlüğünü tehdit eden ya da bozan deneyimlerdir. Travmatik olay esnasında ya da sonrasında korku, dehşet, çaresizlik, utanç ve suçluluk gibi duygular hissedilebilir (Aker, 2012). Travmatik deneyimin yaratabileceğı söz konusu aşırı uyarım, öznenin simgeleştirme, temsil kapasitesinin karşılayamayacağı kadar şiddetli deneyimlenir. Bu bakımdan travmatik deneyimin,

tüm temsillere meydan okuduğu söylenebilir (Özyıldırım, Orhon Baykal, Gürsel, & Güney, 2017).

Amerikan Psikiyatristler Birliği'nin Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatiksel el kitabı olan DSM'de yıllar içinde tanımı dönüşmekle birlikte, DSM III'te (1980) travmatik olaylar "alışılabilir deneyimlerin ötesinde" olan durumları tariflerken, DSM IV'te (1994) korku, dehşet, çaresizlik gibi duyguların eşlik ettiği durumlar olarak tanımlanmaktadır. DSM V'te ise '*doğrudan yaşanan ya da doğrudan tanıklık edilen ya da aile bireyi ya da yakın arkadaşın başına gelen ya da mesleki olarak deneyimlenen gerçek göz korkutucu bir biçimde ölümle ya da ağır yaralanmayla karşı karşıya gelmiş ya da cinsel saldırıya uğramış olma*' şeklinde tanımlanmıştır (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019). Diğer yandan DSM'de yer alan kriterler, travmadan etkilenme durumu fiziksel tehditle sınırlı tutulduğu için yeterli görülmemektedir. Enstest, taciz, istismar, terk edilme gibi durumların yanı sıra soykırım gibi öznenin fiziksel bütünlüğüne yönelik, tehdidin ötesine geçen durumların karmaşıklığını ve sosyal doğasını göz ardı etmesi bakımından söz konusu tanı kriteri eleştirmektedir (Hamburger, 2017).

Travmatik deneyim, her özne tarafından kendine has bir biçimde yaşanır. Bunun yanı sıra bu karşılaşmanın yaşandığı alana göre de deneyimin doğasının değiştiği görülür (Roussillon, 2017). Ruhsal travmaya yol açan olaylar genel olarak, insan elinden kasıtlı olarak çıkan olaylar, doğal afetler/ olaylar ve kazalar olmak üzere üç başlık altında kategorize edilmişlerdir (Aker, 2012). Öznenin mahrem alanında ya da toplumsal alanda, paylaşarak yaşanmasına bağlı olarak travmatik karşılaşmanın doğası değişir. Kolektif travma, aynı anda çok sayıda insanın yaşadığı, korkutucu, potansiyel olarak yaşamı tehdit eden bir olayın sonucu olarak meydana gelen travmadır. Çok sayıda insan aynı tehdit edici deneyime maruz kalmış olsa da her birey kendi benzersiz uyum ve başa çıkma metodunu oluşturur. Bu bakımdan kolektif yaşansa dahi bir yanı sıra öznedir (Kahane-Nissenbaum, 2011; Triest, 2017). Özneliğin yanı sıra kültürel olarak üretilen yanıt da travmanın ruhsallıkta yankılanan şiddetini belirler. Örneğin, 2006 yılında Hint Okyanusu'nun etrafındaki ülkeleri etkileyen tsunami sonrasında, kültürlerinin yaşananlar için

sunduğu yanıtıtan dolayı, Budizm inancına sahip olan insanların daha az travma sonrası semptom gösterdiği görülmüştür (Mucci, 2013).

İnsan eliyle kasıtlı bir biçimde gerçekleştirilen travmatik deneyimler arasında tanımlanan politik şiddet, savaş, yerinden edilme, etnik çatışmalar gibi birçok deneyimi kapsamaktadır. Politik şiddetin söz konusu olduğu durumlarda hedef alınan topluluklar düşmanlaştırılırlar, hapsetmek ya da gözaltına almak suretiyle kapatılırlar (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağu, 2019). Toplumsal travmanın önemli etkilerinden biri, insanın hayat karşısındaki yaşadığı belirsizliklerin karşısında koruyucu bir işlev üstlenmesi gereken topluluk bağlarının zedelenmesidir (Özyıldırım, Orhon Baykal, Gürsel, & Güney, 2017).

1990 yılından bu yana toplumsal ve politik travmalara dair söz üreten Türkiye İnsan Hakları Vakfı, toplumsal travmayı etnik, dini ya da başka unsurlar içeren belirli bir topluluğa yönelik, sistematik olarak insan eliyle uygulanan eylemler olarak tanımlar (Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2012). Bu tür deneyimler, şiddete maruz kalan topluluğu ruhsal, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan etkiler. Bu durumda oluşturulan “travmatik bellek” kişi için bütün bu deneyimlerin etkilerinin taşındığı bir mekân haline gelir. Bu tür deneyimlerin yası tutulmadığı, hesaplaşmanın olmadığı, kamusal alanda kendisine yer bulamadığı takdirde kuşaktan kuşağa aktarım söz konusu olur (Zara, 2018). Travmatik deneyim görmezden gelinmesi, normalleştirilmesi nesiller boyu o deneyimin taşınmasına sebep olur (Abraham, 1987). Bu konuyla ilgili yapılan çeşitli araştırmalar ve klinik gözlemler travmatik deneyimin sadece doğrudan maruz kalan kişiyi değil, o kişinin sosyal ağını paylaştığı kişileri de etkilediği görülmüştür. Holokost sonrası sağ kalanlar ve onların çocuklarının deneyimini odak alarak yapılan çalışmaların birçoğu yaşanan travmatik deneyimin etkilerinin taşındığını göstermektedir (Bar-On, 1995; Lev-Wiesel, 2007; Kahane-Nissenbaum, 2011; Hamburger, 2017). Sonraki bölümde travmanın kuşaklar arası iletimine ilişkin literatür incelemesi aktarılacaktır.

2.2.2. Travmanın Kuşaklar Arası İletimine Literatürden Bir Bakış

*Yıllar var ki saklamışım orda ben
Saklamışım anlaşılın
Odasında yapayalnız doğuran bir kadının
Dışa vurmak istemediği
Ya da pek gereksinmediği
O iniltiyi andıran
Duyurulmayan her şeyi.*

Edip Cansever, Ben Ruhi Bey Nasılım?

İnsan yavrusu, biyolojik, kültürel bir mirasın içine ve ebeveyninin düşleleriyle örülmüş bir dünyaya doğar (de Mijolla, 2009). Önceki kuşakların sırlarının yüklü olduğu ‘kayıp zaman’ın, öznel tarihin de öncesine ait, aile/toplum içinde konuşulamayan, bazı durumlarda “sır” olarak kalan deneyimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığını bulgulayan birçok çalışma mevcuttur (Adelman, 1995; Bar-On, Kellerman, 2001; 1995; Faimberg, 2005; Karenian, ve diğerleri, 2015; Lev-Wiesel, 2007; Hamburger, 2017). Bu bölümde konuyla ilgili yapılmış vaka çalışmaları ve ampirik araştırmaların derlemesi yapılacaktır.

“Totem ve Tabu” başlıklı metninde Freud (2015 [1913]), uygarlığın kurucu miti olan (Arca, 2013), ilkel kabile mitinden bahsederken, oğulların, hazdan mahrum bırakan tiran babayı öldürmesinin ardından cinayetin neden olduğu suçluluk duygusunun kuşaklar boyunca aktarıldığını öne sürmüştür. Anna Freud ve Dorothy Burlingham, İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra’daki çocuklarla yaptıkları çalışmada anne ve çocuğu arasında bilinçdışı bir biçimde duyguların iletiminin mümkün olduğunu gözlemlemişlerdir (Akt. Mucci, 2013).

Ağır bir travmatik deneyim sonrası bireyin gündelik yaşama dönmesi ve uyum sağlayabilmesi, inkâr ve bastırma mekanizmaları aracılığıyla mümkündür.

Holokost sonrası da benzer bir durum söz konusu olmuş, 1960'lar itibariyle, inkâr ve sessizlik evresinden sonra, soykırım sonrası hayatta kalanların deneyimleri gündeme gelmeye başlamıştır (Mucci, 2013). Travmanın kuşaklararası iletimine ilişkin literatürdeki ilk çalışmaları gerçekleştirmiş olan Rakoff (1966), Holokost sonrası sağ kalanlar ve çocuklarıyla yaptığı çalışmalarda, duyguların ifade edilmesinde güçlükler yaşandığını, süreğen tehlike beklentisi ve dünyaya güvensizliğin söz konusu olduğunu, diğer yandan ebeveynlerin ebeveynlik işlevlerinin hasar aldığını, aile içinde sınırların belirsizleştiği ve ayrılık anksiyetesinin görünür olduğuna dair bulgular elde etmiştir (Akt. Braga, Mello, & Fiks, 2012). Rakoff, Sigal ve Epstein (1966), Holokost sonrası hayatta kalanların ergenlik çağındaki çocuklarını bir kontrol grubuyla karşılaştırdıkları çalışmalarında, çocukların uyum sağlama konusunda güçlük çektiklerini ve ebeveynleri ile bağımlılık ilişkisi geliştirdiklerini; bazı durumlarda çocukların yaşanan travmatik deneyim sonrasında ihtiyaç duyulan tanıklık ihtiyacını karşılayabildiğini, bu durumun da çocukta suçluluğa ve depresyon oluşumuna katkıda bulunduğunu saptamışlardır (Akt. Mucci, 2013). Benzer şekilde Ornstein (2015), soykırımın yol açtığı ruhsal hasarın anne çocuk ilişkisini, bakım verenin çocuğu duygusal olarak besleme konusunda yetersiz kalması bakımından etkilediğini ifade eder. Green, fiziksel olarak var olan, fakat ruhsal açıdan çocuğun gereksinimlerini karşılayamayacak kadar çökkün durumda olan annelerin durumunu açıklamak için “ölü anne” kavramını geliştirmiştir. Gampel, çözülemeyen yas ile biçimlendirdiği anne bebek ilişkisi modelini açıklamak için “ölü anne” kavramından yararlanır. Bu doğrultuda anne bebek arasındaki narsistik özdeşleşmelerin kuşaklar boyu devam edebileceğini söyler (Akt. Dönmez, 2016).

Loewenberg (2012), Holokost'tan sağ kurtulanların çocukları ve torunlarıyla yaptığı klinik görüşmelerde birinci kuşağın deneyimlerinden, tanıklıklarından söz etmeyebildiğini, torunlarına bilinçli ya da bilinçdışı olarak “evden uzaklaşmamaları”, riskten kaçınmaları, sadece yakınlarına ve aile üyelerine güvenebileceklerine yönünde mesajlar ilettiklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra birden fazla yabancı pasaport tutmak, nakit para saklamak şeklinde yaşamlarına

yansımaları olduğundan, kendilerine zulüm edileceği düşüncesine, grup ve çatışma durumlarında aşağılanma ihtimali ve beklentisine sahip olduklarından söz etmiştir.

Trossman (1968), hayatta kalan ebeveynlerin çocuklarına yönelik aşırı korumacı bir tutum sergilediklerini, bu gibi tutumların çocukta fobik reaksiyonları tetiklediğini gözlemlemiştir. Travmatik olayın söze dökülmediği durumlarda, çocuğun gerçeğinden daha yıkıcı fanteziler inşa edebildiğini; diğer yandan ebeveynin geçmişi anlatmaya ilişkin arzusu ve anlatım yönteminin de önemli olduğu söylemiştir (Akt. Mucci, 2013).

Miller (1993) tarafından yapılan bir sözlü tarih çalışmasında, 1915'ten sağ kalan Ermenilerin çocuklarının kaçınma ve bastırma; öfke ve nefret; intikam ve tazminat; uzlaşma ve bağışlama; boyun eğme ve umutsuzluk; uzlaşma ve meşrulaştırma gibi altı farklı biçimde yanıt ürettiği; soykırımdan sağ kurtulanların bastırma ve kaçınma ya da uzlaşma ve bağışlama gibi mekanizmaları daha sık kullandıkları görülmüştür (Akt. Mangassarian, 2016). Kalayjian ve Weisberg (2002), yine 1915'ten sağ kalan Ermenilerin çocuklarıyla yaptıkları çalışmada, sonraki nesillerin kendilerine anlatılan öykülerden itibaren ailelerine uygulanmış olan şiddet eylemlerini içeren kabuslar gördüklerini söylemişlerdir (Akt. Mangassarian, 2016).

Kogan (2000) soykırımdan sağ kalan anne babaların çocuklarının “sahneleme” vasıtasıyla acı veren bilgi ve anılardan kaçınmaya hizmet eden, analizin ilk safhalarında görülen bir durumdan söz eder. İlkel özdeşleşme vasıtasıyla çocuk, ebeveynlerinin deneyimlerini kendi yaşamlarında yeniden yaratır. Kendisi ve zarar görmüş ebeveyni arasındaki sınırlar muğlaklaşmış, ayırım yapmak güç bir hale gelmiştir. Kogan, bu durumu bir yanılla “patolojik yas”a benzeter. Tıpkı patolojik yasta olduğu gibi, kişi nesnenin kendisi haline gelerek ona sahip olmaya çalışır (Kogan, 2013).

Kestenberg (1982), birinci ve ikinci kuşağı temel alarak iki nesil arasındaki aktarımın dinamiklerini analiz etmiş ve bu aktarımı “transpozisyon” kavramıyla

açıklamıştır. Özdeşleşme yoluyla ebeveynin bugün içinde geçmişi yaşamaya devam ettiğini; birinci kuşağın bu yolla yas tutmaya çalıştığını, tahribe karşı onarımın alanını açmaya çabaladığını gözlemlemiştir (Mucci, 2013). Konuyla alakalı çalışmaları bulunan Volkan (2015), kuşaklararası iletimin psikolojik gen vasıtasıyla aktarıldığını ifade eden “depolama” terimini kullanmıştır. Depolama, özdeşim ile yakından ilişkilidir, fakat çocuk özdeşimde “birincil aktif ortak” iken, depolamada yetişkin aktif rol alır; yetişkinin çocuğuna aktardığı zihinsel temsiller vasıtasıyla mümkün olur ve bu yolla yetişkin tarafından taşınamayan duygular aktarılır. Bu durumun çocuğun zihinselleştirme kapasitesi ve duygu regülasyonunun önünde engel teşkil ettiğini öne sürer.

Volkan (2005), toplulukların şiddetli bir kayıpla yüzleştiği, kitlesel olarak örselendiği türden durumları “seçilmiş örselenmeler” olarak tarifler ve söz konusu deneyimlerin geniş grup kimliğini belirlediğini söyler. “Seçilmiş” ile kastedilen bir grubun zarar görmeyi seçmesi değil, yaşanan deneyimin üzerine düşünmeyi seçmesidir (Volkan & Itzkowitz, 2002). Topluluklarca paylaşılan trajik olaylarda ebeveynin benlik tasarımlarının hasar aldığını, diğer yandan önceki kuşakların kayıplarının ardından yas tutamayışından itibaren kuşaktan kuşağa iletimin mümkün olduğunu ifade eder. Bu türden deneyimlerin grubun ortak belleğinde sessiz bir biçimde kalabileceğini, *zaman çökmesi* olarak adlandırdığı grup kimliğinin propaganda ya da nefret içerikli konuşmalarla tehdit edildiği durumlarda geçmiş deneyimlerle güncel tehdidin birbirine karıştığını, geçmiş travmatik deneyimin aktive edildiğini söyler (Volkan, 2005).

Karenian ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları başka bir araştırmada 1915’te yaşananların sonraki kuşaklara aktarımındaki ana mekanizmaların kolektif özdeşleşme, kuşakların iç içe geçmesi, ebeveynlik, empati, kültürleşme olduğu görülmüştür (Akt. Mangassarian, 2016).

Psikanalist Alain de Mijolla, kuşaklar arası iletimi “bilinçdışı özdeşleşme düşlemleri” kavramıyla açıklar. Bu kavram vasıtasıyla her bireyin kendine özgü bir biçimde aile geçmişinde yer alan kişilerin, farkına dahi varmadan kendine yer

edinebildiğini dile getirir. Özne, aile öyküsündeki önemseddiği bir kişinin imgesini, “perde özdeşleşmeler” vasıtasıyla sahneye koyup, farklı durumlar karşısında yaşatır. Bir olayın, ardında hiçbir iz bırakmadan ailenin tarihine kaydolmayabileceği gibi, bu olaya tanık olan yahut olaya ilişkin konuşulanları duyan kişinin ruhsallığında bellek izi olarak yer ettiğini söyler (de Mijolla, 2009).

İsraili psikanalist Gampel, Holokost’tan kurtulanların çocukları ve torunlarıyla yaptığı çalışmalar neticesinde travmanın kuşaklar arası iletimini açıklamak için ‘radyoaktivite’ metaforunu kullanır. Gampel’a göre, maruz kalınan şiddetin etkileri, insan ruhunda aynı radyoaktivitenin beden üzerindeki etkileri gibi izlenebilmektedir. Ortaya çıkan ani yıkımın etkisinden kurtulanlar ise ruhsallıklarına işlemiş olan izleri kuşaklar boyu aktarabilirler (Gampel, 2009). Yıllar sonra belli koşullarda bu kalıntılar canlanabilir, ruhsal yahut fiziksel hastalıklara dönüşebilirler (Abrevaya, 2009). Gampel, geçmiş ile bugünün iç içe geçtiği iki arka plandan söz eder: güvenlik arka planı ve tekinsizlik arka planı. Şayet özne yaşamının ilerleyen dönmlerinde şiddet eylemiyle karşılaşır, bu deneyim, ilk deneyimle birleşir ve Freud’un Tekinsiz makalesinde söz etmiş olduğu şekilde güvenli olanla güvensiz olan iç içe geçer. Şiddetin yıkıcılığıyla başa çıkmaya çalışan çocuk, Gampel’in “kıymetli nesnelere” adını vermiş olduğu, çocuğun hayatta kalmasına ve dünyayı tekrar “güvenli” hale getirmesine aracılık eden nesnelere dolayımından geçerek, tekinsiz arka planı güvenli bir arka plana dönüştürmeye çalışır (Akt. Dönmez, 2016).

Tisseron, sırların aile içinde iletimine ilişkin yazdığı makalesinde, Holokost’u yaşayan kuşağın, aynı dehşetle karşılaşma riskinden korunmak adına unutma yoluna gittiklerini; deneyimlerini inkâr edebildiklerini söyler. Sırların, sonraki kuşaklara etkisini, sözle anlatılamayan, adlandırılmayan ve düşünülemez olarak üç sekmeye ayırır. Sır, ilk kuşak için sözle anlatılamazken, aynı sır ikinci kuşak “adlandırılmamaz” hale gelir. Üçüncü kuşak için “düşünülemez”e dönüşen sırrın söz konusu kuşak tarafından varlığı dahi bilinmez. Bu durumun çeşitli ruhsal yetersizliklerle kendisini gösterebileceğini ve soy zincirinin yarıda kalmasına dek giden sonuçları olabileceğini söyler (Tisseron, 2009). Garon (2004, 2012)

travmanın kuşaklar arası iletim mekanizmalarını benzer şekilde tarifler. İlk kuşak travmayı inkar eder ve dile dökemezken; ikinci kuşak inkar eder ve deneyimini adlandıramaz; üçüncü kuşak ise düşünemez ve men eder (Akt. Koritar, 2019).

Abraham (1978), aileyi utandıran, küçük düşüren, hakkında konuşulması güç deneyimlerin, gömüte kapatılması başarısızlığa uğramış ataların hayaletleri gibi, psişede “gömülü bir mezar” olarak metaforize etmişlerdir. Anlatılmamış sırların kişinin zihninde bir yabancı gibi varolur. Bir kişinin hayatının dile dökülemez bir parçasını gizlemesinin çocuğun ruhsallığında bir boşluk yaratır. Bu boşluk anlatılamaz bir gerçeği ima eder. Abraham, ölülerin ruhlarının geri dönebileceğine ilişkin inancın ilksel toplumlardan bugüne dek sürdüğünü söyler ve travmatik deneyimin kuşaktan kuşağa aktarımını da kültürel anlatıda da kendisine yer bulan “geri dönebilen ruh”lara referansla aile hafızasının girintilerinde gizlenen ve aile üyelerinin yaşamlarını etkilemeye devam eden bir “hayalet” olarak tanımlar. İçe atım, introjeksiyon yoluyla sonraki kuşaklara bilinçdışı olarak aktarılabilirdiğini; kurbanda yaşayan yabancı bir cisim, adeta bir alkarısı/succubus gibi yaşam enerjisini tükettiğini ifade eder (Abraham, 1987).

Koritar (2019) gerçekleştirdiği vaka çalışmasında, travmatik deneyimin kuşaktan kuşağa iletimini “*kuşaklar boyu ruhun mahzenlerinde gömülü kalan bir hayalet*” olarak betimler. İçsel nesne ilişkileri üzerinden yorumladığı sürecin travmatik deneyimin inkarı, geçmişin men edilmesi, yasaklanması, bellek boşlukları, izole duygulanım ile karakterize olabileceğini söyler.

Faimberg klinik çalışmalarında kuşaklar arası iletime dair olan gözlemlerini “kuşakların iç içe geçmesi” kavramıyla açıklar. Üç kuşağın yoğunlaşıp iç içe geçtiğini ve bu iç içe geçmenin ancak analiz ve aktarım esnasında ortaya çıkabileceğini söyler (Faimberg, 2005).

Fonagy (1993), ebeveyni travmatize olan çocuklar ve ebeveynleriyle yaptığı niteliksel araştırmalarda, ebeveynin kendi ilişki modeliyle çocuğununki arasında nesillerarası uyumun olduğunu bulmuştur. Bu doğrultuda Freud’un ürettiği bir

kavram olan “sonradanlık etkisi” ya da “ertelenmiş eylem”in sadece yetişkinin hayatında deneyimlediği bir şey olmadığını, aynı zamanda nesiller boyu aktarılan bir deneyim olduğunu öne sürer. Kuşaklararası iletme dair yaptığı çalışmayı bağlanma teorisine dayandıran Fonagy, çocukluktaki bağlanma deneyimlerinden ötürü güvensiz bağlanan ebeveynlerin, bebekleriyle kaygılı bir bağlanma ilişkisi kurma olasılığının yüksek olduğunu öne sürer. Bu doğrultuda ertelenmiş eylemin yas eyleminin sonraki nesle ertelenmesi olarak yorumlar (Akt. McGrath, 2000). Benzer şekilde Grubrich-Simits’in vaka çalışması, Holokost’tan sağ kalanların çocuklarının, anne babalarının “hayatla aralarındaki köprü” işlevi üstlendiğini; sevilen ve idealize edilen kişilerin geride bıraktığı boşluğa yerleştiklerini, sekteye uğrayan gelişimlerini sürdürmeleri konusunda ailelerine destek olup hissettikleri utancı hafifletmeye ve onların yerine yas tutmaya çalıştıklarını göstermektedir (Akt. Topalian, 2015).

Kuşaklararası iletimi konu alan araştırma ve klinik gözlemlerden görüldüğü kadarıyla cinsiyetin bir değişken olarak ele alındığı az sayıda çalışma vardır. Bu çalışmalardan birini gerçekleştiren feminist terapist Vogel’in (1994) klinik gözlemine göre, travmaya maruz kalan kişinin kızları, kuşaklararası iletim aracılığıyla iletilen materyali almaya daha açık hale gelmektedir. Oğlan çocuğu anneden ayrışıp özerk bir benlik duygusu geliştirirken, kız çocuğunun benlik duygusunun yansıtımlı özdeşim vasıtasıyla annesininkiyle geliştiğini, bu durumun da annenin travmatik deneyimini içe alarak taşıyıcısı olma riskine daha açık kaldığını ifade eder (Vogel, 1994). Karenian ve ark. (2015) Kıbrıslı Ermenilerle yaptıkları araştırmada 1915’i yaşayan Ermenilerin torunlarının, 1914-1918 arası yaşananları bilmekten kaynaklı olarak travmatik karakterli semptomlar yaşadıklarını bulmuşlardır. Bu etkileri kadınların, yaşlıların ve doğrudan yaşananlara tanıklık edenlerin daha yoğun bir biçimde deneyimlediklerini; daha yoğun etkileri taşıyanların, Ermeni toplumuyla daha güçlü bir bağ kurduklarını ifade etmişlerdir.

1990’ların sonlarında travmanın kuşaklar arası iletimini konu alan epigenetik çalışmalar artmaya başlamıştır (Mucci, 2013). Yapılan çalışmalarda

kuşaklararası iletimin genler yoluyla mümkün olduğu yönünde bulgular saptanmış (Yehuda ve ark., 1998; Kellerman, 2013), ancak travmanın genler yoluyla aktarımı çalışmanın kapsamı dışında olacağından ötürü sonuçları bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde aktarılmayacaktır.

Diğer yandan, yapılan alanyazın taramasında travmanın kuşaklararası aktarımına ilişkin bir fikir birliği olmadığı da görülmüştür. Vaka çalışmaları kuşaklararası aktarımının göstergesi olsa da yapılan kimi çalışmalar hayatta kalanların çocuklarının doğrudan travmatik deneyime maruz kaldıkları durumların haricinde, aktarıma ilişkin bir belirti bulunamamıştır (Braga, Mello, & Fiks, 2012). Ayrıca sağ kalanların birçoğunun ağır psikolojik belirtiler göstermediği de iddia edilmiştir (Leon, Butcher, Kleinman, Goldberg, & Almagor, 1981).

Benzer şekilde Holokost'tan sağ kalanların kız çocuklarının ve onların kızlarının katıldığı bir araştırmada Sagi-Schwartz (2003), ebeveynlerin Holokost'un etkilerini taşımaya devam ettiğini, kendi ebeveynlerine güvenli bir şekilde bağlanma geliştirdiklerini ve travmalarını çocuklarına iletmediğini öne sürmüştür (Akt. Mucci, 2013).

3. METODOLOJİ

6-7 Eylül Olayları'nın kuşaktan kuşağa aktarımını derinlemesine incelemek amacıyla nitel yöntemli araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler tematik analiz metoduyla incelenmiştir.

3.1. Örneklem

Araştırma katılımcıları kartopu yöntemiyle belirlenmiştir. Kartopu yöntemi, evrene ilişkin bilginin yetersiz olduğu ya da evreni oluşturan fertlere erişimin zor olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Patton, 2005). Araştırmacı, araştırmanın ilgi alanına giren kişileri tanıyan ya da en fazla bilgi sahibi olan kişi vasıtasıyla görüşmecilere erişebilir (Glesne, 2015).

İstanbul Rumlar araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. 6-7 Eylül Olayları'nı odak alan çalışmada örneklem olarak İstanbul Rum kadınlar seçilmiştir. Araştırma kapsamında 12 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların araştırmaya dahil olması için, İstanbul Rum olmak, kadın olmak, 18 yaş üstü olmak, doğrudan 6-7 Eylül 1955'i yaşamış ya da yaşayanların kızı veya torunu olmak şeklinde dört kriter belirlenmiştir.

Katılımcıların yaşları 28 ile 79 arasında değişmektedir. Birinci kuşaktan görüşülen üç katılımcının yaş ortalaması 72; ikinci kuşaktan görüşülen üç katılımcının yaş ortalaması 44; üçüncü kuşaktan görüşülen altı katılımcının yaş ortalaması 33'tür. 4 katılımcı evli, 6 katılımcı ise bekar. Bir katılımcı boşanmış, bir katılımcı eşini kaybetmiştir. 4 katılımcı lise, 5 katılımcı lisans, 3 katılımcı lisansüstü mezundur. 10 katılımcı İstanbul'da yaşamakta, 2 katılımcı dönemsel olarak İstanbul'da ve Yunanistan'da yaşamaktadır. Tüm katılımcılar kendilerini orta sınıf olarak tanımlamışlardır. Görüşmeciler klinik olmayan popülasyondan seçilmişlerdir. 3 katılımcı geçmişte psikoterapi desteği almış, 3 katılımcı destek almaya devam etmektedir. Katılımcıların ayrıntılı bilgileri tablo halinde EK 3'te paylaşılmıştır.

3.2. Araçlar

3.2.1. Bilgilendirilmiş Onam Formu

Görüşme gerçekleşmeden önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu verilmiş, (EK 1), söz konusu form aracılığıyla araştırmaya katılımlarına ve ses kaydı alınacağına dair katılımcıların onayları alınmıştır.

3.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formatında açık uçlu sorular soruldu. Araştırmada kullanılmak üzere hazırlanan sorular (EK 2), iki ayrı bölüm olarak hazırlandı. İlk bölümde, katılımcıların geçmişi, çocukluk yaşantıları, ebeveynleriyle ilişkileri, aile tarihini anlamak üzere sorular yöneltilirken; ikinci bölümde, 6-7 Eylül Olayları'na dair hatırlanan ve aktarılanlar deneyimlere yönelik sorular yöneltilmiştir. Formdaki sorular araştırmacı tarafından oluşturulmuş olup bu süreçte konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır. Görüşmeler kayıt cihazı ile kaydedildikten sonra bilgisayara aktarılıp deşifreyonları yapılmıştır.

3.3. İşlem

İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan araştırmanın yapılabileceğine dair onay alınmıştır. Kartopu yöntemiyle katılımcılara ulaşıldıktan sonra araştırmacı tarafından belirlenen kriterlere sahip olan katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılar ile Bilgilendirilmiş Onam Formu paylaşılmıştır. Görüşmeyi durdurmak istedikleri noktada sonlandırabileceklerine ilişkin bilgi öncesinden verilmiştir. Araştırmada kişisel bilgilerin paylaşılmayacağına, yapılan görüşmelerin ses kaydının alınacağına ve görüşme sonrasında deşifresinin yapılmasının ardından kaydın silineceğine ilişkin bilgi katılımcılarla paylaşılmıştır.

İlk katılımcıya 6-7 Eylül 1955'e ilişkin yapılan bir sunum vasıtasıyla ulaşılmıştır. Sonrasında referans doğrultusunda üç kişiyle daha görüşme gerçekleştirilmiştir. 12 katılımcıdan ikisiyle referanssız, kalan on kişiyle birisinin aracılık etmesi yoluyla erişilebilmiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup pandemi dolayısıyla bir görüşme Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların 8'i ile dış mekanda görüşülmüş; 2'si görüşme için çalıştığı yere davet etmiş; 1 katılımcıyla da evinde görüşülmüştür. Ses kaydı yapılmadan önce, araştırmacı kendisini anlatmış, birçok görüşmeci araştırmanın amacına dair sorular sormuştur.

Görüşme esnasında katılımcılara yarı-yapılandırılmış görüşme formu üzerinden sorular yöneltilmiş, kimi zaman katılımcıların anlattıklarından itibaren farklı sorular da eklenmiştir. Genel olarak görüşmecilere ilk bölümde aile öykülerine, çocukluk ve ergenlik deneyimlerine, ebeveynleriyle ilişkilerine, fizyolojik ve ruhsal belirtilerine dair sorular sorulmuş; ikinci bölümde Rum çocuk ve erişkin olmaya dair düşünceleri, varsa 6-7 Eylül 1955'e ilişkin deneyimleri ya da kendisine aktarılanları, 6-7 Eylül'ün kimin vasıtasıyla, kaç yaşlarındaiken aktarıldığını, yaşananlara ilişkin hislerini, 6-7 Eylül'ü anımsatan eşya ve mekanları ve Rum kadın olarak deneyimlerini anlatmaları istenmiştir. Araştırma bulguları şekil almaya başladıkça ilk bölümde yöneltilen soruların araştırma kapsamınca kullanılmasının "aşırı yorum" olabileceği düşünülmüş, bu doğrultuda yapılan dört görüşmede yalnızca ikinci bölümdeki sorular sorulmuştur. Görüşmelerin süresi değişmekle birlikte en az 18 dakika en fazla 220 dakika sürmüş olup bu örnekler dışında kalan görüşmeler ortalama 60 dakikayla 90 dakika arasında sürmüştür. Deşifre sonrası görüşme metinleri katılımcılarla paylaşılmış, çıkarmak istedikleri bir bölüm olup olmadığı sorulmuştur. Bu konuyla ilgili değişiklik talep eden görüşmeci olmamıştır.

3.4. Veri Analizi Yöntemi

Görüşmelerden elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Tematik analiz, araştırma verilerindeki temaları analiz etmek ve raporlamak için kullanılan bir yöntemdir. Teorik açıdan araştırmacıya özgür bir alan açar ve esnekliği mümkün kılar (Braun & Clarke, 2006). Söz konusu yöntem, katılımcıların deneyimlerini, anlam dünyasını aktaran bir yöntem olarak kullanılacağı gibi, benzer şekilde deneyimlerin toplumsal söylemi ne şekilde etkilediğini de inceleyebilir. Bu bakımdan bir yanıyla gerçeği yansıtabilir, diğer yandan gerçekliğin üzerindeki örtüyü aralayan bir yöntemdir (Braun & Clarke, 2006).

Tematik analizde temalar iki temel yolla belirlenir: tümevarım, yani temaların veriden çıkarılması, ya da tümdengelim, yani temaların teorik bir zeminden yola çıkarak bulunması (Braun & Clarke, 2006). Bu araştırmada temalar tümevarım ile oluşturulmuştur.

Veriler Braun & Clarke'ın (2006) önermiş olduğu altı aşamada analiz edilmiştir. Aşamaların içeriği Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1. Tematik Analizin Evreleri

Aşama	Süreç Açıklaması
1. Araştırmacının verilere ilişkin bilgi sahibi olması:	İlk aşamada, verilerin deşifre edilmesinin ardından veriler tekrar tekrar okunur ve ilk düşünceler not edilir.
2. İlk kodların oluşturulması:	Veri seti içinde araştırmacıya çarpıcı gelen bölümler kategorize edilir ve her kategoriyle alakalı veriler bir araya getirilir.
3. Temaların aranması:	Oluşturulan kategoriler vasıtasıyla potansiyel temalar ortaya çıkarılır.

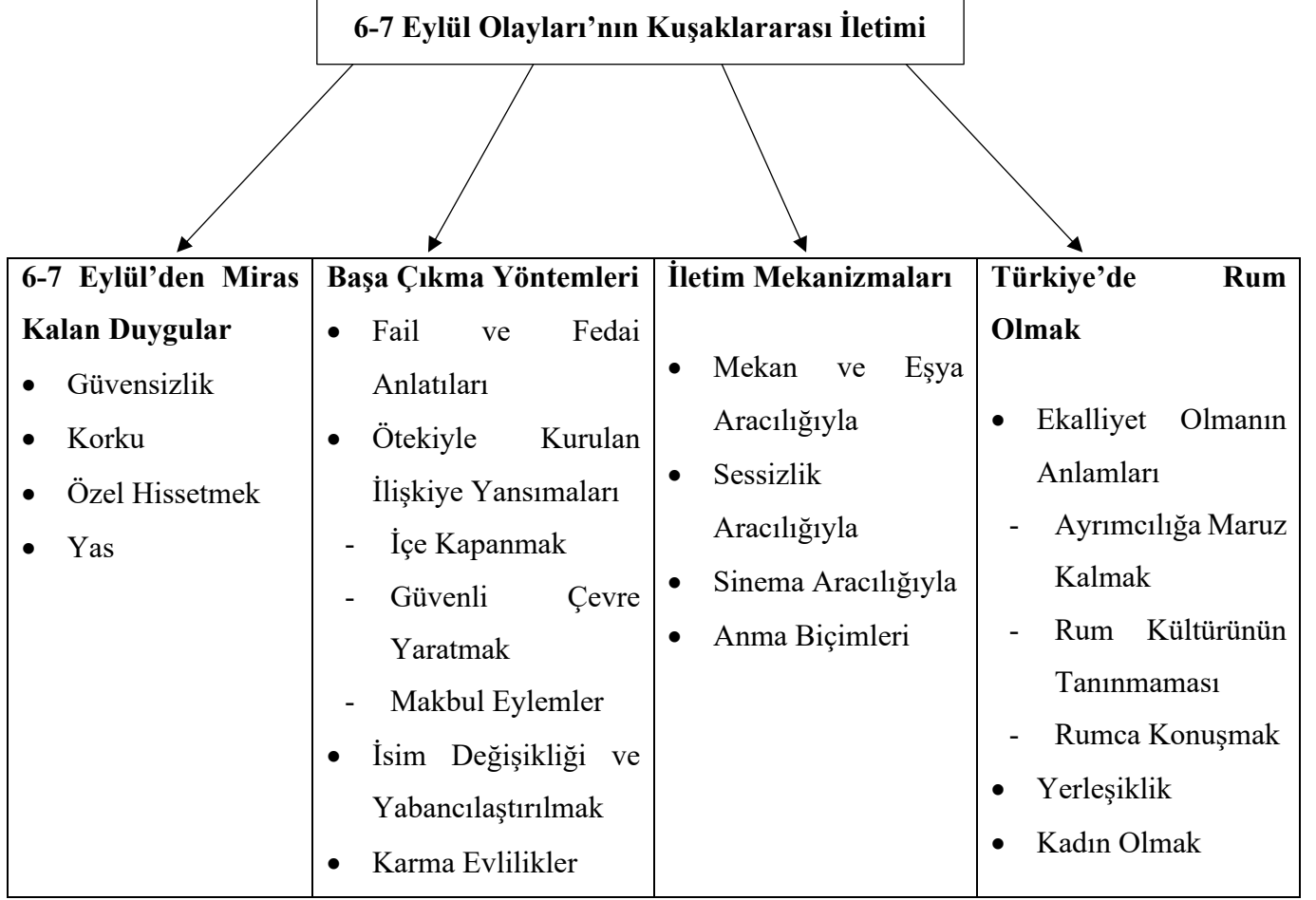
4. Temaların gözden geçirilmesi:	Temalar tekrar değerlendirilir ve bu doğrultuda tematik harita oluşturulur
5. Temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi:	Temalar sadeleştirilir ve veriler tekrar gözden geçirilir.
6. Araştırma çıktılarının raporlanması:	Açığa çıkarılan temalar için örneklendirme yapılır ve sonuçlar literatür ve araştırma sorusu ile ilişkilendirilmesinin ardından raporlanır.

Yukarıda belirtilen aşamalar takip edilirken kullanılan kodlama örneği Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Tematik Analiz Kodlama Örneği

Alıntı	Kodlama	Alt Tema	Ana Tema
<p><i>“Yani böyle böyle nesilden nesile aktarılan travmatik bir durum o, böyle toplumsal bir mesele olduğunu hissediyorum. Yani sadece böyle bireysel, psikolojik bir güvenmeme durumu değil ama gerçekten toplumsal bir şey olduğunu düşünüyorum. “Aman evladım kimseye güvenme.” Bunun bende yarattığı etkisi gerçek anlamda yakın ilişkiler kuramamak, yakın ilişkiler kuramamak, kaçmak, işte ne bileyim özellikle özel ilişkilerimde paranoyalara varacak yerlere varması gibi şeylere yol açtığını düşünüyorum.”</i></p>	<p>Güvensizlik</p> <p>Yakın ilişkiler kurmakta güçlük çekme</p>	<p>Güven</p> <p>Duygusunun Zedelenmesi</p>	<p>6-7 Eylül’den Miras Kalan Duygular</p>

Şekil 1: Kodlama Tema Şablonu¹

3.5. Araştırmanın Güvenilirliği

Araştırmacı, güvenilirliği arttırmak adına görüşmelerin analizini gerçekleştirdiği süreçte tez hocası ile kodlama üzerinde birlikte çalışmış, ana tema ve alt temaların araştırma verileriyle uyumu kontrol edilmiştir. Geribildirimler doğrultusunda temalar yeniden düzenlenmiştir.

¹ Şekil 1 araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.6. Araştırmacının Konumu²

Nitel araştırmada verilerin toplanma süreci, sadece katılımcının merkezde olduğu bir süreç değil araştırmacı-katılımcı ilişkisinin de etkilediği, katkı sağladığı bir süreçtir. Bu durumda elde edilen veriler araştıran öznenin gözlemlediği, araştırdığı dünyanın içindeki konumlanışından bağımsız değildir (Tanyaş, 2014).

Ruhsal travmanın kuşaklararası iletimi kavramı, ilk karşılaştığım andan itibaren bende merak uyandırmış ve bu merakla birlikte, yüksek lisansta aldığım bir ders kapsamında konuyla ilgili bir ödev hazırlamıştım. Bu ödevi hazırlama sürecinde kendi ailemdeki “sırlar” üzerine düşünmeye başlamış, bundan ötürü bir söz üretmekte epey güçlük çekmiştim. Tam da yaşadığım güçlükten dolayı, kendi deneyimim üzerine de derinleşebilmem adına kuşaklararası iletim üzerine çalışmanın önemli olduğunu düşündüm. Kadınların deneyimlerine ilişkin duyduğum merak ve kültürel aktarımın kadından kadına mümkün olabileği bilgisinden itibaren kadınların sözüyle inşa edilecek bir çalışma yapmak bana cezbedici geldi. Diğer yandan tam da çalışmayı kurmaya çalıştığım sıralarda, göçmen ve mültecilere destek veren bir sivil toplum kuruluşunda yürütölen saha çalışmasının parçasıydım. Söz konusu çalışmada, göçmen ve mültecilerin maruz kaldıkları birçok ayrımcılığı ve şiddeti yaptığım görüşmelerde işitiyor, bir bakıma tanıklık ediyordum. Bu konu üzerine düşünmeye başlayınca, bugün tanıklık ettiklerimizin yaşadığımız coğrafya için “yeni” hikayeler olmadığını, erişebildiğimiz tarih anlatıları içinde farklı biçimlerde ötekine duyulan haset ve şiddetle karşılaşmanın mümkün olduğunu fark ettim. 6-7 Eylül özelinde çalışmaya iten bir diğer mesele de hissettiğim utanç duygusuydu. Türk ve Müslöman olmanın sunduğu “ayrıcalık”lara doğup resmi tarih anlatısıyla büyödüm. Büyödükçe, okudukça, araştırdıkça anlatılanların iktidarların hikayesi olduğunu fark ettim. 6-7 Eylül üzerine ruhsal travma perspektifiyle düşünmenin, akademik bir söz üretmenin

² Bu bölümde araştırmacı kendi deneyimlerini aktaracağı için birinci tekil şahıs dilini kullanmıştır.

Türk ve Müslüman olarak doğmuş olmanın yüklediği suç ortaklığını bozmasını, sorumluluk alıp onarım sürecine katkı sunmayı istedim.

Araştırmayı yürüttüğüm süreç içinde kendi öyküme temas eden ve bu konuyu seçmeye yönelten dinamikleri keşfettim. Diğer yandan birçok güçlkle karşılaştım. Araştırma katılımcısı bulma konusunda yaşadığım güçlük bunlardan biriydi. Nüfusu giderek azalan İstanbul'daki Rum cemaatinden³ erişebildiğim potansiyel görüşmecilerin araştırmaya katılımları konusunda da güçlükler yaşadım. Literatürden anladığım kadarıyla benzer bir durumla başka bir araştırmacı da karşılaşmıştır.⁴ İki katılımcının, görüşmek için sözleştiğimiz gün araştırmaya katılmaktan vazgeçmesi, diğer katılımcıların referansı ile ulaştığım iki katılımcıdan ise yanıt alamamış olmam bahsi geçen güçlüklerdir.

Diğer yandan yaptığım tüm görüşmelerde sınırları ihlal etme endişesi taşındım. Ruhsal travmayı konu alan bir araştırmada bu his bir yandan anlaşılır olduğu gibi, "fail" in mensup olduğu etnik gruptan olma ve yaşanan zorlu bir deneyimle ilgili sorular yöneltilmenin, utanç duygusuyla ilintili başka türlü bir ağırlığı vardı. Mevcut güvensizliği beslemeye ilişkin duyduğum tedirginlikten itibaren, hazırladığım soruların bana sunduğu rotadan çıkmak, esnemek ve farklı sorular yöneltilmek de zaman zaman zor oldu benim için.

³ İstanbul'da yaşayan yaklaşık 3.000 Rum bulunmaktadır (Kaymak, 2018).

⁴ Baysal (2001) azınlık kadınların deneyimlerini odak aldığı araştırmasında yalnızca 2 Rum katılımcıyla görüşebilmiştir.

4. BULGULAR

Bu araştırmanın sonuçları, Türkiye’de bir Rum olarak yaşamının ve 6-7 Eylül Olayları’nın katılımcıların yaşamları üzerindeki en belirgin etkilerini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların kendileri bizzat tanıklık etmemekle birlikte, 6-7 Eylül’e ilişkin anlatılarının arasında cinsel şiddetten ölüme uzanan öyküler sıklıkla aktarıldı. Aile dışında kalan kişilerden işitilen hikayelerin anlatılara sızmasının yanı sıra kendi hikayesini ancak bir “aracı”nın varlığıyla dile getirenler de oldu:

“Benim babamın kızının kocası var, Bakırköy’de otururdu. Evin içine girip avizeleri kırdılar. Çocuk da içerdeydi. Avize sesleri çınlamasını hala duyarım derdi bana, çünkü çok böyle süslü bir ev varlıklı bir ev. Avizelerde böyle fanuslar var. Yukarıya girip elindeki sopalarla şangır şungur diye avizeleri kırdıklarını hatırlıyor. Ama erkekti ona bir şey olmadı. (...) Ee Kalyoncukulluk yokuşunda oturan başka bir bayan vardı bana anlattı. O da bizim kilisenin aşağısı sokak. Bütün çocukları, bütün evin çocuklarını bodruma sakladılar. Karşı komşumuzun kızına tecavüz ettiklerini ben biliyorum. Biliyordum. Ama kızı hiçbir zaman görmedik sonra. Aileyi de görmedik. Eee ve insanlar bunlardan konuşmayı gerçekten kaçıyor. (...) Kayıt bile oluşturmamış büyük bir ihtimal. (...) Zaten çoğu kaçtı. Çoğu gitti. Çocuklarını alıp Yunanistan’a gitti.” (A3)

Özellikle Yedikule, eski İstanbul bölgesinde “felaket” düzeyde yıkım olduğundan, ölüm ve tecavüzlerin sıklıkla o bölgede yaşandığını anlatanlar oldu.

“Langa, şimdiki Aksaray’da. İki genç kız saklandı, çünkü yalnız kötülük yapmakla kalmıyorlardı, bir de genç kızlara da tecavüz olayları çok oldu. Onlar saklandı.” (H1)

“Yok, Yeniköy’de olmadı. Yeniköy’de değildi. Ama İstanbul’da Beyoğlu’nda değil de öbür tarafta, Yedikule taraflarında. Eski İstanbul’da yani çok fena

olaylar oldu. Mesela kızlara böyle (sessizce söylüyor) tecavüz edildi. Papazlar vuruldu. Bir papaz kayboldu bulunamadı. (...) Balıklı mezarlığın papazı. Galiba bir çukura mı, bir kuyuya mı, bilmiyoruz nerede. Kayıp.”
(C1)

“Aksaray’da kilise vardı. O bütün, papazı orada öldürdüler. Çanı da aşağı indirdiler. Normal şeyler değildi. Ama, oldu.” (G1)

Kimi katılımcılar evlerin bir şekilde korunduğunu, fakat iş yeri sahiplerinin dükkanlarını koruyamadığını aktardılar. G1, babasının bir dükkânı olduğunu, bir komşularının babası için “Türk bayrağını yırttı” demesinin üzerine, saldırıların dükkâna da yöneldiğini anlattı.

“Babam dükkânda çok şey yaptı. Çünkü bir komşusu dedi ki, “Türk bayrağını yırttı.” Öyle bir şey bizde yoktu. Korkardık. Öyle şeyler olmazdı bizde. Ve onun da şeker hastası oldu. Hepsi bir sürü şeyler oldu. Tabii G3 bunları bilmez. Yaşamadı. Ama ben yaşadım.” (G1)

“Onlar işkembeciydi. “İşkembecinin evine gidelim! İşkembecinin evine gidelim!” diye bir grup yine geldi. “Yok canım işkembeci sattı gitti” diyor aynı hikâye, koruyabiliyor. Ama mağazayı koruyamadılar, dükkanlarını. Dükkânın içine, kazanların, çorba kaynatılan yerlerin içine ayakkabılar mı istersin, pislikler mi istersin ne istersen var. İş yeri sahibi işyerini koruyamadı. Evleri bir şekil koruyabildiler.” (A3)

“Büyük amcamın, annemin halasının kocası, amca diyorduk ona. Anneannemin anlattığı dükkan. Aslında bir bodrum katı, fakat o kadar çok kırılıp dökülmüş ki “Kapıyı açtığına düz yürüyordun artık” diyor, yani aşağı inemiyordun o kadar dolmuş camlar. Zaten ondan sonra kapatmışlar bir daha da açmamışlar.” (C2)

Birçok katılımcı, 6-7 Eylül Olayları'nın öncesinde evlerin işaretlendiğini, saldırıların önceden kurgulanmış olduğunu belirtti.

“Ben tabii ki o zamanı, o hikayeleri çok duydum. Daha çok anneannemden duyduklarım vardı. Tabii ki annemden de duyduklarım oldu. (...) Ee dolayısıyla dediğim gibi 6-7 Eylül olaylarını travmatik bir dönem olarak hem anneannemden hem de annemden, babamdan, onun ailesinin yaşadıklarından hikayeler olarak dinledik. Çok korkunç. Korkunç bir hafta dönem geçirdiler. Dalga dalga geldi. Yani nasıl başladı, nasıl bitti böyle korku filmi gibi anlatılıyordu benim dönemimde. Yani önce annemden de dinlediniz önce insanların evleri işaretlediğini. Böyle çalışılmış, planlanmış bir şeydi. Çünkü o an bir şey oldu, herkes önüne gelene bir şey yapmadı. Bu planlanmıştı bu gruplar toplandı belirli bölgelerden. Siyah giyimli insanların gelip, mahalleler arasında dolaştığını, kapılara filan baktıklarını anneannem anlatırdı. Annem de hatırlıyor.” (C2)

İkinci ve üçüncü nesilden bazı katılımcılar, 6-7 Eylül 1955'e ilişkin hiçbir hikâyenin aktarılmadığını, ailelerinin herhangi bir yaşantısı olup olmadığını bilmediklerini ifade ettiler. Bunun yanı sıra bir katılımcı, 6-7 Eylül Olayları'nı “hep biliyormuş gibi” hissettiğini dile getirdi.

“Ben de aslında yirmi bir yaşındaydım. Sergi açılışına⁵ gitmiştik falan benim için bayağı şeydi, çok... Bu arada yani 6-7 Eylül'ü bir gün keşfettim diye bir şey de yok, o da enteresan bir şey. Hep biliyordum gibi. Hiç yani, ne bileyim, bir sürü şeyi okurken öğrenmişsindir ama bu bir şekilde bildiğim şey gibi.” (F3)

⁵ 2005'te, 6-7 Eylül'ün 50. yılında Karşı Sanat Çalışmaları'nda gerçekleştirilen sergiden söz ediyor.

Görüşme yapılan kişilerin büyük bir kısmı 6-7 Eylül 1955'e dair deneyimlerin ve tanıklıkların, konuşulma sıklığı değişmekle birlikte, aile anlatısı içinde kendisine yer bulduğunu dile getirdi.

Araştırma bulguları, 6-7 Eylül'den miras kalan duygular, başa çıkma yöntemleri, iletim mekanizmaları ve Türkiye'de Rum olmak dört ana temada incelenmiştir.

4.1. 6-7 Eylül'den Miras Kalan Duygular

İstanbul Rum cemaatine mensup ikinci ve üçüncü kuşaktan görüşmeciler sıklıkla 6-7 Eylül'e tanıklık etmiş kuşağın hissetmiş olduğu güvensizlik, korku gibi duyguları aktardılar. Zaman zaman kendilerinin de hissetmiş oldukları güvensizlik, korku, özel hissetme/hissettirilme gibi duygular da anlatılarında yer etti.

Bahsi geçen duyguların yanı sıra çaresizlik, öfke, üzüntü, adaletsizlik gibi duygular da gündeme geldi. İkinci kuşak bir katılımcı, 6-7 Eylül'de yaşananların kendisinde herhangi bir duygu uyandırmadığını, zaman içinde “duygularının köreldiğini” ifade etti. (B2)

“Çok büyük bir öfke ve çok büyük bir haksızlık. Hakkın yerini bulmaması... Azınlık olarak değil, insan olarak. Bence bütün bu da sadece Türkiye'yle de alakalı değil. Bütün yapılan olaylar, bir insanın bir insana yaptıklarını kendilerine yapılırmış gibi düşünmeden yapması. Çok şey yani ben aynı hisleri ben duyguları Hitler ve Naziler için de hissediyorum. Aynı duyguları sömürgeler için hissediyorum.” (A3)

“Acıtıyor tabii. Acıtıyor. O dönemdeki insanların bunu yaşamak zorunda kalmaları üzüyor.” (C2)

“Yani u aslında bana karşı çok aman aman bir duygu uyandırmıyor. Sonuçta ben yaşamadım, ama tabii söylenenlerden yani o yaşanmışlık, o duygu o burukluk herkeste var olacak. Her zaman olacak yani bu şey. Çünkü

başkadır yani. Sen yaşadığın zaman değişiktir, aktardığın zaman değişiktir. Ama sonuçta nesil nesil o duygu köreliyor da gittikçe köreliyor bunu hissetmedim yani genel olarak. (...) Evet körleşerek geldi o duygu doğrusu, yani dediğim gibi ailemden öyle bir şey aktarılmadığı için, yani böyle bir şey aktarılmasaydı çok şey çok yoğun bir duygu olsaydı çok daha değişik olurdu ama öyle bir duygu olmadığı için körelmiş bir vaziyette şu anda.”
(B2)

6-7 Eylül'den miras kalan duygular üst temasının altında dört alt tema incelenmiştir: Güven duygusunun zedelenmesi, korku, Rum olarak özel hissetmek, tutulamayan yas.

4.1.1. Güven Duygusunun Zedelenmesi: “Duvarların da yerlerin de kulakları var, söylediklerinize dikkat edin!”

Güven duygusu, toplumsal bağı düzenleyen, bir aradalığın olanağını tanıyan temel bir duygu, aynı zamanda iyi olma halinin sürdürülebilir olmasının şartıdır. Politik travma, toplumsal bağların sarsılmasına, güven duygusunun tahrip olmasına sebep olur (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019).

Yapılan görüşmelerde güven duygusu sıklıkla anlatılarda kendisine yer buldu. Olaylara tanıklık eden birinci kuşak ve çocuklarının, travmayı doğrudan deneyimlemelerinden itibaren üçüncü kuşağa nazaran daha temkinli, güvensiz olduğu katılımcılar tarafından dile getirildi. İkinci kuşak bir katılımcı, güvensizliğin çoğunlukla kendi nesline yansıyan bir duygu olduğunu söyledi. Üçüncü kuşaktan katılımcıların aktarımları bu gözlemi doğrularken, kimi görüşmeciler güvensizlik ikliminin kendi nesillerine de uzandığını ifade etti. Bu iklimi geçmiş deneyimlere bağlayanlar olduğu gibi, mevcut politik atmosferden kaynaklı bir his olduğunu söyleyenler de oldu.

“Türklere karşı temkinli olma durumumu etkiledi. O olaylardan bir tanesidir. Güven sorunumu tetikledi. Ha diyeceksin bunu sana sadece Türk mü yapabilir ama Türkiye’de yaşadığından dolayı böyle bir düşünceye giriyorsun. Türkiye’de yaşayan Ermeni topluluğu sana karşı bir şey yapmaz çünkü bunda çıkarı yoktur; ama politik sebeplerden dolayı çıkabilecek herhangi bir olayın ucu bana dokunabileceğinden dolayı ben her zaman Türklere karşı temkinli oldum. (A3)

“Bu her yerde olabilecek bir şey her zaman ve hep zombi gibi hissettiriyordu. Bir yerlerde ölüdür ya mezarlığa girersin hepsi ölü ama bir anda hani başka bir durumda hepsi çıkıp sana zarar verebilir. Ölülerken canlı olabilirler gibi bir şey hep bu hikâye anlatır.” (I3)

“Açıkçası hani şu anda bir Rum olarak “Rum musun sen? Linç edelim seni!” gibi bir şey yaşamıyorum, ama tabi ki hani şu anda devlet büyüklerimizden kaynaklı bazı iplerin gergin olmasından kaynaklı şeyi yaşıyorum; acaba kovulur muyuz, bir daha aynı şeyleri yaşar mıyız tedirginliği yaşıyorum.” (E3)

“Yani böyle böyle nesilden nesile aktarılan travmatik bir durum o, böyle toplumsal bir mesele olduğunu hissediyorum. Yani sadece böyle bireysel, psikolojik bir güvenmeme durumu değil ama gerçekten toplumsal bir şey olduğunu düşünüyorum. “Aman evladım kimseye güvenme.” Bunun bende yarattığı etkisi gerçek anlamda yakın ilişkiler kuramamak, yakın ilişkiler kuramamak, kaçmak, işte ne bileyim özellikle özel ilişkilerimde paranoyalara varacak yerlere varması gibi şeylere yol açtığını düşünüyorum. Güvenmemek yani gerçekten çok travmatik yani bunu kendimle yüzleştirdiğim ilk zamanlarda çok zorlanıyordum bu temayla. Güvenmek... Güvenmek çünkü yani gerçekten muhtemelen çok toplumsal bir durum, Rumluk kimliğiyle beraber gelen. (...) 6-7 Eylül teması benim

için genel olarak bir tema aslında ani, sürekli yağma ve şey komşu güvensizliği denen şey çok derinde bir yerlerde var.” (F3)

Kimi görüşmeciler özellikle birinci kuşağın cemaat dışı ilişkiler kurmakta çekimser olduğunu ve kızlarını, torunlarını bu doğrultuda “dikkatli olmaları adına” tembihlediklerini ifade etti.

“Yani bu benim neslime yansıdı. E çünkü tabii benim 55 olaylarından yani 66 doğumlu olarak yakın bir dönemdi. Hala onun yan etkileri o zaman devam ediyordu yani ben travmalı insanlarla büyüdüm. (...) Tabii bunları dinlediğiniz zaman o bilinçlenme, yani biz azınlığımız her an her şey olabilir bilinçlenmesi oluşuyor. Zamanla bu geçiyor.” (C2)

“Babaannem, yani her zaman, şey böyle nasıl diyeyim daha önyargılı bir bakış böyle, “Türklerden iyi bir şey olmaz. Yine bir şey yapabilirler. Aman biz derli toplu olalım. İyi görünelim, çok öyle laf dalaşına girmeyelim.” (...) Öyle yani, hiç böyle etraflarında Türk arkadaşları yoktu. Böyle komşuluk dediğin şeyler bile çok azdı yani sonrasında. Anneannemde hiç yoktu.” (D3)

“Sadece ara ara mesela bir şeyler olduğunda, erkek arkadaşım olduğunda, işte babam değil ama anneannem daha çok daha bariz yaşayan biri olarak hep korkardı. Ben ee Türk Müslüman biriyle çıkacağım ve o aslında beni gerçekten seviyor olmayacak bir şekilde içinde bir kin olacak ve bir şey ters giderse onu bana karşı kullanacak. Düşünürsen bu şekilde büyümek bayağı yorucu bir şey. Sen biriyle tanışıyorsun bir sürü parametre var. Romantik ilişkide güvenli güvensizlik birçok şey var. Bir de 1-0 geride başlıyorsun. Bu insan aslında seni ayırıyor oluyor. Yarın öbür gün ters bir şey olursa seni aşağılayabilir veya kullanabilir bir şeyleri falan. Sürekli anneannemin bu şekilde uyarıları olduğunu hatırlıyorum. (...) Ben hiç kötü bir şey yaşamadım. Sadece yaşayacağım bana söylendi ve dikkatli olmamı söylendi.” (I3)

Haynes (1986), kuşkuculuğun öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve bireyin yaşamındaki önemli bir kişi ya da ebeveynlerinin yaklaşımından itibaren pekişebileceğini söyler. Kimi katılımcılar, çocukluk ve erişkinlik dönemlerinde deneyimledikleri paranoid düzeydeki fikirlerden söz etti.

“Ben, mesela, 7 sene beraber olduğum erkek arkadaşım, bunların ilk senesinde ben acaba ajan mı diye düşünüyordum derinlerde bir yerlerde. Yani daha mümkün falan... İşte neden ajan mı diye düşünüyordum çünkü bizim korunaklı küçük çevremizden yüzyıldır tanıdığım insan değildi ya da işte Çerkes’i ya da işte ne bileyim ben sallıyorum şimdi daha klasik (anlayamadım) olan bir ailesi vardı işte.” (F3)

“Duvarların kulakları var denir bize. İlk öğretilenlerdendi anneannem de her zaman söylerdi, “duvarların da yerlerin de kulakları var, söylediklerinize dikkat edin.” O korku içlerinde işlemişti. Hiçbir şey konuşulmazdı net bir şekilde. (...) Yaz dönemlerinde daha rahat konuşurduk mesela adadayken, onu hatırlıyorum. Şimdi bir de babamın mesleği dolayısıyla, çünkü o sürekli sınıra gidip gelirdi, acaba evde dinleme cihazları var mı diye kardeşimle bir gün evi talan etmişliğimiz de vardı yani. Arıyorduk, her tarafta bir ne aradığımızı da bilmiyorum, dinleme cihazı... Cihaz neye benziyor onu da bilmiyoruz ama biz bütün ev alt üst ettik, annem bir geldi ne yaptınız diye... Acaba bizi dinliyorlar mı? Yerlerin de kulakları vardır anne; çünkü kardeşim çok çok küçükken hatta annem bir şey soruyordu cevaben basit bir şey “Yemek yiyecek misin?” gibi basit bir soru, kardeşim de cevap vermiyor, “Oğlum niye cevap vermiyorsun?”, “Yerlerin kulakları var” diyordu. O kadar içimize işlemiş, çünkü anneannem de kızını yetiştirdiği gibi çocuklarını torunlarını yetiştiriyordu haliyle.” (A3)

Yapılan görüşmelerde bir katılımcı, “Sorulduğu zaman aklıma bir şey gelmiyor” (B2) dedi. Belirgin bir şekilde güvensizlik tariflemese de çağrışımlarının

donukluğu ve yüzeysel, derinliksiz oluşu araştırmacıya güven duymamış olabileceğini düşündürdü.

4.1.2. Korku: “O korku içlerinde işlemiştir”

Tehdit algısıyla ilişkili olan korku duygusu, politik travmalar sonucunda ortaya çıkabilen duygulardan biridir (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019). Yapılan görüşmelerde “korku” duygusu, hafızasından 6-7 Eylül 1955’e ilişkin hatıraları çağırabilen birinci kuşağın anlatılarının yanı sıra; ikinci ve üçüncü kuşağın önceki kuşaklara referansla bahsettiği bir duygu olarak kendisine yer buldu.

Korku, ikinci ve üçüncü kuşağın güncel olarak gündemini meşgul eden bir duygu olarak tariflenmese de öznel ve kolektif deneyimlerle tetiklenebildiği gözlemlendi. Korku kuşaklar arasında “hatırlanan”, “geçmişte kalmış” bir duygu olarak varlığını sürdürmektedir.

“Çok korku vardı. Korktum ama o kadar değil. Yani belki şey etmedim, daha evvel belki bir şey ummadığım bir şey ne bileyim ben anlamadım neden yapıyorlardı bunları.” (C1)

6-7 Eylül 1955’te 6 yaşında olan G1, çocukken anne babasının “gizli” konuşmalarının dikkatini çektiğini anlattı. Görüşmemizde, kızı ve torunuyla deneyimlerini paylaşmadığını, kendi içinde yaşadığını ifade etti. Yenikapı bölgesinde bulunan evlerinin ciddi düzeyde yıkıma uğradığını şu sözlerle anlattı:

“Ben bu olaylarda 6 yaşındaydım. İlkokula başlayacaktım. Yazlıktaydık ve bir gün iniyorduk. O akşam da bu şeyler oldu. Tabii, her şeyimiz gitmişti. İndiğimiz zaman evimizde ne cam kalmıştı, buzdolapları yerde, yani her şeyimiz şeyler bile sökülmiş dağıtılmıştı, musluklar. E tabii bir şoktu ve mecbur olduk gene yazlık orada oturmaya. Tabii bir korkuydu o. Korkuyla çünkü yaşım da ufaktı. Ee annem babam da anlatmıyorlardı. Gizli konuşulunca daha çok ilgimi çekiyordu. Ee tabii evini öyle görmem güzel bir

şey değildi. Bir gün okula başlayacaktım e önlüğüm bile hazırды. O da yok oldu. Giyecek paltom yoktu, yorganımız yoktu. (...) Yavaş yavaş yorgan aldık, palto aldık. Ee öyle bir şey, geçti. (...) Valla korkuyordu. Buradan gitmemesi için. (...) Ben korkuyordum. Şimdiye kadar pek arkadaşım olmadı. Severdim. İstanbul'u çok seviyorum ama insanlardan korkuyorum.”
(G1)

“O korku içlerinde işlemiştı. Hiçbir şey konuşulmazdı net bir şekilde. (...) O anlar benim gözümün içinde canlanıyor çünkü ben o evi biliyorum. O ahşap yapı halen var. Bugün de halen ayakta boğazda. Ben sanki onu yaşamışım gibi şu anda albayın bana karşıdan bakıp sus hareketini yaptığını görüyorum. O kadar yani benliğime kazınmış.” (A3)

“Varlık Vergisi vurdu. Yunan tebaalıları vurdular. Tabii T.C vatandaşı ile evli olanlar. Onlar da gitmek zorunda kaldı. Yani benim sadece yaşadığım 74 Kıbrıs olayıydı. Ama o korkuyu hatırlıyordum.” (G2)

““Bayağı korkmuştu. Hiç çıkmamıştı günlerce evden. Dışarı çıkıp bakmamıştı bile korkudan.” demişti onu hatırlıyorum. Bu kadardı. Anneannem bir tek onu anlatmıştı.” (I3)

“Ee bu insanların korkutulması gerekiyordu. Gitmesi gerekiyordu. Nasıl olacak? Ancak böyle korkularak yapılabilirdi. O şekilde yapıldı. Yalnız burada mı? Burada en azından kırıldı döküldü. Almanya gibi bir yer biliyoruz biz Yahudi insanların toplu katliama uğradığı.” (C2)

“Bende daha çok korku. Onların çok korkması böyle. Babaannem çok aktif bir kadinken her şeye koşan eden lafını esirgemeyen bu konularda biraz her zaman daha suskun daha temkinli ve daha korkak diyebilirim. O yüzden seçimlerde falan çoğu zaman iktidar partilerine oy vermeler. Hep o korkunç aman biz göze batmayalım. Sessiz sakin olalım. Sivirmeyelim fazla tarafı

vardı onlarda da. Hani evin içinde öyle değildi ama dışarıda böyleydi.”
(D3)

İkinci ve üçüncü kuşaktan katılımcılar kendilerinin böylesi bir korku taşımadıklarını aktardılar. Gündelik yaşamın dertleri içinde geçmişte yaşanan “korku”ların bugüne sirayet etmediğini ifade edenler oldu.

“Benim aklımda şu anda konuşurken zaten çıkıyor ortaya öyle bir şey gelmiyor. Büyük insanların hala bunu atlatmadığını görüyorsunuz. Neyi atlatamıyorlar? Her an her şey olabilir korkusu. Ama bizde öyle bir şey yok. Yani biz artık şimdi bu global dünyada ekonomi nereye gider ne yapar aman işimizi kaybetmeyelim işimizi doğru yapalım çocuklar iş bulsun vs gibi şeyleri kendimizi şey yapıyoruz.” (C2)

“Tabi onlar belli korkulardan yaşantılardan sebep böyle ön görüyorlardı. (...) Onlara da hak veriyorum bu dönemleri yaşadıkları için konuşmak istemiyorlar bu konuları. Daha tedirginler daha dikkatli. Soran kişiyi art niyetli nitelendiriyorlar. Ben böyle bir şeyi yaşamadığım için böyle bir şeyin korkusunu da yaşamıyorum. Bu iyi bir şey mi kötü bir şey mi bilmiyorum ama ben bunu anlatmaktan çekinmiyorum. Bunlar tarihsel şeyler. Bunlar ciddi yaşanmış olaylar. Bir şekilde bunlar işlenmesi gereken olaylar.” (E3)

Üçüncü kuşaktan bir katılımcı, bir saldırının öznesi olduğunda ve üniversitenin ilk yıllarında Rum kimliğini görünür kılmaktan duyduğu korkuyu dile getirdi. Aynı kuşaktan başka bir katılımcı, Hrant Dink’in ölümünden sonra, geçmişteki yaşananların tekrarlama ihtimalinden ötürü duyduğu korkuyu ifade etti.

“Bizim 15:00’te çıktığımızı bilen fanatik Müslüman bölgenin çocukları ellerinde o plastik mermili tabancalarla ve döner bıçaklarıyla bekliyorlardı bunlar hani Hristiyan rahatsız edelim falan diye. Biz bir süre servislere giderken, servisler daha uzak bir yerdeydi okul çıkışında patrikhaneye

yakındı, iki sokak yürürken polis eşliğinde yürüyorduk. Bu mesela benim gayrimüslim olmamla ilk yaşadığım kötü deneyimdi. Çok da bir mana veremiyordum açıkçası, ne kadar gereksiz diye düşünüyordum. Ama hiçbir zaman mesela böyle bir olay yaşamış olmama rağmen tü kaka kötü Türkler ya da Müslümanlar kötüdür gibi bir şeyim yoktu. Ama tabii üzülüyorduk, korkuyorduk. Yani ben çok yedim ayağıma o plastik mermilerden. Gözüme yedim. (...) Üniversiteye başladığım zaman haç takıyordum ama sonradan takmamaya başladım çok fazla faşist vardı okulda. Açıkçası onun korkusunu yaşıyordum. Durduk yere kendimi riske atmamın anlamı yok diye düşünüyordum. Ama hiçbir zaman öyle Hristiyanlığımdan ötürü dışlanayım ya da siyasi bir polemige gireyim dışlanayım gibi bir şey yaşamadım. Bu da mesela sevindirici bir şeydi benim için yaşayacağımı düşündüğüm hiçbir şeyi yaşamadım.” (E3)

“Hrant’ın ölümünde ben Atina’daydım internette dolaşırken haber okurken birden önüme çıkan bir şeydi. Tabii benim şimdi ne oluyor orada. Annem babam orada bu olaylar büyür mü eder mi nasıl bir şey olur başka bir şeyler daha kötü olur mu böyle şeyler bir anda geldi aklıma. (...) Orada biraz tekrardan şey oldu bizim için durum uyuyan bir şey tekrardan uyandı gibi. Ya belki de bunu ben birebir hatırladığım için o sürecin içine çok takip ettiğim için orası tekrardan bu azınlık olma meselesini tekrardan bir hareketlendirdi. Bende tekrardan bir silkeledi ne oluyor bayağı böyle bir şey de var. Bak yine başlıyor, yine mi böyle bir şeye evrileceğiz ama bu dediğim gibi yine de çok daha öncesinde belki 6-7 Eylül Rumlara yönelik başka bir mesele Ermenilere yönelik burada artık herkes için bir şey oldu. Çünkü Hrant’ın olayını birçok kişi sahiplendi ve o çok güzel bir şeydi benim için. Orada böyle şey hissettim. Tamam yani sen tek başına mücadeleni vermiyorsun senle beraber başkaları da var ama o konu biraz şey yaptı yani.” (D3)

Bir katılımcı, korku içinde yaşamının kolektif bir duygu olduğunu, Rum cemaatinde yaygın bir durum olduğunu dile getirdi.

“Konuşmamak, üstüne gitmemek, araştırmamak, hakkını aramamak, korku içinde yaşamak bizim genel olarak cemaatimizin zaten bir şey bir ee eksi puanı diyeyim ben. Ee ve bu yüzden de zaten bir sürü olayda Allahtan hak vermesini bekliyoruz veya bir taraftan bize cevap gelsin veya bir taraftan uu şey olsun aklanalım. Yok, abicim böyle bir şey, sen hakkını aramazsan kim sana gelip, sen yemek istemezsen kim sana gelip yemek verecek?” (A3)

4.1.3. Rum Olarak “Özel” Hissetmek: “Sizi fanusa koymalılar”

Bu başlık altında anlatılarda farklı biçimlerde gündeme gelen “özel” hissetme veya hissettirilme haline ilişkin aktarımda bulunulacaktır. Bir yanı kimliği çeşitli yönleriyle idealize ederek gurur duymaya, diğer yanı topluluk içinde idealize edilmeye uzanan halin, bir yanıla “iletlen” bir duygu olarak değerlendirilebileceği, diğer yandan da “başa çıkma”yı kolaylaştıran bir işlevi olabileceği düşünülmektedir.

Volkan (2005), ağır kayıpları olan, aşağılanmış etnik ve dini gruplar arasındaki travmanın aktarımının yanı sıra failliği üstlenen grubun da utanç ve suçluluk duygularını kuşaktan kuşağa aktardığından söz eder. Görüşmelerde, kamusal alanda özel hissettirilme, ayrıcalık tanınması ya da “kelaynak kuşu yerine konma” şeklinde tariflenen deneyimlerin aktarılan suçluluk duygusuyla ilişkili bir yanı olabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan Wilkeson (1987), öznenin kendisini ötekinden daha kudretli, üstün olduğuna ilişkin bir inanç geliştirmesinin travmatik deneyimin sebep olduğu derin üzüntüyle başa çıkabilmenin yollarından biri olduğunu söyler (Akt. Tummala-Narra, 2005). Özellikle ikinci ve üçüncü kuşaktan kimi katılımcılar, Türkiye’de Rum olarak yaşamının ayrıcalıklı yanlarından söz ettikleri görülmüştür.

“Benim için Rum olmak her zaman bir ayrıcalıktı. Yani ben kökenlerim, ırkım, nasıl geldiğim, ee meraklı yapımdan dolayı, o kadar araştırma yaptığımdan dolayı, gerçekten çok çok çok çok mutluydum Rum olmaktan.”
(A3)

“Yani bugün de bence insanlar değişik. Yani çok tür insanlarla karşılaştıkça bundan daha çok gurur duyuyorum aslında. Değişik olmak, böyle Rum olmak yani, böyle bir kültürden gelmek, her şey geleneksel olsun her açıdan bence. Daha gururlanıyorum bence ve başkalarının gözünde böyle olmak güzel bir duygu.” (B2)

“Böyle bir okulda okumak tarih olarak çok güzel ve hani çok önemli bir tarihin parçası olarak okuyorsun okulda. Tabi azınlık olarak okumak var. İşte sana verilen bir altın tepsi var. Ee sonra o altın tepsi üniversiteye girdiğin zaman değişiyor.” (E3)

Rum kimliğinin bir yandan eşine nadir rastlanır diğer yandan soyu tehdit altında bulunan bir canlı olan *kelaynak kuşuna* benzetilmesi dikkat çekicidir. Söz konusu “tehdit altında olma” imgesinin görüşmecilere çağrıştırdıklarıysa merak konusu.

“Onun dışında bu son 20 yılda diyeceğim daha da fazla olabilir. Özellikle bir yani tam tersi kelaynak kuşları konumunda daha korunduğunu düşünüyorum. Hatta pozitif ayrımcılık diyebileceğimiz bir dönemi yaşadığımızı da düşünüyorum. Büyükler bunu hep temkinle karşılıyorlar. Yani anneler, babamlar, insanlar daha böyle temkinle karşılıyorlar. “Acaba bize evet, iyi davranıyorlar ama acaba bunun altında bir şey mi çıkacak?” Yaşanmışlıklardan kaynaklanıyor bu. Ama biz öyle bir şey hissetmiyoruz.” (C2)

“İstanbul’da olduğumu öğrendiklerinde şey yapıyorlardı “Vaov sen İstanbul’da kalmış ve 1000 kusura Rum’dan bir tanesi misin?” “Sizi fanusa koymalılar” düşünsenize biri sana 20 yaşında seni fanusa koymalılar falan diyorsun. Vaov çok özeli falan herhalde diyorsun. (...) Okulda hep tam tersine özel hissettirildim. İlk geldiğim hafta adımın I3 olduğunu öğrendiler. Okulda çok fazla gayrimüslim yoktu. Beş Yahudi olsun, birkaç Ermeni olsun. Başka Rum yoktu. Tek ben vardım ve kardeşim vardı. Etrafımı sarıp, “Aa ismin ne kadar güzel! Sen Yunanca da konuşuyor musun?” falan. O zaman kızmıyordum da. “Türkçe’yi nereden öğrendin? Ne kadar güzel Türkçe konuşuyorsun!” dediklerinde onu şey gibi kullanıyordum, ben çok becerikliyim de sonradan öğrendim de süper konuşuyorum Türkçe’yi. Bırak öyle anlasınlar. O zaman öyle hissettiğimi hatırlıyorum. İkinci bir dil biliyorum. Daha çocuklar İngilizce’yi öğrenmeye çalışıyorlar. Ben çok rahat bir şekilde başka ve zor olan bir dil konuşuyorum. (...) Tam tersine bir özelliğin olduğunu hissediyorsun. Özel hissediyorsun. Onların aşamayacağı bir bariyerin var. Çocuk olarak da bu yani daha sonra bir yerde bunu söyleyeceğim dokunduğu bir yer var bence özel hissetmekle alakalı olan. Aşağılandığın için, ezildiğin için o. Şey gibi düşün, çok narsist ailelerde çocuk da çok kibar, çok tatlı, çok şey olur, çok comply eden, her şeye uyum sağlayan ama gizli narsist olur o daha sonra bir şekilde. Burada da öyle bir gizli narsist kişilik yapılanması olabiliyor yani azınlıklarda diye düşünüyorum. Çünkü özel hissetmek zorunda kalıyorsun. Özel hissetmezsen çünkü survive edemeyeceksin bir şekilde burada gibi. (...) Özel hissediyorsun gerçekten. Korkarken konuşmaktan korkarken bazı şeyleri söylemekten imtina ederken bir yandan da senden bazı şeyler alınmış gibi görünüyor ve onları kompanse etmek için dik bir duruş geliştirip “Özelim ben.” diyorsun. Yani ben bir harmanım diyorsun. Etrafına bakıyorsun, Türk insanı zaten harman, herkes harman, herkes özel ama seni kendi elleriyle özel hissettirmiş oluyorlar. Çünkü seni ayırıştırıyor ve sen ayrı bir şeysin. O bir seçim olabilir. O bir duruş ya. Çok ezik de kalabilirsin bunun altında, zavallı da hissedebilirsin. Tesadüf olarak görüyorum. Daha sağlam bir

duruş da alabilirsin. O yüzden hep şey gibiydi, az da Rum olduğu için Şu an 1500 tane maksimum son Şeyleri bilmiyorum hani belgeleri ama 1500 tane maksimum Rum varsa e kocaman bir Őlkede, bu kadar insanın olduğu bir Őlkede 1500 diğerlerinden farklı kişiler arasında olmak da özel hissettiriyor.” (13)

4.1.4. Tutulamayan Yas: Bir-Arada Olmaya Özlem Duymak

Freud (2015, [1917]), yas tutmayı sevilen birinin ya da kişinin özgürlüğü, Őlküsü gibi soyut bir kaybın ardından bireyin verdiği tepki olarak tanımlamıştır. Yas tutmak bireysel olduğu kadar toplumsal, gruba ait bir kavram da olabilir. Travmatik yaşam olayları, yaşanan kayıpların ardından yas tutulmasını engelleyebilir. Kogan (2011), soykırımdan kurtulanların çocuklarının, ebeveynlerinin tutamadıkları yasların taşıyıcısı olduklarını ve söz konusu tutulamayan yasin yerine farklı düzenekler geliştirdiklerini söyler. Volkan (1993) “seçilmiş travma” kavramını benzer deneyimleri tariflemek için kullanır.

Üçüncü kuşaktan bazı görüşmeciler, anlatının bir noktasında yaşamın bir-arada devam ettiği, geçmişte kalmış “güzel” günlere duydukları özlemi dile getirdiler. Bu durumu bu biçimiyle dile getiren fazla katılımcı olmasa da ilgili literatürden itibaren geçmişte tutulamayan yasların sonraki kuşaklar tarafından taşınıyor olma ihtimalini akla getiriyor.

“Babaannemin bana anlattığı tabi, “O zaman mahallelerde %90 Rum kesim %10 Türk kesim vardı, ama biz çok iç içe yaşayan insanlardık. Hiç problemlerimiz yoktu. Bir paskalya zamanı biz çörek götürürdük. Akşam dışarı çıkılırdı, sinemalara beraber gidilirdi. Bizim çok büyük arkadaşlıklarımız vardı.” diyor. Ben o yüzden Emirgan’da yaşamayı da seviyorum, çünkü o eski mahalle kültürü hala var Emirgan’da. Birbirini kollayan insanlar... Başıma bir şey gelirse arayabileceğim bir sürü komşum. “Biz” diyor, “Türklerle böyle yaşadık. Ne Türklüğümüz Türklüktü ne

Rumluğumuz Rumluktu. İyi bir arkadaşlık vardı” diyor. Tabi ki diyor bir sürü diyor o zaman bir sürü Türk de yer değiştirmiş İzmir ve Yunanistan olayından sonra, mübadeleden sebep çok diyor yakın arkadaşlarımı da kaybettim ben diyor çok büyük aşkların da bittiğini gördük diyor. Bunlar tabi üzücü şeyler bana göre gereksiz de şeyler.” (E3)

“Yani ay duygulandım, enteresan yani... Yani geçmişi canlandırmak istiyorsun galiba. Yani kötü bir zamanda doğmuşum gibi geliyor. Anneanneme sorsam o zaman doğmuş olsan daha az insan vardı, daha çok birbirinizi biliyordunuz. Daha bir aradalık vardı. Bunlar olmadan önce bu tehlike, çok böyle bir tehlike yoktu gibi. Sanki milat o zaman başlıyor gibi. Onu fark ettim şimdi gittiğim zaman hep o şehrin eski yerlerine gitmeye çalışıyorum hep oralarda var olmak istiyorum. Sanki böyle bir ait hissetmiyorum gibi. Yani daha da ileriye gidiyorum. Neredeyse reenkarnasyona inanmak istiyorum. Survive etmek gibi. O zamanlar bir şekilde yaşamışım belki. O zamanlardan bir şey kalmıştır. Bu kadar çok burada olmak istediğime göre falan diyorum. Orada mutlu hissediyorum. Sanki o bitirilmiş şeyleri devam ettiriyormuş gibi. Dolayısıyla şimdi atıyorum Çukurcuma’da gezdiğimde Balat’ta, Galata’da, Beyoğlu’nda hep o iyi şeyleri, o güzel zamanları hayal etmek istiyorum.” (I3)

4.2. Başa Çıkma Yöntemleri

Travmatik deneyim, Freud’un deyimiyle “yabancı bir cisim” gibi öznenin benliğini işgal eder, ruhsal düzeneğin işleyişini bozar. Bu doğrultuda birey yaşanan deneyimle baş edebilmek adına birtakım yöntemler geliştirebilir. Toplumsal düzeyde gerçekleşen bir travmatik deneyim karşısında bölme, yansıtma, yansıtımlı özdeşleşme, inkâr, idealizasyon gibi ilkel savunma mekanizmaları kullanılabilir (Özyıldırım, Orhon Baykal, Gürsel, & Güney, 2017).

Başa çıkma yöntemleri üst teması, 6-7 Eylül 1955'e ilişkin katılımcıların yaşadıkları ve kendilerine aktarılan deneyimlerle başa çıkmak için geliştirdikleri yöntemleri ortaya koymaktadır. Bu üst temanın altında dört alt tema incelenmiştir. Kimi alt temalar da kendi içinde ayrıştırılmıştır. Örneğin “6-7 Eylül: Failler ve Fedailer” başlığının altında fail ve fedailere ilişkin anlatılara ayrı ayrı yer verilmiş; “Ötekiyle Kurulan İlişkilere Yansıması” alt temasının altında, içe kapanmak, güvenli çevre oluşturmak ve makul vatandaş olmak temaları incelenmiştir. Diğer iki alt tema da isim değişikliği ve karma evliliklerdir.

4.2.1. 6-7 Eylül: Failler ve Fedailer

6-7 Eylül 1955'e ilişkin aktarılan birçok anlatıda failller ve fedailere ilişkin tasarımlar, deneyimler gündeme gelmiştir. Bölme mekanizması, Lacan'ın reel olarak bahsetmiş olduğu, çığ gerçekliğe karşı verilebilecek bir yanıt olarak da düşünülebilir (Nigolian, 2015). Hemen her öyküde saldırganlar kadar aileyi koruyan bir komşunun, arkadaşın bulunması dikkat çekicidir. Faillere ve fedailere ilişkin tasarımların bir yanı sıra *madalyonun iki yüzü* olarak değerlendirilebilir mi? Güvenli olduğu var sayılan, mahrem alanı olan evlerin işgalinin önüne geçen “koruyucu”lar aldıkları bu sorumlulukla ruhsal alanda nasıl bir işlev üstlenmişlerdir? Bu ve bu gibi sorular araştırmacı için merak konusudur.

4.2.1.1. Cüheladan Canavara Failin Anlatılara Yansıması

1961 yılında Nazi görevlisi Adolf Eichmann, altı milyonu aşkın Yahudi'nin toplama kamplarına götürülmesinden sorumlu tutularak yargılandı. 1 yıl sonra da işlediği suçtan ötürü idam edildi. İsrail basını Eichmann'ı canavarlaştırarak kamuya sunduğu sıralarda Arendt (1963), binlerce Yahudi'nin ölümüne sebep olmuş bir adamın mahkemede yargılanışından yola çıkarak kötülüğün sıradanlığından, failin canavar, şeytani bir varlık değil de sıradan bir insan oluşundan söz ettiğinde büyük tepki toplamıştır. Eichmann'ın kriminal değil de sıradan bir insan olduğu gerçeği dehşet vericidir (Gürbilek, 2015).

Feminist bakış şiddeti güç eşitsizliği ve kontrolle ilişkilendirir. Şiddet psikolojik, bireysel, sınıfsal sebeplerden ya da biri ötekini kışkırttığından ötürü değil cinsiyete bağlı güç eşitsizliğinden, patriarkal sistemden kaynaklı olarak uygulanır. Şiddeti aksi bir yerden ele almak normalleştirilmesine ve politik bağlamından uzaklaştırılıp bireysel özelliklere indirgenmesine sebep olur (Lundgren, 2012; Akyüz, ve diğerleri, 2014).

6-7 Eylül 1955'e ilişkin anlatılarda birçok görüşmeci faille de yer vermiştir. Faillerin "normal" insanlar olmadığı, cehaletin, eğitimsizliğin, parasızlığın uygulanan şiddetin sebebi olarak gösterildiği görülmüştür. Diğer yandan dostların düşmana dönüştüğü, hasedin, kinin "güvenli" varsayılan bağlar arasına sızdığı anlatılar da mevcuttur. Diğer yandan saldırgan kesimin yoksul, cahil olduğuna ilişkin yargıların, bir bakıma failin ne denli yakında olabileceğini inkar etmenin, koruyucu ve söz konusu deneyimin dehşetiyle başa çıkmayı kolaylaştıran bir yanı olabileceği de düşünülmektedir.

*"O kalabalık ve insanlar çok kötü insanlardı. Normal insanlar değildi."
(G1)*

"O zamanki insanların cahilliği diye tanımlayabiliyorum. Bende bir kırgınlık kızgınlık o döneme ait aa yine olur öyle bir korkum yok. Bu zamanda olacağını düşünmüyorum, ancak cahil kesimlerde olabilir mi? Cahilliğin olduğu yerde zaten her şey olabilir. İnsanlar değil azınlık kendi kendilerine birbirlerine yaptıkları acımasızlıklar oluyor. Cahil insanlar arasında maalesef. (...) Geçmişti yani o ruh gitmişti. Yani demek ki birileri bir şeyi empoze etmezse insanda bu azınlık karşıdakini ezeyim güruhu yok. Eğer empoze edenler olursa, bunu kaşıyanlar, bunu organize edenler olursa bence bu oluyor. 55'te de olmayacaktı. Olması mümkün değil. İnsanlar toplanıldı ve özellikle de gaza getirildi. Ha gaza gelme. O eğitimle de alakalı. Zaten ona göre de insanlar seçildi. Yani kimseyi üniversiteden alıp da yandakinin camını kır diyemezsin. O niye kırayım kardeşim der (...) İnsan demek en vahşi hayvan. Bir yerde dolduruşa gelebiliyor. Benim

söyleyeceğim tek şey insanların dolduruşa gelmemeleri gerektiği. Dolduruşa gelmeyen insan çok münferittir canavarlaşabileceği. Psikolojisinin tamamen bozuk olması gerekiyor böyle şeyleri yapabilmesi için. Topluluk yapıyorsa bunu bu demektir ki dolduruşa geliyor. Birileri eğiterek o topluluğu hareket ettiriyor. Ama münferitler sadece münferit kalabilir ama toplu bir seviye varsa eğitim seviyesi dolduruşa getiremezsiniz.” (C2)

“Halbuki diğer taraftan da işte bir yandan bunları Türkler yapıyor belli köylüler yaptı bunları. Bazıları hiç sebebini bilmeden ellerine bir para tutuşturarak yaptı yağmaları, tecavüzleri, yıkma kırma işlemlerini. (...) Aslında bunu yapan Türkler değildi, Anadolu’dan gelen birileriydi işte bunlar. Bir şekilde paraya ihtiyaçları vardı. Ellerine bir şeyler tutuşturuldu. Bir sürü ev yakıp yıktılar diye de biri çıkıp anlatabilir. Belki birileri de hak verebilir. (...) Yani evet Menderes döneminde yaşanmış bir olay ama neticede fanatik bir kesimden başlayan bir olaydı bu.” (E3)

“Çok iyi bir komşusu vardı o da Türk bir bayan. Benim halam, teyzemle, sıkı fıkı, çok arkadaştı, o 6-7 olayları, artık halk arasında duyuldu işte, Beyoğlu’nda bu olaylar... O sırada bu kadın, adını bilmiyorum şimdi, teyzemin evindeydi, doktor amcamlardaydı. Salonda oturuyorlar, tırnaklarını düzeltiyordu, elinde de küçük tırnak makası, bunu teyzem söylerdi. Bir de bakmış ki kadın oturduğu yerde, koltuğun... Otur...o makasla kırt kırt kırt kesiyor. “Ne yapıyorsun?” diyor ona teyzem. “E ne olacak başkası eşyalarını mahvedeceğine ben mahvediyorum” diyor. Bak arkadaş, beraber kahve içerlerdi her gün. Ne kin besliyordu. İşte böyle olaylar da var. İnsanlığın yapısı, insanın karakterine bağlı. Bunlar insan değildi. (...) “Birazdan evi basacaklar” diyor, “Onlar mahvedecek eşyalarını, ben kesmiş olayım” diyor. Yani söylenecek laf yok buna, anladın mı?” (H1)

“Dedemin bir arkadaşı “Çıkma yola, iyi bir şey olmayacak” dedi. Sonra da işte kendisi zaten yağmacıların içindeydi. O kişi hakkında bir daha onunla hiç konuşmadı mesela dedem. Tamamen ilişkisini kopardı.” (D3)

4.2.1.2. Hikayelerde “Kurtarıcı”ların yeri

Daha önce de ifade edildiği gibi aktarılan hikayelerdeki fail ve fedai anlatıları bir yanıyla madalyonun iki yüzü olarak düşünülebilir. Bir yüzü değersizleştirmeye diğer yüzü idealizasyona uzanan söz konusu yapıyı anlama sürecinde Klein’ın kuramsal perspektifinden yararlanılabilir. Yapılan birçok görüşmede aileyi koruyan bir dostun ya da komşunun öykü içinde kendisine yer bulduğu gözlemlenmiştir. Kurtarıcıların bu sorumluluğu alarak ruhsal alanda da “iyiyi koruma” işlevi üstlendiği düşünülmektedir.

Klein, kuramında iki gelişimsel evre tarifler: “Paranoid-şizoid konum” ve “depresif konum”. Başlangıçta bebeğin benliği örgütlü biçimde değildir. Dolayısıyla kendilik ve nesne de parçalı ve bütünleşmemiştir. Paranoid şizoid konumdaki bebeğin temel kaygısı, zulmedici nesnelere benliği işgal etmesi ve ideal nesneyi yok etmesidir. İyi nesnenin kaybı, kötü nesnenin varlığıyla deneyimlenir ve bu başlı başına dehşet verici bir durumdur. Bebek, bütüncül bir ben duygusunu yaşamının ilk üç yılı boyunca kurar. Öncesinde “iyi” ve “kötü” yaşantıları bir araya getirme becerisine sahip değildir. Bir yanda besleyen, doyuran bir anne varken diğer yanda aç bırakan, zulmeden bir anne vardır. Gelişim süreci sekteye uğramadığı takdirde bebek iki kutbu birleştirebilir, bütünleştirebilir (Terbaş, 2016). Kendisini besleyen, koruyan, ihtiyaçlarına yanıt veren annenin imgesiyle zulmeden, yutan, dehşet uyandıran annenin imgesinin bir araya getirilmesi bakım verenin bebeği tutması, Bion’un deyimiyle ondan gelecek beta elementlerini alfa elementlerine dönüştürmesiyle mümkün olur. Buradan itibaren bebek bu iki uçtaki imgeyi bir araya getirebilir. Aktarılan hikayelerdeki bütünüyle iyi olan, birçok güçlüğü aşmış ailelere erişen dostların kahramanlaştırıldığı, ideal nesne konumunda yer edindiği görülmüştür. Söz konusu ideal nesnenin yaşanan

travmatik deneyim karşısında özneyi koruyan bir işlev üstlendiği düşünülmektedir. Yine Bion'un deyiimiyle, sorumluluk üstlenen komşular bir bakıma çığ beta elementlerinin saldırısına ve işgal tehdidine karşı benliği koruyan, tutan (bazı durumlarda Türkiye'de tutan) bir rol edinmiştir kendilerine.

“Anneannem 55'te anneme 7 aylık hamile ve boğazda Saryer Yenimahalle'de. Ahşap, üç katlı bir evde yaşıyorlar dedemle beraber. (...) Akşam yatıyorlar ve uykusunun içinde anneannem çok yoğun bir benzin kokusuyla uyanıyor. Dedem pencereyi açtığına açamıyor önünde bir devasa Türk bayrağı pencerede, fakat çok yoğun bir benzin kokusu... Anneannem de kalkıyor. Karşıda, karşı komşuları olan albayın şöyle yaptığını görüyor (sus işareti yapıyor), o kadar. Sabah uyandıklarında evin etrafına benzin dökülüp yakılmak istendiğini farkına varmışlar. O benzin kokusu oymuş. Bütün ahşap evi sulamışlar, yani benzinlemişler. Karşıdaki albay fark ediyor. Onları durduruyor ve iniyor karşıya bayrak asıyor. O kadın 7 aylıktı bunu yaşadığında hamile. Sonrasında örf-i idare geliyor ve annemi Kasım 23'te doğuruyor. Örf idare ile o zaman hala vardı. (...) 55 Olayları'nda annemi doğuruyor. (...) Yani etrafımdaki hemen hemen bütün hikayeler “kurtarılmış evler”. Benim etrafımda çok da büyük bir olaya maruz kalıp da işi mahvolan bozulan kişiler yok.” (A3)

6-7 Eylül 1955'e Yeniköy'de tanıklık etmiş olan C1, o gün yaşadığı korkuyu, tedirginliği aktarmasının yanı sıra Beyoğlu'na ilişkin duymuş olduklarını da anlatıyor:

“O gün bizim hiç haberimiz yoktu Beyoğlu'nda neler olduğundan. O zaman televizyon da yoktu. Ekspres gazetesi miydi neydi, o yayını da duymadık. Birden kapımız çalındı. Yan binadaki Karadenizli komşumuz ışıklarımızı açmamızı, bayrak asmamızı söyledi. Vardı bizde bayrak (gülüyor). Diktik bayrağımızı, açtık elektriklerimizi. Nedenini sordüğümüzde, “Bir şeyler oluyor, belki burada da olur” dedi. (...) Herkes tedirgin oldu tabii. Ortada

ne polis vardı ne asker vardı. Hiçbir şey yoktu. (...) 21:00'i geçti, hava karardı. Sesler gelmeye başladı. Etraf alevlendi. (...) Mahalle mahalle gezmeye başladılar. Sopalar elinde, "Kıbrıs Türklerindir" bilmem ne diye bağıryorlar. Çevremizi kapattık. Böyle perdeler yoktu. File perdeler, keten perdeler vardı. Kapatmaya başladık aralardan bakıyorum. Herkes geziyor ellerinde taşlarla. Tak tak tak tak camlara atıyorlar. Bizim camımız bir tane kırıldı. Bir taş böyle attılar. Öteki evlerin camları, paramparça olmuştu. (...) Korktum ama o kadar değil. Yani belki şey etmedim, daha evvel belki bir şey ummadığım bir şey ne bileyim ben anlamadım neden yapıyorlardı bunları. (...) Taksim'deki kilise paramparça. Okulumuza da girdiler Zapyon'a. Tam göbeğindedir yani Taksim'in. Kırdılar, bir şey vardı. Kurucusu (anlayamadım) vardı. Kırdılar. Neyse... Ama sokak çok fenaydı. İkonalar... Bütün mağazaların malları... Kumaş satanların malları dökülmüştü böyle top top ve basılacak yer yoktu. Fotoğrafları da var ve söyleyenler de var. Kendi gözleriyle görenler var. Basamıyorlardı yere. (...) Bizim mahallemizi bu yanındaki komşumuz kurtardı ki bu adam 2 senelik komşuydu. O zaman Karadeniz'den geliyor, yanımızdaki evi alıyor ve komşuydu yani. Konuşuyorduk. Böyle yan yanaydık. Aldı efendim silahını, koydu burasına ve bütün mahalleyi aşağıdan yukarı gezindi ve onları şey ediyor, men ediyor. "Atmayacaksınız, taş atmayacaksınız." diyordu. Bizim mahallemiz burdaaan şuraya kadar yani bir sokaktı. (...) Ha bir de kilisemizi korudular. Beykoz'dan gelen polis. Beykoz'dan gelen polis papazı tanıyordu. Papaza bir şey olmasın diye motor alıp Yeniköy'e gelmiş ve kilisenin içine girmiş. İçine değil şey sine etrafına. Bu papazı korumak için. Biliyorlardı ki papazlara karşı bir şey olacaktı. Böylece bizim kilisemiz de kurtarıldı böylece." (C1)

"Taşlı sopalı grup ama tabii ki komşumuzun bizim Ali⁶ amcanın silahını alarak, Karadenizli, Karadenizliler'de genelde silah oluyor, o ağaçlığın

⁶ Kişinin gerçek ismi kullanılmamıştır.

oraya çıkıp “Siz merak etmeyin, kapatın ışıklarınızı. Siz benim insanımsınız. Size hiçbir şey yaptırmam” deyip, gelen güruhu kırmak, dökmek üzere gelenleri savdığını hatta ateş ettiğini, dedi anneannem.” (C2)

E3, babaannesinin 6-7 Eylül’e ilişkin deneyimlerinin geçtiğimiz iki üç sene öncesine dek paylaşılmadığını ifade etti.

“Çocukken anlatmadılar. Tabi ki üstümdeki etkisini de bilemeyecekleri için anlatmak istememiş olabilirler. (...) Çok büyük bir hikayemiz de yoktu açıkçası 6 Eylül Olaylarıyla, ama tabi ki aktif olarak yaşamışlar bunu. Bizim çok yakın olduğumuz ee bir aile dostumuz var. Bir Mehmet⁷ amcamız vardı Allah rahmet eylesin. Babaannemlerle çok yakın ilişkileri var. Babaannemler o zaman Kumkapı’da oturuyorlar. Onlar da Samatya’da, Kocamustafapaşa’da oturuyorlar. E olayların patlayacağı zaman bütün evler işaretlenmişti biliyorsunuz. Ee babaannemlerin evleri de işaretleniyor ve olayların patladığı gün bütün ulaşım durmuş. Babaannemin ilk anlattığı şey buydu. Otobüs seferleri işte, bir şekilde hani varsa taksiler araçlar durmuşlar ve rahmetli Mehmet amca, gani gani de rahmet eylesin hakikaten elinde bir Türk bayrağı ile bizimkilerin evine yürümüş ve bir tabure almış bayrağı da haçı bir şekilde silmiş elinde tebeşir mi bulmuş artık ne bulduysa, Türk bayrağı da asmış apartmanın önüne ve orada nöbet beklemiş ve yıkmaya geldikleri zaman “Biz bu apartmanda Türk’üz. Burada gayrimüslim yok. Yanlış bilgiler verilmiş. Biz de sonuna kadar arkanızdayız” deyip bizimkileri savunmuş. Ve bizimkilerin Yunanistan’a gitmemesinin sebebi o olmuş. Yani aslında bir Türk’ün yaptığı bir olay karşısında başka bir Türk sebep olmuş ve bizimkiler burada kalabilmiş.” (E3)

⁷ Kişinin gerçek ismi kullanılmamıştır.

“Annemlerden hikayem, anneannem işte İstiklal’de kalmış. Olayların başladığı yer İstiklal’miş zaten. Büyük olayların başladığı yerlerden biri. Orada mesela o dönemki eczacı mı, ayakkabı aldığı adam, o da Türk bir adam. İşin kötü tarafı ee bunu anneannem de söylüyor, babaannem de söylüyor eskiden İstiklal’e çıkarken çok şık giyinirlermiş. İstiklal öyle kot pantolonla, jeanle çıktığımız yer değilmiş. Hatta babaannem şey diyor, “biz sizin gibi zibidiler gibi” çıkmazmış. Özel kıyafet diktirdikleri de oluyormuş. Aksi gibi anneannemin üstünde de lacivert etek lacivert beyaz bluz varmış. Yunan bayrağı gibi. Dışarı çıksa taşlanacak durumdaymış. Tabi çok korkuyor. Benim anneannem de annem gibi dominant bir kadın olmadığı için daha böyle erkek gölgesinde yaşayan bir kadındı. Çok korkmuş çok tedirgin olmuş. Öleceğini düşünmüş. İstiklal’in başında bir eczane varmış orada tıklıp kalmış. Aldığı ortopedik ayakkabılar varmış eczaneden. Onun içinde tıklıp kalmış. Ama dükkânın hem İstiklal tarafına bakan ön kapısı hem de arka tarafına bakan arka kapısı varmış ve adam demiş ki “Ben sizi buradan çıkaracağım”, çünkü daimi müşterisi ayakkabı aldığı için çok iyi ilişkileri varmış. “Ben sizi buradan çıkaracağım ve sağ salim burnunuz bile kanamadan sizi eve göndereceğim” demiş. Adam taksiye bindirmiş ama anneannemi fark etmişler. Tabii tipten de çok ayırt edildikleri için o zaman Rumları, Rum olduğunu fark etmişler ve bir Türk’ün bir Rum’a yardım ediyor olmasını, adam mesela linç edilmiş. Ben bunu öğrendim sonradan...” (E3)

“Anneannem de anlatacak belki, tam olarak emin değilim ama onlar bir evsiz kalmış diye biliyorum evleri bayağı... Ya yazlık evleri ya kışlık evleri. Onlar zor zamanlar geçirmişler, ama babaannem tarafından bildiğim onları bir Müslüman komşuları kurtarmış. Türk komşuları kurtarmış. Bir bu tarafı var hikâyenin bir de öbür tarafı var. (...) Evet, olaylar yüzünden. Evleri yağmalanmış. (...).” (G3)

“Babaannem de şeydi, o zaman mıydı bilmiyorum da evlere bir şey vardı işaretleme vardı. Babaannemin öyle bir hikayesi vardı. Bir tane komşusu vardı. Komşusunu çok severdi. O, evin işaretlenmesinde “Aa biz burada hep beraber yaşıyoruz.” deyip çok sahip çıkmıştı onlara, çünkü babaannem daha üç kız kardeş beraber yaşıyorlardı. Daha yeni evlenmemişti çünkü. Böyle onları bayağı şey anlatırdı babaannem daha çok ya “O komşular da çok iyiydi bak. Bize sahip çıktılar. Bizi sakladılar ki evimiz işaretlenmedi.” gibi bir hikâye vardı böyle babaannemden de gelen.” (D3)

“Bu sabah bile bir arkadaşımın annesi şöyle bir hikâye anlattı. Adadaymış annesiyle beraber. Kendisinin yaşı 6 yok değil 5.5 yaşlarında. Abisi de var 7.5 yaşlarında. Ve adadalar çünkü yazdı yani 5-6 Eylül, 6-7 Eylül yaz döneminde okullar açılmıyor okullar kapalı. Adadaymışlar ve Cihangir’deki evlerine inmişler. Denk gelmiş o gün dört farklı bir apartman apartmanın alt katında da Savoy pastanelerinin, Savoy pastanesinin asıl sahibi oturuyor. Savoy pastanesinin sahibi Rum’dur. Satmadan, Mahmut’a satmadan, gitmeden önce Rum’du en azından. Neyse, onlar giriş veya bir üst katta oturuyor Savoy Pastanesi. Ortada bana anlatan bayan. En üst katta da bir, bir ne dedi bir Türk ee asker değil de öğretim görevlisi bir şey öğretmen mi, yüksek bir öğretmen. Hatırlamıyorum, üniversite olabilir. Ee inmişler ve anneleriyle beraber çocuklar yani 5 ver 7 yaşında bir çocuk üst kattan öğretmenin şeyi iniyor, karısı iniyor koşar ayak “Çabuk ışıkları aç” diye annesine söylüyor. “Çabuk ışıkları aç.”, “Hayırdır?” diyor “Ne oldu, Celal Bayar mı geçiyor?” demiş o dönemler böyle işte resmi bir konvoy geçtiğinde ışıkları açarlardı. “Çabuk ışıkları aç ve çocukları yukarıya al, bana gel. Bana gelin.” demiş. Kocasını da bir sandalye alıp aşağıya inmiş apartmanın önüne kurulmuş orada oturmuş. Bir grup uzaktan “Savoy’un evi orası! Savoy’un evi orası! Oraya gidip yağmalayalım.” demiş adam da çok rahat bir şekilde, pişkin bir şekilde oturmuş ve “Ne Savoy’u ya? Burayı ben satın aldım.” demiş ve tapu senedini göstermiş ama tabii ki kendi

*dairesinin tapu senedini göstermiş. O hengamede hiç kimse incelememiş
“Burası artık bana ait. Evet Savoy’un ama o satıp çoktan gitti” demiş.” (A3)*

4.2.2. Yerlilik ve Yabancılık Sarmalında: İsim Değişikliği ve “Yabancı”laştırılmak

Özneyi ötekenden ayıran isim, aile mirasını taşıması, özneyi topluma bağlaması, ait ya da yabancı hissettirmesi bakımından kimliğin bir parçasıdır. Yapılan görüşmelerde, öznenin yaşamında böylesine önemli yeri olan isimlerin, karşılaşılan ya da karşılaşma ihtimali dahilindeki durumlar karşısında “dönüşüm” geçirdiği gözlemlenmiştir. Kimi görüşmeci, geçmişte kendisini korumak için “yabancı” gibi davranmış ya da “yabancı” olduğunu söylemesi yönünde tembihlenmiş olduğunu, kimisi tehdit altında hissettiğinde ya da stratejik davranmalarını gerektiren bir durum olduğunda dikkat çekmemek için ismini değiştirdiğini ifade etti. Diğer yandan bir görüşmeci, Rumların “yabancı” diğer bir deyişle “turist” olarak görüldükleri durumlarda kendilerine sempati duyulabildiğini ifade etti. Bu bakımdan bölüm içindeki anlatıların değişen ve dönüştürülen kimliğe dair anlatılar oldukları söylenebilir.

“Şey duymuştum bir keresinde, annem de doğduktan sonra ilerleyen yıllarda, anneannem onlara şey dermiş, “Ee yolda size nerelisin diye sorduklarında Rum olduğunuzu söylemeyin. İtalyan’ım deyin.” dermiş. Korkusu sürekli devam etmiş ilerleyen yıllar boyunca diye biliyorum.” (G3)

“Sokağa çıktığımız zaman ufaktılar. Ana dilimiz Rumca tabii. Diyordum “Sakin ha Rumca konuşmayın yolda. Sorarlarsa ne dil konuşuyorsun, İtalyanca diyeceksin. Rum kelimesi çıkmayacak ağzından.” Böylece onlar da biliyordu. Çünkü o zaman bir Rumca kelime konuşsan herkes tanıyordu. Şimdi bakma Anadolu’dan çok gelen var. İngilizce mi konuşuyorsun Rumca mı bilmiyorlar. Ama o zaman biliyorlardı.” (G1)

Katılımcı I3'ün babası ticaretle uğraşmaktadır. Yapacağı işe göre değişmekle birlikte kimi durumlarda ismini değiştirebildiği ifade edilmiştir görüşmeci tarafından. Diğer yandan I3 de kendisini tehdit altında hissettiği bir durum karşısında ismini değiştirebildiği görülmüştür.

“Ben bu kadar zaman kazıdım ettim yaptım tehlikeye atamam. Ya da iş yaptığı zaman adını değiştirir. Çok konservatif bir iş yapacağı zaman ismini değiştirir. (...) Ama son zamanlarda son 10 senede biraz daha korku yine sustum. Bir keresinde adın ne dediğimde ilk defa bunu yaptım Zeynep dedim. Sonra da çok kızdım kendime öyle yaptığım içim. Ne olacak, ne yapacak sanki, taksiden mi indirecek? Sen o adama o şeyi veriyorsun. Onu. Yani varsayım yani. Korktum o sırada ve Zeynep dedim. Böyle şeyler de yapıyorsun. Böyle böyle yaşıyorsun yani.” (I3)

“Rumlar daha fazla olduğunda bizden işte çarşıda olur da çalışan birileri varsa takma isim Türkçe isim varmış bizlerde ama takma isim. Usta isim bildiği A3 ama ben çarşıda örnek veriyorum Ayşe olarak tanıtıyorum varsayalım ki. Böyle birkaç tek tük çarşıda çalışan esnaf olunca varmış.” (A3)

“Mesela ben çocukken annemle dışarı çıktığımız zaman annem mesela yolda ona mama dememden hoşlanmazdı. “Bana yolda işte yabancıların yanında mama deme, anne de.” İşte “Yollarda Yunanca konuşma.”. Ne bileyim işte, bir arkadaş ortamı kuruyorsak mesela mahallemizin arkadaşlarıyla Türk arkadaşlarla da, “Adını söyleme, Türk bir isim bulalım sana onu söyle” falan gibi korkuları vardı. Annemin dediği gibi yapıyordum sonradan çok saçma bir şey olduğuna karar verdim. Ece isminden çok hoşlanıyordum ben. Açıkçası oyuna da çevirmiştim çünkü hep aynı çocuklarla oynamadığımız zaman isim arama şeyine giriyordum şu olsun bu olsun diye. Çocuk akli eğleniyorduk da çok saçma bir şey tabi bu.” (E3)

“Bugün daha da iyi bir anl... Bugün şöyle ki gerçekten yabancı gibisin. Türkiye’de hemen hemen hiç kimse seni, daha doğrusu İstanbul’da hemen hemen çünkü çok az bir kesim seni tanır. (...) Ee şu anda Rum olmak çok güzel çok el üstünde tutulan bir şey. Rum değil daha doğrusu yabancı olmak güzel bir şey çünkü bunun Rumlukla alakası yok. Özellikle yaz dönemlerinde Yunan olmak çok güzel herkes Mykonos’tan başlıyor Santorini’ye uzanıyor işte Yunan Adaları syrtaki, tzatziki, souvlaki üçlemesi. İşte ne bileyim aaa Yunanca da biliyorsun. Şimdi Survivorlarla pekişen bir Yunan sevdası. Dolayısıyla Rum olmak çok güzel. Facebook profilim benim kapalıdır. Instagram’ım da öyle. Ama bir sürü mesaj geliyor mesaj kutusuna düşen. İnanamıyorum nasıl bir güzelliştir inanamıyorum Türkçe mi konuşuyorsun inanamıyorum İstanbul’da mı yaşıyorsun gibi bir sürü mesajlar da var. Etrafımızda yaşayan Türkler bizi tanıyan kişiler onunla bir sıkıntım yok ama mesela iş çerçevesi içinde başka bir ortamda yeni tanıştığım Türkler çok acayip. Mesela bankada şu anda bankalarla haşır neşir oluyorum nasıl gelip onlarla kl olup da Türkçe konuştuğumu algılayamıyorlar. Çok komik ve çok el üstünde tutuluyorsun şu anda. (...) Evet adınızın anlamı ne Türkçe’yi nereden öğrendiniz nasıl bu kadar iyi Türkçe konuşuyorsunuz işte ben burada doğdum büyüdüm diyorum iyi ama niye adınız öyle gibi sorularla karşılaşabiliyorum.” (A3)

4.2.3. Ötekiyle Kurulan İlişkiye Yansımaları

Yapılan görüşmelerde 6-7 Eylül 1955’te gerçekleştirilen saldırıların ötekiyle kurulan ilişkilere yansımaları olduğu görülmüştür. Saldırıları sonrasında özellikle birinci kuşak görüşmeciler ve ikinci ve üçüncü kuşak katılımcıların yakınları içine kapanmış, cemaat dışındaki kişilerle diyalog kurmamaya özen göstermişlerdir. Bu geri çekilmenin yanı sıra birinci kuşağın, özellikle ikinci ve üçüncü kuşağa dikkatli olmaları yönünde sık sık tembihte buldukları görülmektedir. Buna karşılık üçüncü kuşağın kendi güvenli çevresini yarattıkları, cemaat dışı dostluklar kursalar dahi bu çevreyi seçerek oluşturdukları görülmüştür.

Son olarak makbul eylemlerin konu alındığı alt temada tüm kuşakların “makbul vatandaş olma” yönünde sarf ettiği çaba dikkat çekmiş, bu yöndeki anlatılara yer verilmiştir.

4.2.3.1. İçe Kapanmak: “Bir şekilde koruma kalkanı geliştirmişler kendilerine.”

Yapılan görüşmelerde katılımcılar tarafından, özellikle birinci ve ikinci kuşağın cemaat dışında ilişki kurmak konusunda fazla temkinli oldukları, ilişki kurmamayı tercih ettikleri ifade edilmiştir. Farklı olarak, ikinci kuşaktan iki katılımcı üniversite süreciyle birlikte cemaat dışı ilişkiler kurmaya başladıklarından; üçüncü kuşaktan bir katılımcı da birinci kuşaktaki babaannesinin terzi olması ve birçok eve girip çıkması sebebiyle temkinli olsa dahi cemaat dışı diyalog kurduğundan söz etmiştir. Katılımcılardan birinin kurulan bu bağı “dışarılara açılmak” olarak tarif etmesi dikkat çekicidir.

“İlkokul dönemi zaten çok az kişi ile beraber olduğumuz için genelde daha böyle arkadaşlık açısından da daha değişik, çok, o zamanlar çok Türk arkadaşlarımızda yoktu, daha kapalı bir ortamda büyüdük diyebilirim, sonra tabi büyüdüğümüz zaman çocuklarında farklı okula verdiğimiz için tabi arkadaşlıklarda değişiyor bu dönem sonrası. Çocukluğum ama yani hiçbir zaman mesela 12 kişiydik biz sınıfta güzel geçirdi yani öyle spesifik bir şey yoktu. Yani arkadaşlıklar bu adada ki arkadaşlıklarımız vardı çok güzeldi uu daha böyle samimiyet, daha böyle insanlar daha rahattı uu yani daha bir ilişkiler daha bir değişti o zamanlar. Tabi biz küçüktük o kadar derine inemiyorsun o zamanlar ama anlaşılıyor yani. (...) Ben şimdiye kadar çok dediğim gibi cemaat dışındaki kimselerle pek arkadaşlık şeyimiz yoktu yani annemizde de öyle çok yoktu. Babam mesala işten dolayı arkadaşları vardı, işten dolayı kurardı ilişki ama her zaman işte kalırdı hiçbir zaman eve hiçbir zaman aksettirmezdi ya da aileler hiçbir zaman görüşmezlerdi hepsi cemaat içinde olan ilişkilerdendi.” (B2)

“Şöyle baş etmeyi şöyle algılıyorum şimdi görüyorum ben, çok fazla Müslüman arkadaşları yoktu. Yani sadece komşularla sınırlı kalan ee çok fazla böyle iç içe girmemeye çalıştılar. Bu bende olmadı. Çocuklarımda hiç hiç olmadı. Yani, e yine dediğim gibi nesilden nesile o artık dağılan bir korunma şekli. Tek korunma diyebileceğim hani eğer korunmaysa bu şekilde. Yani yine kendi küçük grubunun içinde yaşamak, çok fazla böyle Türk arkadaş edinmemek. Türk demeyeceğim de işte hani buralı, azınlık olmayan. Azınlıkların azınlıklarla arkadaş olması uygun görülürdü. (...) Tabii ki üniversiteyi de burada okudum. Türk arkadaşlarım vardı. Evimize giriyorlardı. Ben onlara gidiyordum kalıyordum. Herhangi bir yasaklama getirilmedi, ama görüyordum ki bir endişe var. “Kimdir ailesi, kimdir, nerelidir, nasıl insanlardır?” böyle bir sorular soruluyordu. Baktılar bizim gibi insanlar. Orta şeyli yaşayan, onlar da çocuklarını büyültmeye çalışıyorlar. Esnaf baba vesaire. anneleri biz tanıştırdık. A baktılar ki o zaman rahatladılar.” (C2)

“Hep ben Rumlarla arkadaşlık ettiğim için 18 yaşıma kadar zaten cemaatin içindeydik. Pek dışarılarda dolanmıyorduk. (...) Okul Rum okulu. Babamla evlendi etraf hep şey. Üniversite hayatı olmadığı için annemde öyle bir şans da olmadı. Bizde üniversite hayatı olduğu için biz mecburen arkadaşlıklar yapmaya başladık. 18 yaşından sonra üniversiteye başladığım zaman o zaman daha çok böyle açılmaya başladık dışarılara doğru.” (G2)

“Ama dediğim gibi yani bir de aileden gelen eu bu daha kapalı yapı itibariyle ee Rum çocukları Rum çocuklarıyla arkadaştı. Çünkü bütün arkadaşlar aynı dönemde evlenir aynı dönemde çocuk sahibi olurdu. Haliyle çocukları da arkadaştı.” (A3)

“Yani bundan gurur duyuyorduk yani hiçbir zaman bununla bir problemimiz olmadı yani ben hiçbir zaman Rum olmaktan ne bir başkalarının gözü önünde kötü hissetmedim, dışlanmış da hissetmedim ama

dediğim gibi çok fazla dış, daha kapalı olduğumuz için onu çok fazla hissetme olasılığımız yoktu zaten de. Onun için öyle çok öyle bir şey yaşamadık yani. Her zaman okuldan eve evden okula yani o spesifik bir şeydi yani. (...) Yani çıkardık ama çok fazla mesela bizim burada mesela Türk arkadaşlarımızda bir şeyler oluyordu ama daha azdı daha korunaklıydı. Bazen düşünüyorum yani niçin mesela o zaman küçükken Türk arkadaşım yoktu mesela. Belki ailenin frenlemesiydi bence daha korunaklı şimdi hiçbir zaman gidip çocuğuma gidip de bununla arkadaşlık etmeyeceksin onunla edeceksin gibi hiçbir zaman duvar örmüyorum yani.”
(B2)

Üçüncü kuşaktan bir katılımcı, yoğunluklu olarak cemaat içi kurulan ilişkileri kendileri için oluşturulmuş bir “güvenli alan” olarak nitelendirirken (I3), bir katılımcı birinci ve ikinci kuşağın daha “kapalı” olmasını “koruma kalkanı” olabileceğini söyledi.

“Bir şekilde koruma kalkanı geliştirmişler kendilerine. Belki biz olsaydık o dönemde biz de aynı şeyi yapardık. Çünkü o dönemde “Aman bize dokunmasınlar.”. Gerçekten vatanseverler topraklarını seven insanlar. Tabi ki kimsenin de sil baştan bir hayat kurması kolay bir şey değil. Biz burada kalalım da aman elimizdekilerden de olalım bir şey olmaz diye sanırım yani bu mantıkla üstlerine düşmemişler her şeyin anladığım kadarıyla.” (E3)

“Bana biraz şey geliyordu mesela, onların çok Türk arkadaşları yoktu bu olaylarda hep daha mesafeliydi. (...) Annemin döneminde Rumlar Rumlarla Türkler Türklerleydi. Özellikle benim çok yakın arkadaşım Ayşe’yle annesi de Adalıdır, benim annem de Adalı. Hiç karşılaşmamışlar. Bu bana çok garip gelirdi. Adada kaç kişiyiz zaten. Herkes birbirini tanır. İnanılmaz bir şekilde mesafe vardı. O mesela bize garip gelirdi hatta Ayşe’yle bizim annelerimiz nasıl tanışmıyor falan diye şey yapardık.” (D3)

“İşte olgunlaştıkça ve insanlarla sosyalleştikçe bu durumun daha da ne kadar karmaşık olduğunu fark ediyorsun. İlk başlarda kendi ortamımızda büyüyoruz. Rumlar içindesin sürekli. Ortaokulda Türk okuluna geçtiğim zaman bunu fark ettim. Düz bir Anadolu lisesine geçmişim. Frankafon bir okul da değildi Amerikan okul da değildi. Sadece İngilizce eğitim veriyordu. Bir anda çok keskin bir geçiş olduğunu hatırlıyorum. 6. Sınıftan itibaren. 8 – 9 senedir ben bir Rum okulundayken Rumca konuşuyorken etrafımda herkes bir anda herkesin Türkçe konuştuğu, kimsenin benim bu bildiğim ikinci dili bilmediği bir yere geçtim. Şimdi orada bir şekilde çok güvenli bir alan oluşturuluyor senin için. Her şeyi biliyorsun. o mozaigi çok hissetmiyorsun. Hocaların Müslüman falan ama yine de bunu hissetmiyorsun.” (I3)

“Aslında Rum toplumunu çok içine kapalı ve dar bir çevre olarak görüyordum hala da öyle görüyorum. (...) Rum toplumunun içinde kapalı kalsın ve sadece Rumlarla sosyalleşsin diyen bir ailenin çocuğu değildim aslında. Çok açık bir çevrede büyüdüm. Kaldı ki annem de annem Avusturya lisesi mezunu. Annemin de çevresi daha kapalı dar bir Rum sosyal çevresi değildi aslında.” (F3)

4.2.3.2. Yeterince Güvenli Çevre: “Getto oluşturmak”

Yapılan görüşmelerde özellikle üçüncü kuşak katılımcıların kendi güvenli çevrelerini oluşturdukları görüşmüştür. Diğer yandan kurulan ilişkilerde olası riskleri planlama ihtiyacı duyduklarından söz edenler de oldu. Bir katılımcı mülakat kapsamında görüşmeden önce de kendisini “alarm” halinde hissettiğinden söz etti.

“Olduğum çevrelerde bu konuda haberdar olan insanlar olduğu için biraz daha kendimi biraz daha güvenli bir alanda ee şey yapıyorum nasıl diyeyim (...) bir gettom var evet yani o insanlar Rum’un ne olduğunu zaten

bilen insanlar. (...) Ancak bunu nerde bulabiliyorsun belirli semtlerde büyüyen insanlar bunun bilincinde. Ben de onlarla tercih ediyorum. Başka türlü onlara ben de yabancı kalıyorum. Onlar da bana yabancı. Çok karşılıklı bir şey oluyor.” (D3)

“Kimlik politikası üzerinden hareket etmesek de şöyle bir şey yaşadığımı hissediyorum, yani çoğu zaman: İşte ne bileyim, biriyle tanışyorsun, ismi Ari. Erkek ve bir kadın... Bir Rum kadını olarak, haa Ermeni bir erkek. Bir kademe güvende hissediyorsun. Böyle tuhaf bir şey oluyor gerçekten. Yani, Kürt, Alevi için de geçerli aynısı.” (F3)

“Evet, hep savunmada hissediyorsun kendini. Yani ilk hissettiğim oydu mülakata gelmeden önce de, alarında hissediyorsun kendini. Genelde de alarında hissediyorsun ve tam olarak böyle kendini gösteremiyorsun. Yani bir şekilde diğerlerine göre biraz daha. Zaten Türk toplumunda olan bir şey; çok konuşma, büyükler konuşunca sus. Zaten kültürde olan bir şey. Bir de azınlık olarak şey de söyleniyor sana, “Söyleyeceklerine dikkat et. Öyle her şeye burnunu sokma. Bir şey olursa ilk senin başına bir şey gelir. Herkes kurtulur sen yanarsın.” Bu benim hep mesela kulağımdadır.” (I3)

İkiz (2009), mizahın bir “yer değiştirme” olarak düşünülebileceğinden söz eder. Mizah yoluyla acı veren bir deneyimin hissettirdikleri daha az yatırım yapılan bir tasarımla yer değiştirebilir. Bir katılımcının arkadaş grubu içinde mizah aracılığıyla kurdukları diyalogu aktarması bu bağlamda duyulabilir.

“Yani biz bu günlerde şey yaparak bence bertaraf ediyoruz. Yahudi arkadaşlarım da vardı, Ermeni de. Biz kendi aramızda birbirimizi boklayarak bir güven alanı oluşturuyoruz. Yani “Sen sus, pis Yahudi!” diyorum. Müslüman arkadaşım yüzüyoruz yazın, denizdeyiz “Ulan ne yüzünüzünüz. Döküyoruz döküyoruz bir de gelip kendin yüzüyorsun” diyen

var. Böyle ben kendime bazen diyorum bir şekilde mizaha vuruyoruz herhalde baş edebilmek için gibi.” (I3)

4.2.3.3. Makbul Eylemler: “Senin kötü olma şansın çok düşük”

Üçüncü kuşaktan kimi katılımcılar, açıklama yapmak, uyum sağlamak, tahrik etmemeye çalışmak, kimseyi üzmemeye çalışmak gibi davranışlarla “makbul” davranışlar sergilediklerini ifade ettiler. Dikkat çekmemeye çalışmanın bir yanı sıra ötekinin hasedini çekmemek için çaba harcamak anlamına gelip gelemeyeceği ise araştırmacının merak konusudur.

“Ama böyle şey, işte ne bileyim ben, Tayyip balkonlardan bir şey yaptırtıyor, ona karşılık daha liberal ya da ulusalcı kesim de balkonlarda istiklal marşı okuyor falan. Biz de evde, şu an beraber olduğum kişi Kürt, Alevi birisi. Ben de Rum. İkimiz de duruyoruz böyle ve aslında ikimiz de sosyalist olduğumuz için (anlayamadım) daha temel bir duygu ya yani bu. Ne bu saçmalıkları duygusu ama yani böyle bir şey ne yapacağımızı şaşırdık. Biz evdeyiz, yani karantina, sonuçta evdeyiz. Evde olduğumuz biliniyor, komşum da biliyor. Eee falan ama böyle ne yapmalı yani, karşıdaki komşuyu görüyoruz falan, allah allah ışıkları kapasak mı? Ne yapmalıyız yani burada. Bu duyguyu o kadar çok yaşıyorum ki. Yani Rumluğumdan değil, işte bunun solculuğumdan alo falan diye açıklama yapasım geliyor insanlara. Nüfusunda Hristiyan yazan biri olarak o muhalefeti yaptığında başka bir şey olarak algılanıyor ve bunun açıklamasını vermek zorunda hissediyorsun kendini. Hayır Rum olduğum için değil gerçekten ateistim ben, hani solculuğumdan falan diyessin geliyor yani. Öyle bir, yani onun bir şeyi var. O kimliğin sürekli gündelik hayatında bir ağırlığı var. Sürekli açıklama yapmak, evet...” (F3)

“Şunu fark ediyorum; senin kötü olma şansın çok düşük. O yüzden hep işte kötü, insan kötü olabilir sonuçta. İyi insan olabilirsin ama o gün öfkeli

olabilirsin kötü bir şey diyebilirsin. Gıcık bir insan olabilirsin, biri sana uyuz olabilir ama hani zaten bir sıfır geride başlıyorsun. Zaten sana uyuz olacaklar diye varsayıyorsun, Rum olduğun için bir yerlerde uyuz oluyorlardır. Kibar oluyorsun galiba. Bende yansımaları öyle. Ben mesela hep ekstra kibar biriyim. Daha böyle açık açık belki mesleki şeyimiz, sen de anlarsın. Daha bence kibirli bir yerden o. Hep iyi olmak. Samimi bir şey değil. Çünkü hep iyi olamazsın ki. (...) Uslu çocuk gibi çünkü başka türlü sevilmeceksin. Zaten Rumsun. Bir de çıkıntı olursan sevilme şansın hiç kalmayacak. Önce bir seni anlasınlar iyi bir insan olduğunu anlasınlar tehlike ortadan kalkınca yine bir çıkıntılık yaparsın rahat hissedersen gibi. Ee onu görüyorum. Yani çevremde de Rum çocuklarına baktığımda aşırı kibar hep böyle çok her an kırılacaklarmış gibi. Hani o zekalarını gösteremiyorlar yani. Göstermek çünkü göstermezsin ki sen olmazsın.” (I3)

“Onlarda değil de anne babamda şey vardı; babam sosyal medyayı kullanan bir insan olduğu için bir şeyler yapar sosyal medya üzerinden, bir paylaşımı olur. Tabii her zaman bir korkuları oluyor “Aman provake etmeyelim.” diye. Hep temkinli. Hep daha ortaya laflarla böyle.” (D3)

“Paylaşsam ne olur paylaşmasam ne olur yaşadığım şey aynı. Bir de yani çok fazla Türk arkadaşlarım da var. E şimdi neticede Türk birileriyle akraba oluyorum. Onlara da saygısızlıkmiş gibi geliyor paylaşmak. Neticede onlar da rahatsızlık duyuyorlar yani, nişanlımın ailesi beni çok seviyorlar. Belki onlar da bunu paylaşırsam “Acaba bizi de öyle görüyor mudur?” gibi bir şey düşünürler veya üzülürler diye ben de üzülürüm herhalde öyle düşünürlerse. Böyle bir kin güderek bir şey paylaşmak istemiyorum.” (E3)

4.2.4. Karma Evlilikler

Azınlığın varlığı karma evliliklerin olmamasına bağlanır. Karma evliliklerin artışı asimilasyon ve dejenerasyonla ilişkilendirilmiştir (Oran, 2011). Birçok

katılımcı kendileriyle yapılan görüşmelerde karma evliliklere, yani cemaat dışından kurulacak olan evlilik ilişkilerine, dair özellikle birinci kuşağın katı ve net sınırlara sahip olduklarından söz etti. Birinci kuşak için bu durum “afroz sebebi” olabilirken üçüncü kuşak katılımcılardan daha farklı görüşler de ifade edildi. Örneğin görüşmecilerden biri, bir Türk ile gerçekleştireceği evlilik ilişkisini stratejik olarak anlamlı bulduğunu söyledi. Diğer yandan başka bir görüşmeci Türk ile bir sevgililik ilişkisi kursa dahi çocuk yapmayı tercih etmeyeceğinden söz etti. Karma evliliklere karşı üretilen toplumsal sözün bir yanıyla kimliği korumak ve olası risklerle baş etmek amacı taşıyabileceği düşünülerek bu başlıkta ifade edilenlere baş etme mekanizmaları üst temasının altında yer verilmiştir.

“Bu ailede büyüdüğümünden şimdi aile mi beni böyle büyüttü ben kendiliğimden mi böyleyim bilmiyorum. İkili ilişkilerde hiçbir sıkıntım yok. Arkadaşlarım bir sürü var. Ortamlar keza öyle. İlişkim de oldu Türk ile hiçbir zaman hiçbir şekilde çok sevsem de evliliği düşünmem. Daha doğrusu evliliği düşünebilirim sıkıntı yok. Çocuk yapmayı düşünmem. Çünkü benim çocuğumun adı Ahmet veya Ayşe olamaz. Bu herhalde yaşanmışlıklarla alakalı bir şey. (...) Onlar dört bir iki üç dört çocuk dört kardeş. Bir tanesi bir Türk kıza aşık oluyor ve onu kaçırıyor. Aile de onu afroz ediyor. Kabul etmiyor yani Türk ile evlendi diye. Daha doğrusu gestapo dedem, ona ne laf düşüyorsa karısına sen kardeşinle konuşma demeye, fakat aile onla ilişkisini bağlarını kesiyor.” (A3)

“Tabi tabi çok oluyor. Hiçbir zamanda tabi her zaman onu derim inşallah yine Rum birisi ile evlenir çünkü evlilik başka bir şey bence çünkü nede olsa başka bir birleşim başka yine çocuk olsa başka bir şey yine isterim yani Rum birisi ile evlensin ama öteki türlüde olursa yani hiçbir zaman. Mesela eskiye bakıldığında duyumlar falan öyle evliliklere daha katı bakılıyordu karma evlilikler yani fazla u esnek değillerdi.” (B2)

“Bizim ailede karma evlilik yok. Ama yani sonuçta benim annemle babamın olsa iyi olurdu ama olmasa da okey biraz o daha yumuşadı. Babaanne

anneanne katiyen olmaz direk aileden aforoz sebebi (...) Daha çok din orada belirliyor. Çocuğun dini ne olacak meselesi giriyor orada belirleyen din oluyor.” (D3)

“Tabii azınlık olarak yaşamamanın sıkıntıları var yani bir azınlık toplumdasın. Büyüklerin yaşadığı şeylerden kaynaklı sürekli bir dayatma vardı üzerimizde. Benim ailem mesela Türk biriyle evlenmemi asla istemezlerdi. (...) Stratejik olarak çok mantıklı buluyorum. Türk bir soyadı alacağım bir dokunulmazlığım ya da tam tersi dokunurluğum olur mu? Belki daha emin daha güvenli olurum. İster istemez bunları düşünüyorum.” (E3)

“Düşününce ilk başlarda yine benim ailem o kadar konservatif değildi bu konuda. Biraz daha modernler çoğunluğa göre gördüğüm, ama yine de hep bir şeyin bozulmamasını istiyorlardı. Rum biri olsun Rum birini bulayım Rum biriyle aile kurayım zaten az kişiyiz iyice genetik dağılım olmasa diye herhalde. O başlarda vardı o çaba onu fark ediyordum.” (I3)

4.3. İletim Mekanizmaları

Travmanın kuşaklararası aktarımında rol üstlenebilecek birçok mekanizma olmakla birlikte yapılan görüşmelerde belirgin ve yaygın biçimde dört ana iletim mekanizması ortaya çıkmıştır. Bu alt temalar, “Belleğin Aktarımında Mekan ve Eşyanın Rolü”, “Tasarlanamaz Olanın İletiminde Sessizliğin İşlevi”, “Sinema ve Hafıza”, “6-7 Eylül 1955’i Anma Biçimleri” başlıkları altında ele alınmışlardır.

4.3.1. Belleğin Aktarımında Mekân ve Eşyanın Rolü

Bilgin eşyanın, belleğin neşet ettiği, öyküleri taşıma işlevi gören bir çeşit hafıza mekânı olduğunu söyler (Bilgin, 2013). Sayre, deprem, sel, gibi bir afet yaşayan bir kişinin kimliğiyle ilişkili bir eşyasını kaybetmesi durumunda travma yaşadıklarını ifade etmiştir. (Akt. Bilgin, 2013).

Fotoğraf bir belgedir, ancak her fotoğrafın bellek yaratıp yaratmayacağı bir soru işaretidir. 6-7 Eylül 1955'i hatırlatan mekân ve eşyalara dair sorulara verilen yanıtlarda 6 Eylül gecesi Türk istihbarat servisi tarafından çekilmiş olan fotoğraflardan⁸ sıklıkla söz edildiği görüldü. Doğrudan aile anlatısının içinde bir eşya ya da mekânın yer almadığı durumlarda katılımcılar, fotoğraflarda yer alan “kürklü kadın”, “kumaş” gibi simgeleri getirdiler. Çok sayıda katılımcının bahsi geçen fotoğraflara referans yapması fotoğrafın belleğin inşasında tuttuğu yere dair yeni sorular doğuruyor. Diğer yandan, aile öyküsünde bir eşya ya da mekânın görünür olduğu durumlarda soruların buralardan itibaren yanıtladığı görüldü.

“Evvla bebeğim. Kocaman bir bebektir ve onu beni vaftiz eden bana hediye etti ve çok seviyordum bebeğimi. Kocamandı ve bebeğimi ve babam ilk olarak daha palto almadan bebeğimi aldı bana verdi. Çünkü ben çok ağlıyordum bebek için. Bebeğimi unutamiyorum. (...) Paramparça oldu. Bebeğimi unutamiyorum. İkinci bebek de ama sanki birincisine benziyordu. Aynı o zaman şey vardı ne der o zaman yoktu Japon mağazası vardı. Oradan gidip aldı. Japon mağazasından bebeğim alındı. Böyle taş bebek. Güzel bir bebektir. Büyükçe böyle. Yani o kadar ihtiyaçlarımız vardı ama bebek bebek! Bebeği istiyordum. Evvela bebek alındı. (...) büyüdüm bebek ile büyüdüm. Evlendiğim zaman da yatağımı yaptık. O bebeği süsledik. Yatağımın üstüne koyduk. Evlenene kadar sonra bunlar bilmiyorum artık ne yaptığını. Sonra artık kardeşi onunla oynuyordu. Bebeğim gitti.” (G1)

Travmatik deneyimin sınırları ihlal eden, hatta “yıkıcı” yapısı göz önünde bulundurulduğunda (Winnicott’tan Akt. Triest, 2017), G1’in evin sınırlarını

⁸ Fahri Çoker’in arşivini Tarih Vakfı’na bağışlamasıyla birlikte 6-7 Eylül 1955’te çekilmiş fotoğraflar, 2005 yılında Karşı Sanat Galerisi’nde sergilenmiştir. Fotoğraflar, yaşanan yıkımın şiddetini gösterir niteliktedir (Güven, 6-7 Eylül 1955 Olaylarına Bugünkü Türk ve Yunan Toplumlarının Bakış Açıları, 2012).

belirleyen alanların, kapıların, çerçevelerin yıkımından bahsedilmesi dikkat çekicidir.

“Mekân, evimizin olduğu yer. Çünkü bizim son saatlerde vuruldu. E çünkü koruyordu komşular. Fakat orada bize – yapan dedi ki bu Rum evidir. Bu yalan söylüyor. Bir adamın kafasını da yarıdılar. Örfi idare çıkmıştı ki bizim ev yıkıldı. (...) Örfi idare çıkmıştı. Bir tek bizim kalmıştı. O zaman yıkıldı. (...) Zaten yıkıktı. Yalnız eşyaları değil. Çerçeveler, kapılar, hepsi.” (G1)

F3, aktardığı aile anlatısında 6-7 Eylül öncesinde evlerinin işaretlendiğinden söz etmişti. “İşaretlenme gibi” gelen imgeler dikkat çekici:

“Haç tabi ki ilk gelen. 6-7 Eylül Olayları dediğimiz zaman gözümün önüne kırmızı haçlar geliyor. İşaretlenme gibi tabi ki. (...) Sanırım kırmızı haçlar en çok. (...) Mesela İstiklal Caddesi. Benim de çok işlediğim bir dönem olduğu için güz sancısı filminden mesela o İstiklal’in o yağmalanmış halinin görüntülerinden. Ondan sonra mesela Hazzopulo Pasajı. Oradaki eski dükkanlar falan. O eski dönemi çok hatırlatırlar bana.” (F3)

6-7 Eylül 1955 söz konusu olduğunda fotoğrafın geçmişle bugünü bağlayan işlevi belirginleşmektedir. Bu durum Sontag’ın Başkalarının Acısına Bakmak ismiyle Türkçe’ye çevrilen kitabındaki bir ifadeyi akla getirmektedir: “Evet, bizim anlamamızı anlatılar sağlayabilir. Gelgelelim, fotoğraflar da başka bir şey yapar: Hayaletler gibi üstümüze çöker ve etrafımızda dolanırlar.” (Sontag, 2004). Harakal (2009), fotoğrafların anlama ve hatırlama aracı olabilmesinin yanı sıra unutkanlık da aracı olabileceklerini söyler. Anlatılarda nasıl bir anlamla hafızaya geldiği, hatırlamayı mı unutmayı mı temsil ettiği araştırmacının merak konusudur.

“Beyoğlu. Beyoğlu çünkü annem de Cihangirliydi. O özellikle fotoğraflar yağmalama şeyleri hafızada kalan. Belirli fotoğraflar olduğu için onlar böyle şey yapıyor, kalıyor.” (D3)

“Nesne... Mekân ya da nesne... E benim için o şey, imajlar çok, çok imajlar üzerine kurulu... Fotoğraflar... 2005'te işte ellinci yıl sergisi vardı, yumurtalandı o sergi. Hatırlıyor musun? (...) Benim bu, yani o, İstiklal görüntüleri vardı, yani çok İstiklal var 6-7 Eylül derken gözümde. Kürklü kadınlar var gözümün önünde. Yani o bayağı beni şey yapıyor, sarsıyor. Kadın olmaları muhtemelen, yani adamlara yağma kültürünü yakıştırabiliyorum muhtemelen de kadınlara yakıştıramıyorum. Müzeyyen Senar öyküsü vardır, bilmem bilir misin? Yani bunu bilmiyorum bir efsane mi ki umarım öyledir ama Ekşi Sözlük'te bir yerde denk gelmişim Müzeyyen Senar'ın o kürkleri yağmalayan kadınlardan biri olduğu falan filan. Hani böyle şeyleri öğrenince de yani böyle bir şeyi oluyorsun tuhaflaşıyorsun. Çok İstiklal var yani, İstiklal benim için. (...) İmajlar tabii o imajlar çok oluşturdu hafızamızı aslında ya. Yani o kürk... Çok büyük bir gururla kürkleri taşıyan kadınlar yani o yağma kültürünün sembolü gibi oldu o kürk meselesi. Enteresan bir şey bence de, ama yani bir yandan düşünüyorum, yani o kırk mezarlar da olabilir... Çok net, çok sert bir imge ya da o, işte yalnız papazların mezarları içindeki çaresizliği yani. O imgeler de var ya. Ya benim için çok... Yani kadın, çok net. Yani kadınlar ve yağma kültürü bayağı etkilemiş beni herhalde.” (F3)

“Eşya ya da nesne yok ama gördüğüm fotoğraflar var kırılan mezarlıklar kiliseler. Talan edilen kiliseler, evler. Onların görüntüsü var yani çünkü birebir bir şey bana hatırlatamaz.” (G3)

“Eğer 55 olayları yazarsanız Google'a ilk açacağınız fotoğraf bizim okulun mermer merdivenlerinin üstüne kırılı şey var, mermer büst. Okulu kırıp gelip yağmadılar ve ortada sopalı insanlar var. Ben bu okula girdiğimde o mermer yerinde değildi. O şey siz söyleyin, büst değil koskocaman kafası gitmişti çünkü. Heykel. Hatırlayamadım kelimeyi. Heykel yerinde yoktu çünkü kafa kırılmıştı 55'te. Ve ben girdiğimde yoktu. Ama sonra taktıklarını

çok iyi hatırlıyorum ve çok memnunum şu an o heykelin yerinde olduğuna. (...) Bir kumaş dükkanına girdiğimde o top top kumaşları gördüğümde birebir aklıma 6-7 Eylül olayları gelir. O da neden, şöyle bir şey, dedemin dükkanına doğru giderken İstiklal'de şu anda, şu anki Yapı Kredi Yayınları'nın tam karşısında "Rekor Dükkânı" vardı. Rekor ve Dekor kumaş dükkanlarıydı ve bunlar Rumlara aitti. Rekor dükkanının vitrini eskiden olduğu gibi İstiklal'de cam vitrinler vardı. Sağ ve sol cam vitrindi ve içeriye doğru uzanırdı. Sonra dükkâna girerdik. O vitrini çok net hatırlıyorum. "Bu vitrinler kırılmış, her şey yağmalanmıştı" demişti. (...) Dolayısıyla ben o kumaş mağazası eski kumaş mağazası. İçeriye girdiğinde tahta toplar şeritler sıra sıra dizilmiş. Çok giderdim çünkü tanıdık. Oraya sık sık gidiyordum. Eee onu anımsatıyor her kumaş dükkanına gittiğimde. Aslında şahsen bize ait bir nesne yok. Öyle bir şey yok. Ama kumaşları gördüğümde onu hatırlıyorum. Belki hem dedemin anlatışı hem Rekor mağazası hem bütün sonrasında irdelediğim bütün fotoğraflarda sağda solda kumaş görmemden kaynaklanan bir şey. Kumaşçılar Rum'du, terziler Rum'du. O yüzden büyük ihtimalle İstikal'de yağmalanan en çok onlardı. Onun için aklımda böyle kalmış. (...) Dedemin dükkanı, ama artık yok. Dedemin dükkanına girdiğimde böyle dedemin vermiş olduğu ağırlıkta mu kilisenin yanında olması mı hüüzün, mekan her zaman her gün okula girdiğimde gördüğüm mermer merdivenler... o heykeli görürdüm ben karşımda. O fotoğrafı birebir görürdüm. Çünkü bizim okul 1875 yapımı. Dolayısıyla bütün olayları yaşadı ve yatılı bir okuldu. Üst taraf yağmalanmıştı. Çok çok uzun süreler üst taraf kapalıydı. Yatılı kısımları. Dolap kısımları. Dolapları kırık dökük vesaireler." (A3)

"Beyoğlu. Yeniköy. Fotoğraflar tabii ki. İnsanların korku, ee ve şey yani patrikhane olsun daha çok Edirnekapı vs. daha cahil kesimlerdeki katliamlar. Yani tamam bizim taraflardaki sadece cam kırma, işe zarar verme vs. gitti ama o taraflarda öldürülen insanlar oldu. (sessizlik) Orada canlar da gitti. (...) Yola saçılan kumaşlar. Büyük amcamın annemin

halasının kocası amca diyorduk ona, anneannemin anlattığı dükkan aslında bir bodrum katı, fakat o kadar çok kırılıp dökülmüş ki kapıyı açtığında düz yürüyordun artık diyor yani aşağı inemiyordun o kadar dolmuş camlar. Zaten ondan sonra kapatmışlar bir daha da açmamışlar.” (C2)

Kimi katılımcılar, doğrudan “yaşamadığı” ve “bir kaybı olmadığı” için eşyayla ya da mekanla bağdaştırmadığını ifade etti (G2).

4.3.2. Tasarlanamaz Olanın İletiminde Sessizliğin Aracı İşlevi

Arnoux (2007), kuşaklararası iletimin, işlenemeyen, söze dökülme olanağının mümkün olmadığı durumlardan itibaren örgütlendiğini; tasarlanamayan veya diğer bir deyişle “gömülen” unsurlardan dolayı gerçekleştiğini söyler. Söz konusu çalışma, 6-7 Eylül 1955’in hafızasını mevcut anlatılanlardan itibaren açıklamaya, anlamlandırmaya çalışsa da yapılan görüşmelerde baş etme mekanizması olarak “sessizlik” ve unut”muş” gibi yapmak da gündeme gelmiştir. İlgili literatür, sessizliğin iletimin bir aracı olabileceğini söylemektedir. (Volkan, 2005; Tisseron, 2009; Laub & Auerhahn, 2017).

Deneyimler ev içinde söz aracılığıyla dolayına sokulsa da ev dışında, kamusal alanda konuşulmaması adına özellikle birinci kuşak, ikinci ve üçüncü kuşağı sık sık tembihleyerek bir çeşit “sessizlik sözleşmesi” yapmaya çalışmaktadır. Diğer yandan, üçüncü kuşağın 6-7 Eylül’de yaşananlar üzerine konuşabilmesinin yanı sıra tarihselleştirerek aktarımda bulunabildiği gözlenmiştir. Tarihselleştirmenin deneyimlere mesafe almaya yarayıp yaramaması ise araştırmacı için merak konusudur.

“E konuşuyorduk tabii. Ben de büyümüşüm. Tabii ama babam pek üstüne düşmüyordu. Kapatıyordu mevzuyu. Pek konuşmak istemiyordu.” (G1)

G1’in torunu, kendisine aktarılanları pek hatırlamıyordu.

“Bir kere anlatıldı böyle ve geçildi. Geçilen bir hikaye. (...) Yani sık sık konuşulmaya değer -yani bilmek gerekiyor ama yani sürekli aynı yarayı deşmek de ne kadar iyi bir şey yani şimdi bir insanın. Bilmiyorum yani.” (G3)

“Anneanne ve dede taraflıyla daha çok konuşurduk; çünkü onlar birebir yaşamış. Yok bizimkiler açıktı, tek şey olan, dedem dışarıya doğru çıkmasını bunlar mevzusuydu. Bir de annem “O kadar politik şeyleri niye irdeliyorsun ki işte neden?” derdi. Benim zaten ee düşünce yapımı ve fikrimi bildiklerinden ve zaten aklımdan başka bir şey de çıkarmak istiyorum daha bir öfke çıkarmak istiyorum diye annem daha fazla bir cevap vermez. Yani zaten konuşuldu birkaç kere, bitti, konularını hatırlıyorum. Şimdi onların nesliyle, onların arkadaşlarıyla, birebir ben daha büyüdüğümde konuşmaya başladım. Onlarla da konuştum, ben konuşurum yani, sıkıntı yok; ama şöyle bir şey, arkadaş çevreleri içinde de kendileri de konuşmaz ya da konulu bir şekilde konuşurlar. İşte bir konu açılır, evet, bir konu açılır u dersin ki işte bugünkü zırt politik olay eh hatırlıyorsun ne olmuştu, hatırlarsın Eylül’de falan ve ikisi de anlar, kafayı sallar ve konuşulmaz; çünkü biliniyor.” (A3)

“6-7 Eylül’e ilişkin çok konuşmadı çok şey yapılmadı yani o kadar spesifik yani. (...) Aslında böyle hikayeleri bence arkadaşlar da konuştuğu zaman biraz daha korunaklı oluyorlar genelde çünkü sonuçta sende onlardan olduğun için daha dikkatli konuşmaya çalışıyorlar ama hiçbir zaman politik ben sevmiyorum daha doğrusu öyle, çok politik çok şey insan tamam çünkü yaşanmış bir şey sonuçta bunu kabul etmemiz gerekiyor, çok zor şeyler yaşamış herkes bu bir gerçek. Bunu inkâr edemezsin ama u dediğim gibi çok böyle spesifik çok böyle bir şey olmadı yani. Hiçbir zaman, hiçbir zaman da hiçbir arkadaşından da yani sormadı işte ne yaşadınız siz, siz bir şey yaşadınız mı?” (B2)

“Anneannem mesela konuşmadan, her şeyi saklar. Hiçbir şey anlatmaz. Ama hiçbir şey. O dönemin belki kadınları genelde de böyle ama. O dönemin kadınları da az çok böyle. Evin içi ifşa edilmez kavgası gürültüsü söylenmez ama hep çok az bir... Nasıl diyeyim, şöyle, sanki çok şey biliyorsun, küçük bir vocabulerle yaşamak gibi. Yok. Az şey söyler. Bilmiyor gibi davranır. Bilir ama söylemez. Hep susturur. Hep bu (sessizlik işareti yapıyor) hep bu hani. Sus. Hani. Cevap verme. Sus konuşma yorum yapma. Sürekli böyle ve o küçük yani bir alanda öyle dönüp duruyormuş hissi veriyor. Ama onun dışında bilmiyorum aynı. Yani göremiyorum.” (I3)

“Anneler babaanneler isimlerinin yanlış yazılmasından varlık vergisi muhabbetinden ee birebir 6-7 Eylül olaylarını yaşamaktan kaynaklı daha mustarıpler. Onlar çekiniyorlar bu konuları konuşmaya. (...) Onlara da hak veriyorum bu dönemleri yaşadıkları için konuşmak istemiyorlar bu konuları. Daha tedirginler daha dikkatlıler. Soran kişiyi art niyetli nitelendiriyorlar. Ben böyle bir şeyi yaşamadığım için böyle bir şeyin korkusunu da yaşamıyorum. Bu iyi bir şey mi kötü bir şey mi bilmiyorum ama ben bunu anlatmaktan çekinmiyorum. Bunlar tarihsel şeyler. Bunlar ciddi yaşanmış olaylar. Bir şekilde bunlar işlenmesi gereken olaylar.” (E3)

“Susarlardı. Böyle anlatmazlardı. Hep temkinliydi. Mesela bana da derlerdi senin ne kadar Türk arkadaşın var falan ne olacak ki falan gariptirdi.” (D3)

“Unutmayı. Onun için konuşmamayı. Hayatlarına devam etmeyi. Yani normal bir şekilde eski hayata devam edersen bir şey olmayacakmış gibi yaşamayı tercih ettiler büyük ihtimalle. (...) Mesela dedem Aşkale’ye gitti hiçbir zaman bize anlatmadı onu. Konuyu her açtığımda değiştiriyordu. Çok kötüydü diyordu ve kapatıyordu. Askerlik dönemlerini anlatıyor. Çok pırasa yerdı onun için dedem pırasa yemezdi. O kadar çok pırasa yedirmişler ki dedem pırasa yemezdi.” (A3)

İki katılımcı 6-7 Eylül'e ilişkin kendilerine hiçbir hikayenin anlatılmadığını, aktarılmadığını ifade etti.

“Çok fazla konuşulmazdı aslında şimdi düşündüğüm zaman spesifik. Yani her zaman ben babaannemlerde yani uzun süre yaşadığım için hiçbir zaman olaylardan bahsetmezlerdi ya zarar görmediler ya çok yaşamadılar böyle spesifik. (...) Annem 50 doğumlu 5 yaşındaydı o zaman küçükmüş bir şey söylemiyor. (...) Anneannem ama hiç, hiçbir şey söylemiyor. Spesifik dediğim gibi. (...) Ben o kadar hatırlamıyorum öyle hiçbir şey öyle spesifik. Belki ailenin yapısı ile de olan bir şey bazıları tabi ki daha çok anlatıyor daha çok dile getiriyor ama bizimkiler şimdiye kadar yalnızca babaannem ama o da hiçbir zaman anlatmazdı yani. Ya genelde daha çok iyi tarafları her şeyi daha pozitif şeyleri mi anlatırlardı belki de öyle bir mantalite vardı kötü şeyleri çocukları anlatmayalım diye.” (B2)

“Ya aktarılmıyor olması da bir şey ya sonuçta hani. Konuşulmuyor sonuçta hani... Nasıl yaşadınız, ne yaptınız? Ne bileyim annem sonuçta 52'li, 18 yaşında... 70'te 18 yaşında oluyor. Liseyi bitirdiği dönem, işe başladığı dönem, yetmiş seksen arası en, aslında cafcıflı, gündemi takip edeceği dönem, nasıl yaşadı o dönemleri soruyorum, tık yok hani, yok. Rum olarak muhtemelen daha.... Daha kapalı bir yerde konumlandırmak istiyor kendini, korumak istemiş yani o zaman muhtemelen falan filan ama; hani yok mu, gündemi takip etmiyor musun memleket yanıyor sen ne yapıyorsun, nedir? Yok, yani, hiçbir şey yok. Bu bayağı bir tema aslında. Hadi o olmasın, Kıbrıs var. Ne bileyim ben? Merak etmiyor musunuz siz? Kendi aranızda konuşmuyorsunuz? Hani, Kıbrıs meselesiyle alakalı hani herkesin başı Kıbrıs meselesiyle ilgili yandı, etrafımızda bir sürü insan göç etti muhtemelen. 64'ten sonra hani korkuyla yetmiş ila seksen arası aslında çok fazla insan sadece korkudan göç ediyor Yunanistan'a ve bunu konuşmuyor musunuz, nasıl yaşıyorsunuz bunu? Komşu gidiyor, öbür komşu gidiyor,

öbür komşu gidiyor, öbür komşu gidiyor, ya bu nasıl bir şey falan, hiç yok.”

(F3)

4.3.3. Sinema ve Hafıza

Korku, dehşeti çaresizlik, öfke gibi şiddetli duyguların eşlik ettiği travmatik olaylar, onları doğrudan yaşayanlar tarafından simgeleştirilmesi, öyküleştirelmesi güç deneyimlerdir (Kaptanoğlu, 2009). Sönmez (2015), dile getirilemeyen deneyimlerin sanat aracılığıyla dışavurumunun travmatik belleğin ortaya dökülmesini sağlayabileceğini ve bu yolla toplumsal bir hesaplaşmanın zemininin yaratılabileceğini söyler.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların sıklıkla filmlere referans verdiği görüldü. Duyguların ifade bulabileceği bir araç olmasının yanı sıra bir görüşmeci tarafından kimliğin görünür kılınmasının bir yolu olarak da yorulmandı. Sinema aracılığıyla 6-7 Eylül ve Rum cemaatine ilişkin üretilen sözün, travmatik etkinin söze dökülebileceği, ifade bulabileceği bir kılıf olduğu da düşünülebilir.

“Ben bebektim o zaman. Babam yaşadı yani, o toplar, o şeyler... Zaten filmlerde de gösteriyorlar artık, gizli bir şey kalmadı, canlı olarak görüyoruz.” (H1)

“Onu izlediğimde, eee sonra bi film daha vardı hani, hani 6-7 Eylül için, “Güz Sancısı” onu da izledim. İzleyemiyorum çoğu zaman. Çok sinirleniyorum. Çok öfkeleniyorum, sinirlenmiyorum açıkçası. Çünkü birebir bu olayları yaşamışım ya da açıkçası şöyle bir şey yaşamışım değil de bugün olsa bunları ben yaşayacağım gibi hissediyorum.” (A3)

“Zaten bir film vardı. Bir filmi gördüm. (...) Güz Sancısı değil mi o film? Şeyleri vuruyorlar dükkanları. Tabii o bir filmdi ama neler olmadı. Kumaşlar toplar açılıyordu. Açtılar topları. Bütün topları açtılar. Yolda

mesela bakkallardan yağları döküyorlardı. E ne olacak. O yol neydi böyle olmuştu yürünmüyordu.” (C1)

“O yüzden mesela bir tutam baharat filmi de beni çok etkiler. Hani bir şekilde bir aile parçalanmış. Gitmek isteyen bir dede var ama asla o tabularını yıkamamış vatanını bırakmamış bir dede var. Beni ifade eden filmlerden biridir mesela. Ben de yani kimse istemez. Büyüdüğü yeri terk etmek. Mecbur kalmak. Terk etmeye mecbur kalmak yani istekle gitmek başka bir şey bir de mecbur bırakılmak çok başka bir şey. İstemem açıkçası gitmek. (...) Benim de çok işlediğim bir dönem olduğu için Güz Sancısı filminden mesela o istiklalin o yağmalanmış halinin görüntülerinden.” (E3)

“Bilmiyorum şeyi gördünüz mü sinemayı filmi. (...) Şimdi, yeni oynuyor. Aşk tesadüfleri sever. Oraya da giderseniz hakikaten dedim ki çok güzel işlenmiş bir konu. Bir Rum genciyle Müslüman kızın aşkını hikâye eden bir konu. Orada da yani aslında hakikaten çok güzel. Gençlerin de birtakım şeyleri bilmesinde fayda var.” (G2)

4.3.4. 6-7 Eylül 1955’i Anma Biçimleri

Örseleyici bir kaybın ardından yas tutan birey bilinçdışı bir şekilde, olayın yıldönümlerinde yasin emarelerini gösterebilir. *Yıldönümü tepkisi*, olarak adlandırılan bu durum daha karmaşık bir biçimde olmakla birlikte geniş gruplarda da görülebilir (Volkan, 2005)

6-7 Eylül 1955, Rum Ortodoks ve Müslüman Türkler arasındaki toplumsal bağın zarar gördüğü türden bir deneyimdir. Söz konusu çalışma kapsamında görüşmecilere 6-7 Eylül’ün yıldönümlerinde kamusal ya da özel alanda bir anmanın gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ve anmanın ne gibi biçimlerde gerçekleştirildiği sorulmuştur. Etkinlik yaparak kamusallaştırmak, yaşananları cemaat toplantılarında konuşmanın yanı sıra sosyal medya aracılığıyla anıldığı

söylenmiştir. Bunun yanı sıra hiç hatırlamak istemediğini, hatırlamanın “kalmayı” güçleştireceğini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır.

“Hiç hatırlamak istemiyorum. Hepsini sildim.” (G1)

“Hatırlarsan burada yaşayamazsın. Kalkıp gidersin yani başka bir yere gider, orada yaşarsın.” (G2)

“Şöyle bir şey, konuşmalarda aralarda geçer 6-7 Eylül. Ciddi bir cemaat toplantısı olur ve bir konu konuşulur. O konuda vurgulanır. Öyle anılır daha çok. Konuşma esnasında, işte o dönemlerde olan olaylar vesaireler veya işte bir İstiklal konuşması olduğunda İstiklal Caddesi konuşması olduğunda veya bir Pera konusu konuşulduğunda mutlaka o konulara değinilir.” (A3)

“Etkinlik yapmaya çalıştık konuyla alakalı olarak, hani kamusallaştırmak, unutturmamak, işte belli başlı konuşmacılarla beraber, daha kamusallaştırma çabası aslında...” (F3)

Belirtildiği gibi kimi görüşmeciler sosyal medya aracılığıyla yaşananlara dair bir söz söylediklerini, andıklarını ifade etmişlerdir.

“Her 6-7 Eylül olaylarında mesela ben şahsen şu anda artık Instagram olduğundan ve ben aktif kullandığımdan dolayı Instagram’da mutlaka bir 6-7 Eylül fotoğrafı yayımlar ve altına bir anma şeyi yaparım. Mesela bu sene ne yapmışım diye bakabilirim. Evet bu sene yine okulumu paylaşmışım ve altına da bir şarkının dizelerini yazdım çünkü o şarkı biz Rumlar için yazılmış olan bir şarkı:

“Bana su getir biraz

Bir bardak su getir ki susuzluğumu getireyim

Bir de taş üstüne oturup dinleneyim

Bütün geçirdiklerinden hangisini unutup hangisini hatırlayayım?” der şarkı. O dizelerle başlamışım, Zapyon Okulu Panayia Kilisesi, Şişli Mezarlığı, kırık dökük mezarlıklar, paylaşmış olduğum şeyler, fotoğraflar ve ardına da ee bizim bir tabirimiz vardır. “Bunun dini imanı yok” deriz ya Türkçe’de ona benzer bir şey. Dinsizler imansızlar gibi. Eee hatta Türkçe’sinde şöyle açıklamışım. Bazen kareler sözlerden daha çok şey anlatır. O dönemi yaşayanlara saygıyla, diye.” (A3)

“Onlarda değil de anne babamda şey vardı babam sosyal medyayı kullanan bir insan olduğu için bir şeyler yapar sosyal medya üzerinden bir paylaşımı olur.” (D3)

“Yani genellikle Facebook ve Instagram’da 1 valiz ve 20 bavul paylaşıldığı için ve çok fazla Rum arkadaşım olduğu için en çok denk geldiğim şey bu oluyor. Belirli seneler ben de çok paylaştım açıkçası artık çok paylaşmıyorum.” (E3)

4.4. Türkiye’de Rum Olmak

Yapılan görüşmelerde katılımcılar Türkiye’de bir Rum olarak yaşama deneyimlerini de aktardılar. Bu üst temada yer alan anlatılar görüşmecilerin bugün Rum olarak Türkiye’de yaşama deneyimlerini aktardılar. Türkiye’de Rum olmak üst teması altında “Ekalliyet Olmanın Anlamları”, “Rum Kimliği ve Yerleşiklik” ve “Rum Kadın Olmak” alt temaları incelendi.

4.4.1. Ekalliyet Olmanın Anlamları

Katılımcıların, çocukken ve bugün Rum olmaya ilişkin deneyimleri bu başlık altında bir araya getirilmiştir. Azınlık olmak, farklı olmak anlamıyla anlatılarda kendisine yer bulmuştur. Bir katılımcının ifadesiyle “azınlık” sözcüğü elle göstermek, işaret etmek gibi anlamlara da sahiptir.

“Bir azınlık olarak burada tabii ki yaşıyorsun. Azınlık kelimesinden de nefret ediyorum açıkçası (...) annem her zaman küçükken elle gösterme derdi. Bana her zaman azınlık dendiğinde sanki birini elle gösteriyormuş gibi gelir.” (A3)

Diğer yandan mikro düzeyde belirgin bir biçimde ayrımcılığa uğramadıklarını ifade eden ikinci ve üçüncü kuşak katılımcılar, makro düzeyde “ikinci sınıf vatandaş” olarak yer bulduklarını ya da bir devlet dairesinde aksaklıkla karşılaştıklarında bunu azınlık olmaya yorabildiklerini ifade ettiler.

“Ee sadece tabii herkesin başına gelebilecek bir şey ama herhangi bir devlet kapısında bir işin olduğu zaman eğer orada bir aksama olursa insan düşünüyor, “Acaba ben azınlık mıyım diye olmuyor?”, yani “Onun için mi bana zorluk çıkarıyorlar?” diye düşünüyorsun. Yarası olan gocunur diye bir şey var bu yara değil tabii ama azınlık olduğunun bilinci. Öyle olunca bir ara düşünüyorsun acaba ondan mı diye...” (C2)

Bu başlık altındaki görüşme verileri “Ayrımcılığa Maruz Kalmak: “Seni sopalarla kovalayan bir milletin içinde yaşıyorsun”, “Rum Olarak Tanınmamak” ve “Rumca Konuşmak” başlıklarıyla kategorize edilmiştir.

4.4.1.1. Ayrımcılığa Maruz Kalmak: “Seni sopalarla kovalayan bir milletin içinde yaşıyorsun.”

Yapılan görüşmelerde ikinci ve üçüncü kuşaktan katılımcılar, kendilerinin ya da çocuklarının belirgin bir biçimde ayrımcılığa uğramadıklarını ifade ettiler. Günümüzde “farklı” olan herkesin toplum tarafından kabul görmediği belirtildi.

Birinci kuşağın yaşadıklarından itibaren daha temkinli olduğu söylendi. İkinci kuşak, çocukken ayrımcılığa maruz kalabildiklerini, ancak kendi çocuklarının *insanlar bilinçlendiği için* ayrımcı bir muameleye maruz kalmadığını ifade ederken; üçüncü kuşaktan katılımcılar gündelik yaşam içinde ayrımcılığa

uğrayabildiklerini, ancak geçmişte olduğu türden bir deneyimleri olmadığını ifade ettiler.

“Bunu tabii ki o zamanlarda böyle bir kimliği idrak edemiyor insan. Herkes gibi büyüyorsun yetişiyorsun. Sadece eğer farklı birtakım oluşumlar olursa burada bir farklılık var gibi algılıyorsun. (...) Yani bunu belki küçük yaşlarda biraz o Kıbrıs savaşı dönemlerinde diyeceğim harekât zamanında vs. yine bizim yaşıt olan çocuklar ee aileden duydukları veya o zaman çok fazla medya tv vs yok ama birtakım şeyler evde konuşuluyor, söyleniyor. Gazetelerde okunuyor. İnsanlar hemen etkilenip belki bi fevri bir şeyler yapabiliyor. Çocuklar da etkilendiği için dile getirmek zorunda kalıyor. Benim böyle küçük çok çok travma diyeceğim şeyler değil ama o yaşta ee hala hatırladığım 53 yaşındayım. Bu herhalde 10 yaşlarımda olduysa 8 yaşlarımda olduysa 45-46 sene önceki hikaye çocukların böyle birden bire konun içindeyken bu konuyu dile getirmek istemeleri ve itiş kakış. Sen çık sen Rum’sun. Zaten siz böylesiniz bizim insanlarımızı öldürüyorsunuz filan. Biz nasıl öldürüyoruz, biz buradaydık dün akşam, hiçbir şey yapmadık filan. Basit cevaplar vererek geçen şeyler. (...) Böyle bir düşmanlık, laf sokma var mı diye sorardı annem bir şey söyleniyor mu ama ben üniversitede okudum yani her telden insan vardı orada. Hiç böyle bir, 80’li yıllarda okudum, hiç öyle bir ne arkadaşlarımdan yani doğudan da gelen çocuklar vardı vs. kesinlikle bir küçümsenmem. (...) Tabi şimdi artık bu zamanlarda böyle şeyler görmüyoruz. Çocuklarda da görmüyoruz. Zannetmiyorum ailelerde daha bilinçlendi yani seviye değişti diyebilirim. Değiştiği için de tabii ki çocuklara da ona göre davranılıyor. Öyle şeyler empoze edilmiyor. Empoze edilmediği için onlar da aralarında böyle şeyler yaşamıyorlar diye düşünüyorum. Benim küçük çocuklarım yok artık büyüdüler ama hiç onlarda hiç öyle şeyler yaşamadım. Ne ilkokulda ne... yani bana geri dönüp anne bana şunu yaptı bunu yaptı, sen Rum’sun dedi, hiç öyle bir şey yaşanmadı.” (C2)

“Yani çocuklar bence biraz daha uı daha ortadalar çünkü tabi aynı şekilde başka okula gittikleri için daha o hissi daha sanki dünya çocukları daha ortak şeyleri, yani bence artık Rum olmak, Musevi olmak, Ermeni olmak o ayrımı çok yaşamıyorlar o çocuklar çünkü daha bilinçli bir dünyadayız artık.” (B2)

“Ders tarih, inkılap tarihi. Geldik 1. Dünya Savaşı'na. Yunanlılar İzmir'e girdi, İzmir'den kovduk falan derken. Sınıf listesinde isimler var, hangi okuldan geldiğimiz var. “Aranızda” dedi, “Üç tane Ermeni bir tane Rum var.” Ben kalktım. Ben kendimi inkâr edemem ki. Sen bana ne yapacaksın? Ermeniler kalkmadı ve iyi ki kalkmamışlar. Hakikaten küstah bir tavırla ben bütün dersi ayakta dinledim ve sizinkiler diye bana dersi anlatıyordu. O gün ne olduğunu anladık. Yani ben hiç yaşamamıştım öyle bir şey ve o sınıf birbirine girdi o dersten sonra. Hocayı yuhalayıp gönderdiler. Bir kısım diyeyim öyleleri de var böyleleri de var. Maalesefki tam böyle güven %100 olamıyor.” (G2)

“Ee ama bu artık Türkiye'de sadece Rum olmak değil genel olarak farklı kişi olduğun zaman direkt ya görünmezsin ya da dışlanıyorsun. (...) Mikro düzeyde hayır ama makro düzeyde tabii ki de her zaman. İkinci sınıf bir vatandaşsın. Orası değişmiyor. O gerçek yani. Sonuçta.” (D3)

“Eskiden çok fazla Rumun olduğu bir yerde şu anda çok fanatik Müslümanların yaşadığı bir bölge bizi döner bıçakları ile bekliyorlardı okuldan çıkarken. Bu mesela ilk yaşadığım kötü deneyimdi.” (E3)

“Ee bir örneğim var mesela bir yerde çalışıyordum bir dönerci vardı karşımızda. Oraya gidip döner yerdim. Bir şey abi tam hatırlayamıyorum şu an. Bayağı Kars'tan falandı yani, bir uçtan gelen adam ve çok sempatikti çok seviyordum kakara kiriri gülüyordum. Hatta nasıl konuştuğunun taklidini yapıyordum. Eğleniyordu, alınmıyordu. Alınan biri de değildi ve e bir gün dedi ki senin adın neden I3 dedi. (...) İşte ben Rum'um dedim falan.

Böyle bir üç saniyelik adam durdu. “Olsun ama iyi insansın bence” dedi. Bu çok kişinin duyduğu bir şeydir ama atıyorum Hüseyin abi diyelim, “Hüseyin abi biliyorum, çok iyi niyetlisin ve iyi bir şey söylemeye çalışıyorsun ama kötü bir şey söylüyorsun şu an”. Oturup bunu konuşmuştum onunla. Gayet de bilge, konuşulabilecek biriydi. Oturup konuşmuştuk bunu ve adam aydınlanmıştı. Müslümanlık dışında, onun beni Türk saymadığını sayarsak, Türk olmayan kişinin aslında kötü olacağını öğrenmiş. Bize de aynı şekilde bir şey yerleştiriliyor derinde. Direkt olmasa da. Bize daha entelektüel bir şekilde yerleştiriliyor diyelim. Biz onu bir şekilde şey yapıyoruz, nasıl diyeyim sindirerek yaşıyoruz. O daha direkt, daha samimi bir şekilde çıkıyor. Onu oturup konuşmuştuk. Defalarca bunu yaşadım. Taksilerde yaşadım. “Yine de iyi insansın.” (I3)

“Ares-Beşiktaş olduğundan dolayı okuldan çıkarken ve kız lisesiyiz, bizi karşıda sopalarla bekleyen ve kovalayan bir güruha rastladık. Genç çocuklar bu arada, yani, genç çocuklar. Gerçekten çok büyük bir olay da değil. Nasıl koştuğumu ve Turnacı Turnacı Başılındaki konsolosluğa nasıl sığındığımı çok net hatırlıyorum. Adımlarımı hala hatırlıyorum. (...) Ama ee İsrail’de olan bütün politik olaylardan dolayı şimdi herkes Musevileri hatırladı. Şimdi herkes İstanbul’da Musevilerin yaşadığını biliyor ama neden biliyor çünkü bir nefret var, çünkü bir iç savaş var. Şöyle bir şey büyük bir olay olursa Yunanistan’da bizi de hatırlarlar bizi de bulurlar net bir şekilde bilen bilmeyen bir problem olduğunda patrikhaneye dadanır. (...) O zaman benim Rum olduğumu hatırlarlar işte. Sıkıntı orda. Birebir yaşadım mı öyle bir şey oldu mu. Şimdi olmadı. Ama işte o bahsetmiş olduğum Ares-Beşiktaş maçında evet oldu. Ben konsolosluğa koşarak indim ve ben bir ergendim o dönemde. Bu beni etkiledi mi. İçten içe etkiledi mi siz daha iyi bilirsiniz psikolog olarak. Ama karşı bir savunma mekanizması oluşturdu tabii ki. Seni sopalarla kovalayan bir milletin içinde yaşıyorsun.” (A3)

4.4.1.2. Rum Kültürünün Tanınmaması: “Bir Fenerbahçeli Lefter’i biliyorsa Lefter’in kim olduğunu bilmemek bence bir ayıp”

Görüşmelerde birçok katılımcı günümüzde Rum kültürünün bilinmiyor oluşundan söz etti.

“‘İstanbul’da Rum var mıdır?’ sorusunu ee sorup da ‘Bilmiyorum.’ cevabını duymak gerçekten çok üzücü. Bizim için, günümüz için. Fakat araştırmayacak öğrenmeyecek kitle çok büyük arttı. ‘Rum var mı?’ ‘Ne bileyim abi Rum nedir? Vardır veya yoktur.’ diyen gençlik var. Sıkıntı orada. (...) Çünkü İstanbul’un özellikle bir kültür beşiği olduğunu en ücra köydeki bir çocuk bile bilmeli. Bir dönemler yani zaten okutuyorsun, zaten Fatih burayı Bizans’tan almış, fethetmiş ama devamı var. Bizans’ı aldıktan sonra Bizans’ı yapı olarak mahvetmedi ki Osmanlı. Öyle elinde bulundurdu buraya kadar getirdi. Yani bir Fenerbahçeli Lefter’i biliyorsa Lefter’in ne olduğunu bilmemek bence bir ayıp. Bütün aile hikayesini öğren demiyorum. Bütün işte cemaat yapısını da öğren demiyorum. (...) En basitinden şu anda ee şu andaki eğitim sisteminin eksikliği, şu andaki televizyonun dayattığı programlar şu anki bir sürü şey, ben Rum’um demeyi anlatmak için Survivor’dan başlayıp Yunan’dan Dalaka ile çelişkili bir şey anlatmam gerekiyor. Anlatmamam gerek aslında. Yani bir sürü Türkçe’ geçmiş Rumca kelimelerden bir sürü tabirlerden Rum yerlerinden vs. aslında bunu bilmen gerekiyor. Sen Despina’nın meyhanesine gidip de oranın bir Rum meyhanesi olduğunu bilmemen senin eksikliğin.” (A3)

“Mesela işte ‘Ne zaman geldin, annen baban da mı buralı, Türkçe’yi ne zaman öğrendin?’. Cahillik diye adlandıracağım şey beni biraz rahatsız ediyor. Buna maruz kalmak, sanki ben dışındaymışım gibi bir şey hissetmek nasıl diyeyim beni rahatsız ediyor, rahatsız ediyor ve agresifleşiyorum. Direk böyle o anda ben de onlar kadar kaba olabiliyorum. Cevabı veriyorum öyle şey bırakmayı biz de böyleyiz falan diye anlatımlara hiç girmiyorum. ‘İstanbulluyum’ diyorum. ‘Tamam tamam İstanbullusun.’”

İnanmaz ya kimse İstanbullu olduğuma. Bunu böyle anlatırken geçenlerde bir takside “İsminiz D3, nerelisiniz?”, “Buralıyım, nasıl yani?”, “Ama isminiz D3?”, “Yani ne Ayşe Fatma mı olması gerekiyor?” deyip, cevaplar verip agresyonumu dışarı aktarıp gayet sonra devam edebiliyorum ama onu söylemezsem eğer daha şey olabiliyor. (...) Benim dönemimde bir ayrımcılıktan öte, bu da bir ayrımcılık aslında bilmemek de bir şey. Nasıl oluyordu. Benim dönemimde bir bilmezlik sen yokmuşsun gibi olma durumu var. Şu anda çok tehlikeli, tırnak içerisinde “bir şey” olmadığımız için iki bin kişiyiz falan ne yapabilir ki? Hiçbir politik meselen de yok, hiçbir şey de yok zaten. Şimdi bu bilinmezlik eee böyle bir sen yokmuşsun gibi olmak biraz. (...) Yani o bilinmemelik gibi. Yani hiç bir arada yaşamamış bu kadar bu halk. Ancak bunu nerde bulabiliyorsun belirli semtlerde büyüyen insanlar bunun bilincinde. Ben de onlarla tercih ediyorum. Başka türlü onlara ben de yabancı kalıyorum. Onlar da bana yabancı. Çok karşılıklı bir şey oluyor.” (D3)

“Aslında bir eğitimsizlik var. Yunanlı, Rum Yunanlı kim, Rum kim? Tamam dinimiz dilimiz bir ama bizim doğum yerimiz burası. Bir fark var. Kıbrıs Rum’unun yaptığını neden ben çekeyim? Karıştırılıyor. Rum’sa Rum bu da Rum o da Rum. Pek ayırt edilmiyor. (...) Gençlerin de birtakım şeyleri bilmesinde fayda var. En basitinden Rum’sunuz “Nedir Rum?” diye soran da var. En azından böyle sorulara denk gelmeyelim: Rum nedir? Ermeni nedir? Kimdir? Kurtuluş’a baksanız eskiden Rum ve Ermeni’den başka yaşayan kimse yoktu buralarda.” (G2)

“Birden 80 kişilik bir Amfide Türkiye'nin her yerinden insanların olduğu, çeşitli sınıflardan insanların olduğu işte F3 isminin nereden geldiğini anlamayan veya da bunu sürekli soran, sağdan soldan, çeşitli geleneklerden gelen insanların olduğu bir ortamda buldum kendimi ve bu benim için çok öğretici çok besleyici de aslında.” (F3)

4.4.1.3. Rumca Konuşmak

Görüşme gerçekleştirilen tüm katılımcılar Rumca bildiklerini ifade ettiler. Üçüncü kuşak katılımcılar özel ve kamusal alanda Rumca konuşma konusunda kendilerini daha rahat hissettiklerini belirtirken, birinci ve ikinci kuşağın geçmişte ev dışında ya da ev gibi benimsenen yerler dışında Rumca konuşma konusunda daha temkinli oldukları ifade edildi.

“Rumca. Biz her zaman Rumca konuşurduk. Ya ben anneme anne diye hitap etmezdim. Çünkü benim için anne demek çok farklı bir şey. Benim o “mama”mdı. Ama Türkçe konuşurken mama diyemeyeceğime göre tabii ki ama hiçbir zaman aramızda Türkçe konuşmazdık. Ee Rumca konuşurduk. O konuşma demezdi. Ama bağırma, duymasınlar ben duyayım yeter. Çünkü o kendi çocukluk döneminde “Vatandaş Türkçe Konuş” kısmına maruz kalmıştı. Dedem konuşmazdı. Dedem konuşmuyordu. Yani İstiklal’de yürüyorduk dedeme bir şey söyleyeceğiz “daha sonra” derdi bize. Yani çişim var diyeceğim örnek veriyorum. Diyemiyordum. Çünkü o, Rumca konuşmak istemezdi. Çünkü o çok kötü dönemlerden geçti İstiklal’de. Çok kötü dönemleri yaşadı. Her ne kadar değişmiş olsa da ee o veriler hafızasından silinmiyordur. Adada konuşuyordu mesela. Ada adaydı çünkü her zaman, ama dışarda konuşmayı çok sevmiyordu. Mesela bir restorana giderdik (anlayamadım) ailece dedemlerle yemeğe giderdik. Bıcır bıcır konuşurduk. Garson geldiğinde böyle bir işaret yapardı dedem, susardık. Garson geldi çünkü anlamayacak konuştuklarımızı. Saygısızlık veya farklı algılayabilir diye konuşmuyorduk. (...) Yani tek hatırladığım, yani tek hatırladığım değil belli bir şekilde hatırladığım İstiklal’e çıktığımızda küçükken, ben şöyle 86 88 dönemlerinde takriben annemin bir kolunda ben bir kolunda kardeşim ben de bıcır bıcır konuşuyorum tabii ki. A3 daha alçak sesle konuş diyordu bana.” (A3)

“Hiçbir zaman demezlerdi yani konuşma mesela, bize de söylerlerdi mesela Rumca konuşma mesela. Biz tabi hep beraber Rumca konuştuğumuz için

Rumca konuşurduk dışarda da. Babaannem her zaman derdi işte Rumca konuşma işte sus daha yavaş konuş filan böyle şey ortamlarda otobüste, yolda daha toplu ortamlarda.” (B2)

“İlkokula başlayana kadar Türkçe bilmiyordum zaten Türkçe konuşmaya başlayınca çok belli oluyordu çünkü şiveyle konuşmaya başlıyordum belli oluyordu. (...) Hiç unutmam çok tatlı bir Türkçe öğretmenim vardı. Ben 5. Sınıftayken benim ağzıma kalem koyuyordu ve bana okuma yaptırıyordu. Şivem düzelsin diye. Hakikaten benim şivem düzelmeye başladı o pratiklerle. Çünkü şey diyordu tabi ki farklılık ayıp bir şey değil ama Türkiye’de ne olacağı belli olmaz. Ama düzgün bir Türkçe ile konuşmak hem kendini ifade etmek açısından hem net anlaşılacak açısından koruyacaktır.” (E3)

“Rumlukla çok alakalı bir şey bu. Hani sokakta “Aman aman yüksek sesle Rumca konuşma!” ile çok alakalı, ki annem bu yani... Benim ne bileyim çok açık gördüğüm, hiç muhafazakar olduğumu düşünmediğim, benim çok sosyal bir kadın olarak gördüğüm bir kadın bana aman güvenme diyor. Bu ne demek? Bu çok büyük bir travma bence gerçekten.” (F3)

“Hala da öyledir. Dil konusunda ben de çok hassas olduğum evde de öyledir başka bir yerde olduğumuz zamanda başka bir dili annemle babamla konuşamıyoruz. (...) Dışarıda bir yerde yine Rumca konuşuyoruz.” (D3)

“Dışarıda da Rumca konuşuruz. (...) dışarıda vatandaş Türkçe konuş şeyleri de vardı. Rumca konuşmazlardı herhalde.” (G3)

4.4.2. Rum Kimliği ve Yerleşiklik: “Gidersem de son ışıkları kapatan olarak gitmek istiyorum”

Yücel (2017), kimlik inşasında mekânın önemli olduğunu, ancak Rum kimliği söz konusu olduğunda mekânın ayrıca önem kazandığını söyler. Yapılan görüşmeler söz konusu ifadeyi destekler biçimde, Rum kimliğinin mekânla iç içe geçmiş yapısını yansıtmaktadır. Yerleşim için belli mekânların seçilmesi ve mekânların sabitliği; çeşitli sebeplerle İstanbul’dan ayrılmak ve dönmek, 6-7 Eylül sonrası İstanbul’dan ayrılmak gibi konular bu başlık altında ele alınmıştır.

Çocukları ve torunları tarafından birinci kuşağın İstanbul’dan ayrılmak istemediği dile getirilirken, ikinci ve üçüncü kuşaktan katılımcılar çeşitli sebeplerle bir süreliğine ayrılırsalar dahi “benzin istasyonunun yanında olmak üzere” İstanbul’a döndüklerini ifade etmişlerdir.

“Ee yine daha belli başlı semtlerde otururuz. İşte Cihangir’di, Şişli’ydi, Kurtuluş’tu dağılmış olmamıza rağmen. Şimdi Rumlar daha çok bir dağıldı. Eskiden daha da fazlaydık ve daha belirli semtte otururduk.” (A3)

“Azınlıkların birleştiği merkez yerler var zaman zaman. Onun da bir anlamı var bence aynı yerde olmak istemeleri vesaire.” (I3)

“Tabii radyodan sonra işitiyorduk normal bir süreç değildi bizim için. O zaman gitmeye başladılar. Ama babam burada doğdum dedi, burada öleceğim ve öyle oldu.” (G1)

“Bizim evimizde hiç gitme konusu konuşulmadı. Babam da hiç gitme taraftarı değildi. Ben de burada evlendim. İlk evliliğimi G1’in babası ile yaptım. Bizim evliliğimizde de hiçbir zaman konuşulmadı. Ta ki küçük kızım liseyi bitirene kadar. (...) O geri dönmek istemiyor örneğin.” (G2)

“Çünkü dedem İstanbul’u çok severdi. “Ben hiçbir yere göç etmeyeceğim. Ben ölürsem buraya gömüleceğim” derdi. Öyle de oldu. Dedem Şişli’de gömüldü. (...) Büyük bir ihtimalle eğer ben yaşasam benimkilerin dükkanları orda olacaktı. Şahsen beni etkileyen ve beni yakan bir yangınsa... ben A3 olarak burada devam edemezdim.” (A3)

“Terk edenler de vardı ama paralı olan terk ettiler. Böyle aylıkçı insanlar falan terk etmediler. Başka zaman terk ettiler. O zaman çok terk etme paralı olan gitti. Çok paralı olan gitti.” (C1)

Üçüncü kuşaktan katılımcıların birçoğu İstanbul’a hissettikleri aidiyeti, mekanı terk edemeyeceklerini ifade ettiler. Bir katılımcı, İstanbul’dan kaçarak gittiğini, fakat ekonomik koşullar ve “tanıdık” olma halinden itibaren şehre döndüğünü ifade etti.

“Yani bu evlilik gibi, ne kadar çok şikayet etsen de boşanamayanlar vardır ya, bizimki de biraz böyle bir hikaye dönüyor yani o bağ; çünkü şeyi hatırlıyorum buraya gelirdim mesela, ilk geldiğim yer Beyoğlu’du. Beyoğlu’na çıkayım aşağı doğru yürüyeyim. Bunu ritüel haline getirmiştım. Sömestr, Paskalya, Noel’de geldiğimde, İstiklal Caddesi’ne giderdim en başından sonuna, tünele kadar yürürdüm. Her yerde bir anım var. Her yerde bir şey yaşanmışlığım var. O bellek seni çok belirliyor. Yunanistan’dayken de bir gün döneceğim diyordum ama zamanı kestiremiyordum; çünkü hayat, nasıl şeyler getireceğini bilemiyorsun sana ya da nasıl bir yere evirileceğini... 18 yaşında bunun kararını veremezsin, ama bir gün döneceğim diye gittim oraya. Her gittiğim yerde bir gün döneceğim diye şey yaptım. Şu anda da hiçbir zaman gitme planım olmadı. Çok kötü bir şey olsa tabii ki de yani. (...) Böyle bir şeyim var benim ya. Tabii ne kadar şey yani, niye ben buradan gidiyorum ki, niye ben gideyim ki? Ben biraz daha o taraftan, “Burası çok kötü. Hadi gidelim”, hayır yani, herkes giderse niye bunlara kalsın? O devam ediyor yani. Gidersem de son

ışıkları kapatan olarak gitmek istiyorum yani, çok buraya ait hissediyorum. (...) Ee çünkü ben dönen tekrardan buraya döndüm yine burada olmak istiyorum buraya ait hissediyorum o yüzden de mücadeleye devam şeyim çok fazla var ben bu kimlikle burada olmaya devam edeceğim bir şekilde. Öyle...” (D3)

“Türkiye’yi seviyorum. Yaşadığım yeri seviyorum. Mesela Yunanistan mı Türkiye mi diye sorsalar yine Türkiye’yi tercih ederim sanırım. Çünkü yaşadığım kültür neticede. Ben de Türk’üm, Türk vatandaşıyım ve bu toplumun bir parçası bir bireyi olarak büyüdüm ve Türk kültürüyle büyüdüm. Yunan kültürüyle hiç almadım. O Yunanların biraz daha relax, biraz daha large olma şeyi benim üstümde yok. Ne bileyim yani Yunanistan’da yaşamak istemem burayı çok özlerim herhalde.” (E3)

“Ben çok İstanbulcuyum. Aşırı İstanbulcuyum. Ee Yunanistan’da işte Atina’da kavga ederdim bu yüzden. Yani Türkiye’yle ilgili böyle ezici bir şey söylediklerinde inanılmaz karşı atağa geçerdim. Hani istisna olduğumu düşünüyorum bu arada gerçekten. (...) Ben de bunu gerçekleştiriyorum ve gidemem yani İstanbul’dan. Hep döndüm yani. Çok zor gitmek.”

“Benim yaşıtım kalanlar da var hiçbir zaman işte yönetimi ilkesel olarak kabul etmeyenler var. Bizans torunuyuz, Bizans’ta kalacağız diyenler var vesaire şu bu, ee var, ama ben çok küçük yaşlardan kendimi yani onlu yaşlarda, kendimi bilmeye öğrenmeye başladığımda ve kitaplar okumaya başladığımda, net bir şekilde her zaman ben üniversiteyi yurt dışında okuyacağım ve ben buradan gideceğim derdim ve 17 yaşında ben buradan gittim, ailemsiz. (...) Ben buradan kaçarak gittim. (...) Tabiri caizse kaçarak gittim. Benim birebir herhâlde okuduklarım ve anlatılanlar ve yaşadığım travmalar var. Eee ondan sebeptir ki ben hiçbir zaman, hiçbir zaman İstanbul’da kalmak istemedim. (...) Eee ama ben buranın vermiş olduğu güven demeyeceğim çünkü burası güven vermiyor ama ben ülkeyi

taniyorum, dili taniyorum, insanları taniyorum ve burada tanıdıklarım var.

(A3)

4.4.3. Rum Kimliği ve Kadın Olmak

1960-1980 döneminde çekilen Yeşilçam filmlerinde gayrimüslim temsillerini inceleyen Balcı (2013), Rum kadınlarına yönelik, diğer gayrimüslim karakterlerine nazaran daha fazla toplum nezdinde yargılanan, iffetsiz, baştan çıkarıcı, sinsi, fahişe gibi özelliklerin atfedildiğini ifade eder. Rum kadınlar çoğunlukla toplumun normlarına uymayan kadınlar olarak ekranlara yansıtılmaktadır (Balcı, 2013).

Yapılan görüşmelerde katılımcılara Türkiye’de Rum kadın olma deneyimlerine ilişkin sorular yöneltildi. Bu doğrultuda, geçmişteki Rum kadın algısının devam ettiği, Rum kadın olarak yaşamının özgül bir güçlüğü olmadığı, fakat Türkiye’de kadın olmanın güçlüklerinden ve Rum kadınının “sevgi ve nostalji nesnesi” haline dönüşen imajından söz edildi.

“Bir taraftan bütün filmlerde dizilerde mutlaka bir Rum orospu vardır. Onun adı Maria’dır veya Eleni’dir. Mutlaka. Yani böyle bir karakter varsa o kesin odur. Böyle bir damga da var. Ha bu beni etkiler mi, hiç etkilemiyor umurumda değil. Herkes dilediğine bir sıfatı yakıştırır ama böyle bir algı da vardı “Rum kızı kolaydır” algısı. Çünkü daha işte laik diyeceğim, demokratik diyeceğim, açık görüşlü diyeceğim olmak o dönemki toplum için orospuluk olarak algılanırdı.” (A3)

“Pozitif ayrımcılık demiştim biraz önce. Onlar da son senelerde olabiliyor. Ama hani bu şekilde artık bu dönemde ayıramayacağım yani hani boşanmış bir anne olur dersiniz evet yalnız çocuk büyütmek vs tabii ki onun ekstra zorlukları var.” (C2)

“Şey vardır bir de o benim biraz sinirlendiğim Rum kadını daha böyle hani sinemada her zaman Rum kadınları metres olur. Böyle daha özgür bazı konumlarda olması. Öbürü daha Türk kıızı aile kıızı gibi bir şey sanki var. Şimdi artık o kadar değil de ama böyle şey “Benim de Rum sevgilim var” bu biraz bana cinsiyetçi bir şey gibi geliyor. Bu biraz var sinemalarda olsun özellikle öyle aktarılmış bir şey var. (...) Mesela şeydir her zaman Türk kıızı olmak ben yine onu belirlemiyorum ama yabancı kadın daha şeydir hani ee nasıl diyeyim, daha özgürdür daha böyle açıktır her şeye imajı bence çok cinsiyetçi bir toplum olduğumuz için biraz bu söylem var. Hani dediğim gibi Rum ya da başka bir şey. (...) Rum kadını meze yapar işte rakı içer oturur keyifli muhabbet eder böyle bir yerde şeydir. O çok var. Yani şimdi artık belki dediğim gibi o kadar değil ama önceki nesillerde çok böyle aktarılan bir durumdu.” (D3)

“Rum olmak ve kadın olmak eskiden daha zordu bence çocukken daha zordu çünkü ben kendimi savunamıyordum “Ay bana bir şey olur mu?” korkusu yaşıyordum. (...) Rum bir kadın olmak tabi ki zor. Çünkü zaten kadın olarak sana belirtilen belirli haklar var Türkiye’de dayatılan şeyler var. Bir de azınlık bir kadın olarak bazen açıkçası çok güçsüzmüş gibi hissediyorum. (...) Açıkçası şu anda Türkiye’de kadın olarak yaşamak zaten çok zor. Yani geç saatlerde döndüğümde yaşadığım tedirginlikler işte etek giyerken ne bileyim bıçaklanır mıyım korkusu ya da tek başıma dönüyorsam minibüste yaşadığım çok kişi yoksa minibüste minibüs şoförü de bana bir şey yapar mı diye ister istemez yaşadığımız paranoyalar eee ne bileyim mesela çantamda biber gazı var. Ee bazı arkadaşlarım çok garipsiyor ama ben kendimi bir şekilde korumak zorunda hissettiğim için çok normal geliyor. Çok normalleştirdiler maalesef. Ben ona ihtiyaç duyuyorum çünkü kendimi ne kadar savunabileceğimi bilmiyorum. Üstüne üstün bir azınlığın ee yerinde bir kadın olmak” (E3)

“Her kadın gibi aslında, hani o gündelik hayatın yaptıklarıyla diyelim, baş etmek. Sokaklarda özgür olamamak, tekinsiz hissetmek. Gizli, orta ve üst orta sınıf ortamlarda bulunduğumuzu düşünürsek o gizil erkeklikle sürekli mücadele etmek falan bütün bunlar zaten bir kadın olmanın bir parçası yani. Hissetmenin bir parçası. (...) Yani, Rum kadın olmak aslında gündelik olarak çok fazla zevzekliğe maruz kaldığım bir alandır aslında. Zevzeklik de şu, şey sözü vardır bilmem bilir misin? Gayrimüslimler arasında da çok yaygındır: “Rum karısı yatakta, Yahudi karısı sokakta, Ermeni karısı mutfakta, Türk karısı tarlada.” derler. Ondan sonra, bu zevzekliğe, buna maruz kalmaktır aslında. Yani bütün... Edebiyat olsun, sinema olsun, çeşitli temsillerde Rum karısı diye bir şey var yani ve bununla mücadele etmek bir tarafi işin daha şey ortamlarda diyelim, daha üst orta, liberal, demokrat ortamlarda şey, bir şey nesnesi, nostalji ve coşku ve sevgi nesnesi oluyorsunuz, müzelik bir unsur. “Ayy çok güzel, bizim de Rum komşularımız vardı işte ve eskiden de şöyleydi böyleydi falan filan, bu böyle bir, sahte ilgi odağı... Yani kadın olunca da bunun bir doz fazlasını yaşadığınızı düşünüyorum çoğunlukla; çünkü o böyle, bir tuhaf iletişim kurma biçimi, özellikle böyle, yaşlı erkek entelektüellerde çok fazla gördüğümüz bir şey bu. (...) Sol çevrelerde, o tuhaf, nostaljik şey aşırı sinirimi bozuyor aslında. Liberallerden beklerim, okey, yaşlı amcalar ve akademisyenler ve bilmem neler, o da okey ama yani, sol çevrelerde buna rastladığımda çıldırıyorum, gerçekten deliriyorum. Kendini Sosyalist olarak tanımlayan, radikal solda tanımlayan insanların, “ayyy geçen gün... Geçen haftasonu sizin oralardaydım.” demesi beni çıldırıyor. Sizin oralar derken, Cihangir’de miydin, neredeydin yani! Yunanistan’dan bahsediyor aslında ve o yabancı muamelesi ile birleşen böyle bir, Rum kadına yakınlaşma hali, delirtiyor beni yani. Gerçekten! Yani solda olması beni iyice delirtiyor.” (F3)

“Bence Türkiye’de kadın olmak. Rum olduğum için bir ayrıcalığının olduğunu düşünmüyorum. Aynı kategorideyiz bütün kadınlar bence. Zor. Çok zor.” (G3)

5. TARTIŞMA

Mart 1938'de Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesinin ardından Freud, İngiltere'ye göç eder. Sonrasında kardeşi Alexander'a şöyle yazar: "Kurtarıldığımız hapishaneyi sevmekten vazgeçemedik". Gampel (2014), Freud'un söz konusu mektubuna referansla, yaşam devam ediyormuş gibi yapmanın yasla mücadele etmek için en iyi yol olduğunu söylemektedir.

Ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte başlayan etnik homojenleştirmeye yönelik politikalar Rumları, her ne kadar "yaşam devam ediyormuş gibi" yapsalar da toplumsal alan içindeki konumlanışlarını ve diğer topluluklarla ilişkilerini etkilemiştir. Rum ekalliyet 1964 yılında Yunan tebaalılarının sürgün edilmesinden de önce, toplumsal bağdan sürgün edilmiş, yaşananlardan itibaren içe kapalı bir topluluk haline gelmiştir. Dış gerçeklikte yaşanan ihlaller, ruhsal alanda da kendisine karşılık bulmuştur. Bu çalışmanın amacı 6-7 Eylül 1955'te talan edilen dış gerçekliğin, iç gerçeklikte kendisine ne şekilde yer bulduğunu ve bu deneyim ve tanıklıkların sonraki kuşaklara nasıl iletiltiğini anlamanın alanını açmaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulguların yorumlanması ve ilgili literatürün incelenmesi bu bölümde gerçekleştirilecektir. Bu bölümde, bu amaç doğrultusunda araştırmadan elde edilen bulgular ilgili literatürden beslenerek yorumlanacak ve tartışılacaktır.

Travmanın Kuşaklararası Aktarımı

Olağanüstü bir durum sonrasında aynı anda korku, dehşet, hissizlik, umutsuzluk gibi birçok duygu yaşanabilir. Bu tepkilerin birçoğu bireyi tekrarlanabilecek travmatik bir deneyimden korumayı amaçlar. İnsan eliyle gerçekleştirilen kitlesel travmalar söz konusu olduğunda, bahsi geçen duygulara ihanet duygusu ve/veya adalet ihtiyacı da eşlik edebilir. Bu gibi duygular yas tutmayı ve uzlaşmayı engeller; öfke, kin gibi duygular kuşaktan kuşağa aktarılır (Yıldırım & Kaya, 2018). Travmatik deneyimin etkisiyle ortaya çıkan davranış

kalıpları, semptom ve değerler de sonraki kuşaklara aktarılır (Lev-Wiesel R. , 2007).

Yapılan görüşmelerde katılımcılar, güvensizlik, korku ve özel hissetme gibi duyguları daha sık ifade etmekle birlikte, öfke, acı ve adaletsizlik gibi duyguları da dile getirmişlerdir. Korku duygusu çoğunlukla birinci kuşağa ait bir duygu olarak ifade bulurken, ikinci kuşaktan bir katılımcı korkuyu “hatırladığını”, artık gündelik yaşamını işgal eden türden bir duygu olmadığını ifade etmiştir. Korku, birinci kuşağın yaşamına daha fazla sirayet etmiş ve gündelik eylemlerinde daha fazla söz sahibi olan bir duygudur. Bir katılımcının tarif ettiği biçimde birinci kuşak “her an her şey olabilir” korkusunu yaşamaya devam etmektedir. Felaket beklentisi ve travmatik anıyı simgeleyen uyarılara maruz kalmanın stres yaratması gibi durumlar konuyla ilgili yapılan araştırmalarla uyumludur (Kellerman, 2001). Birinci kuşaktan bir katılımcı felaket beklentisini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yani her on senede bir bir şey patlıyor. On sene geçti mi şimdi? Her 15-20 sene bir olay oluyor Rumlarda.” (G1)

İkinci ve üçüncü kuşaktan kimi katılımcılar 6-7 Eylül benzeri olayların yaşanabileceğini ifade etmiştir:

“Şimdi de olabilme ihtimali çok yüksek. Ben yine böyle bir olayın patlak verebileceğini düşünüyorum.” (G2)

“Şöyle bir şey büyük bir olay olursa Yunanistan’da bizi de hatırlarlar bizi de bulurlar net bir şekilde bilen bilmeyen bir problem olduğunda patrikhaneye dadanır. (...) O zaman benim Rum olduğumu hatırlarlar işte.” (A3)

Holodomor Soykırımı’ndan sağ kalanların çocuklarıyla yapılan bir çalışma, “eyleme geçme korkusu” olarak adlandırılan bir durumu ortaya koymaktadır. Sağ kalanların çocukları, statükoyu, otoriteyi, kamu politikasını veya mevzuatı

değiştirmeye karşı çıkabilir, kendi sesini duyurmaya yönelik korkuları olabilir. Bu durum grubun pasifize edilmesine sebep olur (Bezo & Maggi, 2015). Söz konusu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde yapılan görüşmelerde birçok katılımcı, Rum cemaatinin çoğunlukla iktidar partilerine oy verdiğini, hakkını aramak konusunda çekimser davrandıklarını ve korku içinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun üçüncü kuşağın gündelik yaşantısına da zaman zaman yansıdığı görülmüştür. Örneğin, bir katılımcı Gezi Parkı Direnişi'nin olduğu sırada parka “*çifte vatandaşlık, politik sebepler, afroz edilme korkusu*”yla gidemediğini; sol görüşten başka bir katılımcı, muhalefet yaptığında Rum oluşundan kaynaklı değil, sol görüşten olduğu için ötekine karşı “*bir açıklama yapma ihtiyacı*” hissedebildiğini dile getirmiştir.

Üçüncü kuşaktan bir katılımcı, Hrant Dink'in 2007 yılında öldürülmesiyle birlikte “yine” aynı şeyleri yaşamaktan duyduğu tedirginliği dile getirmiştir:

“Orada biraz tekrardan şey oldu bizim için durum uyuyan bir şey tekrardan uyandı gibi. (...) Bak yine başlıyor, yine mi böyle bir şeye evrileceğiz?”
(D3)

Bu durum Gampel'in sözünü ettiği geçmiş ve bugünün iç içe geçtiği iki arka planı akla getirmektedir (Akt. Dönmez, 2016). Geçmiş deneyimlerin tetiklenmesi, geçmiş ve bugünün iç içe geçmesine sebep olabilir. Volkan bu deneyimi *zaman çökmesi* olarak adlandırır. Grup kimliğinin tehdit altında olduğu durumlarda güncel deneyimler ve geçmiş deneyim birbirine karışır (Volkan, 2005).

Başka bir katılımcıyla gerçekleştirilen görüşmede ifade edildiği gibi, *zaman çökmesi* bir beklenti haline de gelebilmiştir. Kuşaklararası iletimin aktarımında sıklıkla kullanılmış olan metaforların yer alması dikkat çekicidir. Söz konusu aktarım bir yanıyla felaket beklentisini, diğer yandan Abraham'ın (1987) tariflediği biçimiyle “psişede gömülü mezar” metaforunu da düşündürmektedir.

“Bu her yerde olabilecek bir şey her zaman ve hep zombi gibi hissettiriyordu. Bir yerlerde ölüdür ya mezarlığa girersin hepsi ölü ama bir anda hani başka bir durumda hepsi çıkıp sana zarar verebilir.” (I3)

Kitlesel travmalar sonrası kuşaklararası iletime ilişkin yapılan araştırmalar ebeveynlerin çocuklarını veya torunlarını dikkatli olmaları ve kimseye güvenmemeleri yönünde uyardıklarını (Kellerman, 2001; Wiseman & Barber, 2008; Loewenberg, 2012); sağ kurtulanların çocuklarının korku ve güvensizlik yaşadıklarını (Rowland-Klein & Dunlop, 1997) göstermektedir. Diğer yandan ellerinde birden fazla yabancı pasaport tutmak ve nakit para saklamak gibi yansımaları da olmuştur (Loewenberg, 2012). Araştırma bulgularının söz konusu çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir.

Birinci kuşak, daha çok cemaat içi ilişkiler kurup çocukları ve torunlarını da bu yönde tembihlerken; ikinci kuşaktan kimi katılımcıların cemaat içi ilişki kurmaya devam ettiklerini, kimileri de üniversite eğitimi aldıkları süreçte farklı etnik gruplardan kişi ve gruplarla bir araya gelmeleri neticesinde geçmiş kuşağın aktardığı *güvensizlik* duygusunu taşımadıklarını ifade etmişlerdir. Üçüncü kuşak, güvensizliğin yanı sıra temkinli olma, tedirginlik ve paranoidleşme gibi deneyimlerini aktarmışlardır, ancak cemaat dışında ilişki kurduklarını da ifade etmişlerdir. Loewenberg’ün (2012) araştırma bulgularıyla benzer olarak bir katılımcı, *“Yunanistan pasaportu almamak”, “gayrimenkul almamak”, “paranı yanında götürebileceğin, bozabileceğin bir şekilde tutmak”* gibi deneyimlerini aktarmıştır:

“Ne zamanki bir şey almayı düşünsem “Ya işte o kadar uğraşacağım, ertesi gün elimden alınır mı?” Yaşamadım ben bunu ama yaşamışım gibi korkuyorum mesela. Ülkeden gönderilebilir miyim mesela?” (I3)

Özne, kayba, ihanete, sınırlarının ve yaşamının bir sonu olduğu gerçeğine karşı her zaman savunmasızdır. Bu kaybı kabul etmek ve ona tekrar uyum sağlamak yas tutmaktır (Kogan, 2011). Yas tutmak, sevilen nesnenin kaybıyla ortaya çıkan

ve nesneden yatırımın çekilmesine uzanan bir süreçtir. Freud (2015, [1917]), Yas ve Melankoli isimli metninde, yas tutmanın amacının yaşamda kalanın anılarının ve umutlarının ölenle bağlantılı anılardan ve umutlardan ayırmak olduğunu söyler. Weiss, sevilen nesnenin benliğe “ona aitmiş gibi” bağlandığını, bu bağın yitiminde benliğin bir parçası koparılmışçasına tepki vereceğini söylemektedir (Akt. Kogan, 2011). Yas bireysel olduğu kadar gruba dair de bir kavram olabilmekte; grupları oluşturan bireyler, büyük bir değişikliği ya da narsistik bir darbeyi paylaştığı durumlarda, derecesi değişmekle birlikte, yas sürecine girebilmektedir (Volkan & Itzkowitz, 2002). Volkan’a göre (1992), grubun ruhsallığıyla öznenin ruhsallığı arasında bağ vardır. Dolayısıyla ortak kayıp yaşayan topluluk üyeleri benzer ruhsal süreçlerden geçerler (Akt. Kogan, 2011). Travmatik yaşam olayları, yaşanan kayıp sonrasında yas tutulmasını güçleştirir. Acı, utanç, suçluluk yas gibi şiddetli duyguların grup tarafından taşınmadığı durumlarda duyguların kuşaktan kuşağa aktarılması suretiyle yas tutmaktan kaçınılabılır. Önceki kuşakların çözümleyemediği yasın, sonraki kuşaklarca çözümlenebileceği umuduyla travmatik olay sonrasında, olayla ilgili paylaşılan hisler, algılar, düşümler ve yorumların bir toplamı sonraki nesillere aktarılır (Volkan’dan Akt. Kogan, 2011).

Kogan, soykırımdan kurtulanların çocuklarının ailelerinden aktarılan yaşla başa çıkmaları için kullandıkları iki düzenekten söz eder: yas yerine geçebilecek düzenek olarak *canlandırma* ve onarıcı bir savunma olarak *yaratma eylemi*. Canlandırma, acı verici deneyimlerden kaçınma işlevini görür. Kişi ailelerinin örseleyici geçmişiyle kendisinin güncel gerçekliğini aynı anda yaşar. Yeniden canlandırma, geçmişin simgeleştirilmesini engeller ve bu durum örselenmenin çözülememesine sebep olur. Mazor ve arkadaşları (1990), Holokost sonrası sağ kalanlarla yaptıkları çalışmada, doğrudan travmayı deneyimleyen kuşağın yas tutmayı ertelediğini, savaş öncesindeki hatıralarına bağlandığını, savaş sonrası topluma yeniden adapte olma sürecine odaklanmaya çalıştıklarını; böylelikle, psikolojik bütünlüklerini koruyabildiklerini ifade etmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde üçüncü kuşaktan iki katılımcı geçmişte kurulmuş olan bağlara referansla geçmiş günlere duydukları özlemi ifade etmişlerdir. Bir

katılımcının bir arada yaşamaya dair duyduğu hasreti, “*sanki reddediyorum bugünü*” ve “*şehrin eski sokaklarında o günlerden kalan izleri aramak*” şeklinde ifade etmesi Kogan’ın bahsettiği biçimde yas tutma eylemi olarak yorumlanabilir. Diğer yandan bir katılımcının 6-7 Eylül 1955’e ilişkin aktarımı, Kogan’ın bahsetmiş olduğu *canlandırma* mekanizmasının bir örneği gibidir:

“O anlar benim gözümün içinde canlanıyor çünkü ben o evi biliyorum. O ahşap yapı halen var. Bugün de halen ayakta boğazda. Ben sanki onu yaşamışım gibi şu anda albayın bana karşıdan bakıp sus hareketini yaptığını görüyorum. O kadar yani benliğime kazınmış.” (A3)

Yapılan görüşmelerde katılımcılara doğumlarından bu yana yaşamlarını etkileyen travmatik bir olay olup olmadığı sorulmuştur. A3, bu soruya yanıt olarak üç deneyimini paylaşmıştır: 1993 yılında Vezneciler’de Yunan turistlerin bulunduğu otobüsün yanması, 1999 depremi, 1992 yılında adada buldukları esnada çıkan, *annesinin dumanlarından etkilendiği* yangın ve annesinin mutfakta çıkarmış olduğu yangın. 6-7 Eylül 1955 üzerine konuşmak için bir araya gelmiş olduğumuz görüşmede A3’e “travmatik” olarak çağrışan anıların büyük çoğunluğunun “yangın”lardan itibaren olması dikkat çekicidir. Zira, 6-7 Eylül 1955’te anneannesinin “*uykusunun içinde çok yoğun bir benzin kokusuyla*” uyanması, gerçeklikte engellenen yangının düşlemsel olarak gerçekleştiğini ve yangın dumanının üçüncü kuşağa dek uzanabildiğini düşündürmektedir.

Canetti (1973), “sağ kalma” anını, “kuvvet anı” olarak tanımlar. Canetti’nin sağ kalanlara benzersizlik hissi veren bu sözüne Gampel sağ kalmanın korku ve keder anı olduğu yönünde bir ekleme yapar (Gampel, 1992). Özne, sağ kalması yönünde “seçildiği”, ilk an hissettiği şükran duygusunun ardından uzun bir yas ve zedelenen kimliğini yeniden inşa etme sürecine girer. Yani güç hissine kırılma da eşlik eder. Suçluluk, utanç gibi olumsuz duyguların yanı sıra gurur gibi, tatmin edici, pozitif duygular da kimliğin bir parçasıdır (Wiseman & Barber, 2008). İç gruba, yani bireyin özdeşim kurduğu gruba, aidiyet hissi, beraberinde etnik kimlikle gurur duyma halini de getirebilir ve bu durumun ruhsal dayanıklılığı arttırdığı

söylenmektedir. Diğer yandan kimliğe yönelik saldırıların söz konusu olduğu travmatik durumlarda, ötekinden üstün olmaya ilişkin inanç ve duygular travmatik deneyimle başa çıkmanın bir yolu da olabilir (Akt. Tummala-Narra, 2005). İkinci ve üçüncü kuşak katılımcıların birçoğu Rum kimliğiyle gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan “*kelaynak kuşu yerine*” konmak ya da “*fanusa konmak*” suretiyle onlara özel bir pozisyon atfediliğini söylemişlerdir. Bulgular bölümünde belirtildiği gibi toplumca Rumlara yönelik verilen bu “farklı” yerin saldırganın suçluluğuyla ilişkisi merak konusudur.

İletim Mekanizmaları

O ben ki

Bir kadında bir çocuk hayaleti mi

Bir çocukta bir kadın hayaleti mi

Yalnızca bir hayalet mi yoksa

Ne peki

Yere dökülen un sessizliği mi

Edip Cansever, Ben Ruhi Bey Nasılım

Abraham, Hamlet’ten yola çıkarak hayaletlerin utanç, suçluluk gibi şiddetli duygulara karşılık ruhsal alanda ortaya çıkan psişik icatlar olduğunu söylemektedir. (Abraham, 1987). Hamlet’te sırrı bir kuşaktan ötekine taşıyan “hortlak”tır. Peki travmanın kuşaklararası aktarımından söz ettiğimizde, söz ya da sözsüzlük nasıl aktarılır? Danieli (1998), travma sonrası sağ kalanların sessiz de kalsalar konuşsalar da yaşadıkları deneyimleri sonraki kuşaklara aktaracaklarını söylemiştir (Akt. Lev-Wiesel, 2007). Diğer yandan sessizliğin, konuşulmayan deneyimlerin aktarımın aracısı olabileceğini söyleyen klinisyenler de mevcuttur (Arnoux, 2007).

Travmatik deneyim, duyguyu dile getirme kapasitesini etkiler. Travmatik ve travmatik olmayan olaylar bellekte birbirinden farklı şekilde kodlanırlar. Yapılan

araştırmalar, Holokost'u anlatmanın güç olduğunu ve kadınların duygularını ifade edebilme becerilerinde değişikliklere sebep olduğunu göstermektedir (Stern'den Akt. Adelman, 1995). Holokost, "öteki"nin yok edilmesine ve diyalog yoluyla ortak anlamların inşasına dair umudun terk edilmesine yol açmıştır. Ötekiyle diyalogun kesildiği yerde "sessizlik" ortaya çıkmıştır. Anlam, öznenin kendi içinde, kendi sessizliğine gömülerek oluşturulabilmiştir (Adelman, 1995). Benzer şekilde 6-7 Eylül 1955'in de eşlik ettiği Cumhuriyet sonrası etnik homojenleştirme politikalarının yürütüldüğü süreçte Rum cemaati de sessizleşmiş ve içine kapanmıştır. Moskovitch (1983), savaş zamanı çocuk ya da ergen olan bireylerin, yaşama tekrar uyum sağlayabilmek için anılarını gizlemek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Kimi sağ kalanlar için geçmiş ve travmatik deneyimler bütünleştirilemez durumda kalmıştır (Akt. Mazor, Gampel, Enright, & Orenstein, 1990).

Yapılan görüşmelerde birinci kuşağın sessizliği diğer kuşaklar tarafından sık sık dile getirilmiştir. Sessizlik, literatürde iletimin aracı olarak tanımlansa da görüşmeciler "unutmanın" ve "sessiz kalmanın" bir yanıyla yaşananlarla baş edebilmeyi de mümkün kıldığını ifade etmişlerdir. On görüşmeci, yaşananların aile içinde nadiren gündeme geldiğini ifade etmekle birlikte, iki görüşmeciye 6-7 Eylül Olayları ile ilgili herhangi bir deneyim aktarılmamıştır. Söz konusu iki kişinin ailesi de yıkımın oldukça yoğun bir biçimde yaşandığı semtlerde, Cihangir ve Kurtuluş'ta, oturmaktadır.

Metodoloji kısmında belirtildiği üzere, çalışma kapsamında görüşülen kişilerden yalnızca üçü aynı soy zincirine mensuplardır. Söz konusu ailede birinci kuşak 6-7 Eylül 1955'te evini kaybetmiştir. G1, kendisini fiziksel olarak temel ihtiyaçlarından yoksun, korunaksız bırakan -evlerinde bulunan mont, kaban, yorgan gibi kışın soğuşundan koruyan organlar yağmalanmıştır- deneyiminin ardından, ailesinin "*Türkiye'den gitmemek için*" bu konu üzerine konuşmak istemediklerini ifade etmiştir. Evin yıkılmış halini "*çerçeveseler, kapılar, hepsi yıkıldı*" sözleriyle aktaran G1, çocukluğundan bu yana yıkımın gerçekleştiği semt olan Aksaray'a gitmekten kaçındığını ifade etmiştir. Ev, mahremiyetin alanıdır. Öznenin, ötekinin

bakışından sakınarak kendisine yarattığı alandır. Bu bakımdan konutunu kaybetmek, sakınılan ve mahrem bir alanı kaybetmek travmatik bir deneyimdir (Eiguer, 2013). G1, bu travmatik deneyimine ilişkin kızı ve torunlarıyla paylaşımda bulunmadığını “*onlar kendileri anladı*” sözleriyle ifade etmiştir. Kızı G2, yaşananların aile içinde fazla konuşulmadığını, kendi çocuklarına da aktarmadığını “*düşmanlık aşılanmadı*” sözleriyle ifade etmiştir. Torun G3’ün 6-7 Eylül 1955’e ilişkin anlatımlarının bütünlüklü olmayışı travmatik hafızanın yapısı bakımından düşünüldüğünde dikkat çekicidir.

Laub ve Auerhahn (2017), travmatik deneyim karşısında çeşitli bilme biçimleri olduğundan söz etmişlerdir. “Bilmemek” olarak tanımlanan bilme biçimi, öznenin geçmiş nesillerin deneyimlerini bilmesi dahi yaşamına tesir ettiği türden durumları tarif eder. Formüle etme becerilerine meydan okuyan travmatik anlatıya karşılık inkar, bölme, amnezi, derealizasyon, duyarsızlaşma gibi savunma düzenekleriyle yanıt verilebilir ve bu yolla deneyimin yükü engellenmeye çalışılır. Diğer bir bilmeme biçimi, “füğ”dür. Çığ anlatılarının anımsanması, flashbackler bu kapsamda düşünülebilir. Hatırlamaktan çok yeniden yaşantılama türünden bir deneyimdir. Özne deneyimlediği ya da kendisine aktarılan travmatik anıyı bir rüya gibi anımsar. Bir başka bilme biçimi olarak “anı parçaları”, öznenin deneyimi bağlamından koparılmış bir biçimde anımsadığı, imgelerin ve hislerin eşlik ettiği fakat bağ kurmakta güçlük çekip deneyimi anlamlı bir dizgeye oturtamadığı türden durumları tarif eder (Laub & Auerhahn, 2017). Laub ve Auerhahn, sekiz bilme biçimi tanımlar. Çalışma kapsamında kimi anlatılarla ilintili olabileceği, “parçalı anlatılar”ın ve “aktarılmayan deneyimler”in bu bilgiler ışığında değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

Bulgular doğrultusunda birinci kuşağın 6-7 Eylül 1955’e ilişkin hiç konuşmamayı tercih edebildiğini; deneyimini sözün alanına sokarak simgeselleştirse dahi, ev dışında konuşulmaması yönünde çocuklarını ve torunlarını tembihleyebildikleri görülmektedir. Mazor ve arkadaşları (1990), İkinci Dünya Savaşı’ndan yıllar geçtikten sonra yaptıkları çalışmada, kişilerin savaş sonrası hayatta kalabilmek için üç yöntem geliştirdiklerini bulmuşlardır: gelecekteki hayata

odaklanmak, anıları bastırmak, anıları geçmişin bir parçası olarak düşünmek. Diğer yandan anlatıların aktarımına ilişkin dört davranış biçimi gözlemlemiştir: çocukları kendisinden bilgi almak istedikleri halde paylaşmayanlar, paylaşmak isteseler de paylaşımlarına çocuklarının kayıtsız kaldığı kişiler, çocuklarıyla konuşan ve rahatlayanlar, yaşadıklarını belgeleyen fakat çocuklarıyla konuşmayı reddedenler. Bu bakımdan araştırma bulguları yapılan diğer araştırmaların sonuçlarıyla uyumludur.

İkinci kuşaktan olup araştırmaya katılan üç katılımcı vardır. Üç katılımcıdan ikisi paylaşımda bulunmuş, bir tanesi kendisine 6-7 Eylül 1955'e ilişkin aktarılan bir deneyim olmadığını söylemiştir. Üçüncü kuşaktan bir kişinin annesi ve anneannesi sağ olmadığı için görüşme gerçekleştirilememiştir. Dört kişinin annesi ve anneannesi araştırmaya dahil olmak istememiştir. Üçüncü kuşak katılımcılar, önceki nesilleri “içe kapalı”, “temkinli”, “her şeyi saklayan”, “susturan” gibi nitelikleriyle tarif etmişlerdir. Üçüncü kuşağın bilgi ve tanıklığını paylaşma konusunda daha istekli olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında görüşülen üçüncü kuşaktan görüşmeciler 6-7 Eylül 1955'e ilişkin deneyimleri ya da işittiklerini önceki kuşaklara nazaran daha rahat bir şekilde aktarmaktadırlar. Dolayısıyla görüşme yapılan kişiler için 6-7 Eylül 1955'te yaşananların şiddeti artık “anlatılamaz” boyutta değildir. Sigel ve Weinfeld'in (1989) gerçekleştirdiği bir çalışmada üçüncü kuşağın ikinci kuşağa nazaran daha yüksek bir iyi oluş düzeyine sahip olduğu, ancak birinci kuşakla daha yüksek düzeyde özdeşim kurduğu görülmüştür (Akt. Lev-Wiesel, 2007). Benzer şekilde birinci ve üçüncü kuşak arasında kuvvetli kuşaklararası bağlar olduğu gözlenmiştir. Üçüncü kuşaktan bir katılımcı anneannesiyle kurduğu yoğun ilişkiyi şu sözlerle anlatmıştır:

“Adım dışında bir sürü özelliğini daha aldım anneannemin. (...) Herhalde onun devamı gibiyim” (A3)

Ev, içinde ailenin anılarını, ortak yaşantılarını, sırlarını ve eşyalarını barındıran bir bellek mekanıdır. Eşyanın bir geçmişi vardır ve bu geçmiş, öznenin dünyaya ilişkin deneyimlerini, anılarını temsil eder. Bu yolla, özne geçmişle güncel

arasında bağ kurabilir (Bilgin, 2013). Travmatik bir deneyim sonrası eşyaların kaybı, kimliğin sosyal kaynaklarından yoksun olmasına sebep olur (Sayre, 1994). 6-7 Eylül 1955'in "mekan" ve "eşya"da tezahürüne ilişkin sorular Volkan'ın "bağlantı nesnesi" kavramından yola çıkarak sorulmuştur. Bağlantı nesnesi, kayıp yaşayan kişinin yasını dışsallaştırmasına aracılık eden, yas tutan kişinin zihinsel temsilleriyle yitirilmiş olan arasında köprü işlevi gören türden nesnelere (Volkan V. , 2005). Ruhsallıkta hizmet ettiğiyle "eşya", bireyin kaybıyla olan ilişkisini simgeleştirmesinin bir yoludur. Canlı ya da cansız fark etmeksizin birçok nesne "bağlantı nesnesi" işlevi görebilir. Kaybedilen kişiye ait ya da yitimi anımsatan nesnelere bağlantı nesnelere titizlikle korunur. Volkan (2005), fiziksel çevresini yitiren insanların da bağlantı nesnesi kullandıklarını söylemiştir. Söz konusu araştırma kapsamında görüşmecilerden birinin evine saldırı gerçekleşmiş, kalan görüşmecilerin ve yakınlarının evleri bir komşu ya da dost tarafından korunmuştur. Bahsi geçen görüşmeci, "bağlantı nesnesi" işlevi gördüğünü düşünebileceğimiz bir eşya olarak taş bebeğinden söz etmiştir.

Reinemann (2012), öznenin fotoğraf aracılığıyla bir zamanlar sahip oldukları ve kaybetmiş olduklarını aynı anda hatırladığını söyler. Tanıklık işlevini üstlenen fotoğraf, yas tutmanın da aracı olabilir. 6-7 Eylül 1955'in hatırlanmasında görsel temsillerin nasıl bir yeri ve işlevi vardır? Anlatılarda sıklıkla gündeme gelen fotoğraf ve filmlerin üstlendikleri rolü anlamak için Hirsch'in post-bellek olarak tanımladığı yapıyı anlamaya çalışmak yararlı olacaktır. Post-bellek, geçmişte yaşanan travmatik olayların gelecek kuşakların belleğinde yaşamaya devam etmesinin bir yoludur. Özne, geçmişte yaşananları önceki kuşaklardan dinleyerek geçmişi yeniden kurar ve fotoğrafların bu inşada aracı rol üstlenir (Hirsch, 2008). Aileden aktarılan ve ortak aktarımlar olarak ikiye ayrılan post-bellek, geçmiş deneyimlerin güncel anlatılar içinde kendisine yer bulabilmesinin yollarından biridir. Fotoğrafların post-belleğin inşasında kilit bir rol üstlenmektedir. Hirsch (2008), travmatik hafızayı kurarken fotoğrafların sözlü ya da yazılı anlatılardan daha fazla ve daha güçlü bir rol üstlendiğini, çünkü geçmiş deneyimlerin "hayalet"lere dönüşmesini engellediklerini söylemiştir. 6-7 Eylül'e ilişkin

anlatılara bakıldığında fotoğraflara verilen referansların, hafızanın kuruluşunda söz konusu fotoğrafların üstlendiği rolü gösterir niteliktedir. Lacan'ın tarif ettiği üzere simgeselin ötesinde olan gerçek, yani reel, dile dökülemez. Travmatik deneyim bu bakımdan reel'e denk gelir (Akt. Reinemann, 2012). 6-7 Eylül 1955'in yarattığı yıkımı gösteren fotoğrafların, simgeselin başarısızlığa uğradığı, sözcük dağarcığının yetersiz kaldığı yerde mühim bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Fotoğraflara referansla hafızalarda en çok yankılanan mekanın "Beyoğlu" olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, anlatılarında doğrudan kaybettiği bir eşya olmayan kişilerin 6-7 Eylül'ü hatırlatan bir eşya olarak fotoğraflarda görülen "kürk", "kumaş" gibi nesnelere dile getirmesi, fotoğrafların post-belleği kurucu işlevini gösterir niteliktedir. Fotoğrafların kamusal alanda paylaşımının üzerine konuşulamayan birçok deneyimin dile dökülmesini kolaylaştırıcı bir işlevi olabileceği görülmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye sinemasında yıllarca görmezden gelinen, bastırılan deneyimler perdede kendisine yer bulmaya başlamışlardır. "Ulu" değerlerin sorgulanması yeni anlamlara kapı açmıştır. Türkiye sinemasındaki ana akımdan ayrılıp yeni bir söz üreten filmleri inceleyen Sönmez (2015), çalışmasında "Güz Sancısı" ve "Salkım Hanım'ın Taneleri" gibi Rum azınlığın deneyimlerini odak alan filmleri politik olarak yüzeysel, egemen ideolojiyi sorgulamayan popüler anlatılar olarak değerlendirmektedir. Her ne kadar tarihsel ve toplumsal arka planı kısırlaştırıp öznel deneyimleri odak alan yapıtlar olsalar da yapılan çalışmada deneyimlerin "gizli" kalmaması bakımından söz konusu filmlerin anlatılarda kendisine yer edindiği görülmüştür. Hatırlama ve yüzleşme kültürüne dair bir söz söyleme amacı gütmeseler dahi, 6-7 Eylül anlatılarında gündeme gelmeleri, konuşulmaması gerekenlere dair bir çeşit yasağı kaldırdığını düşündürmektedir.

Volkan, yaşanan deneyimlerin etkisine bağlı olarak toplulukların yas tutmak adına tören gerçekleştirebileceklerini, sanat veya şarkılarla yaşananları ortaya koymak için yol üretebileceklerini, ancak politik şiddetin söz konusu olduğu durumların yasını tutmanın daha güç olduğunu söylemiştir (Volkan V. , 2005). Yapılan görüşmelerde katılımcılara "anma" pratiklerine ilişkin soru yöneltilmiştir.

Herhangi bir şekilde anmak istemediğini belirten görüşmeciler olduğu gibi, kamusallaştırmanın önemine değinen ve sosyal medya aracılığıyla sözünü yaygınlaştıran katılımcıların da olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularından görüldüğü üzere anma pratikleri sosyal medya aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Buradan yola çıkarak, anma ritüellerinin icra edildiği bir alan olarak sosyal medyanın yeri ve işlevine dair yeni tartışmaların üretilmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.

“İyi” Olanı Korumak

Yapılan araştırmalar, ayrımcılığın bireyler ve topluluklar için travmatik stres kaynakları olabileceğini göstermektedir (Goodman, 2013). Birinci ve ikinci kuşağın daha görünür biçimde ayrımcılığa maruz kaldığı görülürken; üçüncü kuşak kendilerine yönelik güncel bir ayrımcılığın olmadığını söylese de *ikinci sınıf vatandaş* olarak hissettiğini vurgulayan bir katılımcı da olmuştur. Katılımcıların biri Rum kültürünün tanınmaması ve bilinmemesinin ayrımcılığa maruz kalmamayı sağladığını ifade ederken; bir katılımcı aslında bilinmemesi ve tanınmamasının ayrımcılık olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, yapılan görüşmelerde birinci ve ikinci kuşak kamusal alanda Rumca konuşma konusunda daha tedirgin ve temkinli olduklarından söz ederken, üçüncü kuşak böylesi bir tedirginlikten söz etmemiştir.

6-7 Eylül 1955’i yaşayanlar ve çocukları, güncele uzanan etkileri de söz konusuken, ruhsal olarak nasıl hayatta kalmışlardır? Bunun için ne gibi yöntemler kullanmışlardır? Özne, ihanetin acısıyla nasıl başa çıkmıştır? Bir katılımcı o zamanlardan hafızasında kalanları şu şekilde ifade etmiştir: *“Bak şimdi hatırlıyorum ve fena oluyorum. Çünkü çok yakın küçükken 6 yaşındayken komşularımız vardı. Çok severdik birbirimizi Türkler. Fakat onlar da o gece yok oldu hepsi. Hepsi biliyordu olacağını ve kimse haber vermedi.”* (G1).

Freud *tekinsiz* kavramıyla öznedeki kaygı uyandıranın yabancı olan değil, tanıdık olan olduğunu söyler. Almancası “Das unheimliche” olan kavram, “heim” anlamına gelen *ev* ve “heimat” *vatan* ve “geheim” *gizli, saklı, sır* anlamına gelen

sözcüklerle aynı kökü paylaşır; heimlich'in, yani *tanıdık, yakın, dost*, başına gelen "un" ekiyle birlikte *eve ait olmayan, tanıdık olmayan* anlamına gelir (Gürbilek, İkinci Hayat, 2020). Tekinsiz, tuhaf ve kaygı verici olanın ardındaki aşına olunanı anlatır (Eiguer, 2013). 6-7 Eylül 1955'te tanıdık ve güvenli olan yerini yabancı, kaygı verici olana bırakmıştır.

Yapılan görüşmelerde bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli önlemler alındığı ve çeşitli "koruyucu" savunmalar kullanıldığı görülmüştür. Savunmalar, bilinçdışı düzeyde olan ve karşılanması güç duyguları uzaklaştırmayı, duygulara karşı benliği korumayı amaçlayan yapılardır (Gampel, 1992). Fail ve fedai anlatıları, içe kapanmak, güvenli çevre oluşturmak, makbul vatandaş olmak, isim değiştirmek, karma evlilikler gerçekleştirmemek gibi alt temalar altında yer alan ifadelerin travmatik deneyim sonrası yaşananlarla baş etmenin bir yolu olabileceği düşünülmektedir. Uzun bir travma, zulüm veya ayrımcılık geçmişi olan ailelerin bu deneyim karşısında dayanıklı kalabilmesinin yolunun, aile içi bağları kuvvetli tutulmasından ve kapalı bir aile sistemi olunmasından geçtiği görülmektedir (Goodman, 2013). Aileler tehdit altında hissettiklerinde korumayı arttırabilir, güvenlik zamanlarında esneyebilir; koruyucu mekanizmalar mevcut bağlama oturtulabilir (Danieli'den Akt. Goodman, 2013). Benzer bir durum Rum ekalliyet için de söz konusu olabilir. Diğer yandan söz konusu ruhsal mekanizmaların "iyi" olanı korumaya hizmet edebileceği düşünülmektedir. Özel alanın istila edilmesi ya da istila tehdidi ile karşı karşıya kalmasının ruhsal alanda ne gibi yankıları olmuştur? Bu yankının ağırlığıyla başa çıkabilme sürecinde "iyi komşu"lar nasıl bir rol üstlenmişlerdir?

Dostların düşmanlara dönüştüğü türden deneyimlerin yanı sıra failin değersizleştirilmesi ya da canavarlaştırılması mefhumuyla da karşılaşmıştır. Anlatılarda faile normalden fazla güç atfedilmiş ya da gerçekleştirdiği şiddet eylemini belli birtakım niteliklerine yorulmuştur, ancak bu bakış şiddetin toplumsal boyutlarının göz ardı edilmesine sebep olacaktır. Zira Gürbilek'in (2015) ifade ettiği üzere: "*Bir ülkede kötülük hakim olabiliyorsa eğer, bu canı ruhlı insanların sayısı arttığı için değil, kötülük sıradanlaştığı içindir.*". Diğer yandan failin bir

kılığa büründürülmesinin koruyucu bir etkisi olabileceği de düşünülmektedir. Çünkü geçmişte karşılaşılan o “canavar” geçmişte kalmıştır. Kimi görüşmecilere göre günümüzde insanların eğitim düzeyi yükselmiş, bilinç düzeyi artmış, dolayısıyla manipüle edilme ihtimalleri azalmıştır. Peki bu gerçekten böyle midir? O halde bugün göçmenlere ya da Türkiye’de yaşamakta olan diğer etnik ya da dini azınlıklara yönelen saldırgan tutumlar nasıl değerlendirilebilir? Bu açıdan bakıldığında anlatılara eşlik eden koruyucular dikkat çekicidir. Koruyucuların ya da ihanete karşı komşularını ve dostlarını koruma sorumluluğunu üstlenebilmiş olanların yaşanan dehşeti perde arkasında tutulmasını sağlayabileceği düşünülmekte, “koruyucu”ların ve anlatılardaki koruyucu imgesinin 1955’te evleri korudukları kadar, bugün yaşanan travmatik deneyimin dehşeti karşısında ruhsallığı da koruyan bir yanı olabileceği düşünülmektedir. Bir görüşmecinin kendisine aktarılan bir anı olmamasına rağmen 6-7 Eylül 1955’ten söz edildiğinde aklına “*Tarlabaşı’nda kapıları koruyan insanlar*” imgesinin gelmesi, başka bir görüşmecinin ailesinin Türkiye’de kalmasına ön ayak olmuş bir kişi olarak koruyucu aile dostunu göstermesi dikkat çekicidir. “İyi komşular” Türkiye’de kalabilmeyi mümkün kılıyorken, kötü komşulara ne olmuştur peki? Kötü komşular ruhsallıkta ne gibi biçimlerde var olmaya devam etmişlerdir?

Araştırma bulguları üzerine düşündüğüm sıralarda, zihnimde bir “perde” imgesinin canlandığını fark ettim. Duruma göre sağlam bir kapıya dönüşebilen perdenin arkasında sanki travmatik deneyim tekrar tekrar sahnelenmeye devam ediyor; perde bir biçimde aralandığında -Hrant Dink cinayeti gibi- “tekinsiz” olan güncele sirayet etmenin bir yolunu buluyordu. Ne biçimde örtülü olursa olsun işlenmesi güç, çığ materyalin açığa çıkmasının önündeki engel oluyordu belki de “koruyucu” imgesi. Boran, bugünü anlamının yolunun geçmişi ve kökenleri bilmek, tanımak ve kabul etmekten geçtiğini söylemiştir (Boran, 2016). Perdenin arkasında sahnelenen görmeye çalışmak, ıstırapı tanımak, sorumluluk almak, bir aradalık üzerine düşünebilmeyi ve düşünceleri pratiğe dökebilmeyi mümkün kılar. Bugün toplumsal düzeni eşleyenler, baş kaldıranlar, iktidarın söyleminde gedik açanlar, marjinaler ve marjinalleştirilenler olarak hepimiz kötülüğün sıradanlığıyla

karşı karşıyayız. Toplumlar travmatik anlarıyla hesaplaşabilmek için iyi tanıklara ihtiyaç duyarlar (Kaptanoğlu, 2000). Bugün geldiğimiz noktada belleksizleştirme politikalarının karşısında “iyi tanıklık” edebilmenin sorumluluğunu almak gerekir. Zira Gülten Akın’ın Savaşı Beklerken Őirinde söylediği gibi, “*Nergisten ben sorumluydum, ışgından ve çocuklardan/ Yanlış mı belledim, insan sorumluluktur.*”

SONUÇ

Winnicott, travmayı “bireyin varoluş çizgisinin sürekliliğini koparan” olay olarak tanımlar (Winnicott, 2014). Politik travmanın söz konusu olduğu durumlarda sürekliliğin kopması kendisine yalnızca öznellikte karşılık bulmaz, toplumsal bağ içinde de karşılık bulur. Şiddeti besleyen ve engellemeyen tutumlar şiddete maruz kalan insanları daha kırılğan ve saldırılara açık hissetmesine sebep olur (Başterzi, Yılmaz, & Oğlağı, 2019).

Araştırmanın sonuçları, 6-7 Eylül 1955’te yaşanan şiddetin etkilerinin ikinci ve üçüncü kuşaklara dek çeşitli biçimlerde uzandığını göstermektedir. Üçüncü kuşaktan görüşmeciler cemaat dışı ilişkiler kurmaya önceki kuşaklara nazaran daha açık olsalar da kimliğin tehdit altında hissedildiği bir durum söz konusu olduğunda geçmiş deneyimlerin etkisinin hissedildiği görülmektedir. Diğer yandan, etkileri hissedilse dahi geçmişin yıkıcılığına ve yaşanan kayıplara karşın her bir kadının üretkenlik ve beceriklilikle başa çıkmanın alanını yarattığı görülmüştür.

Nitel araştırmanın doğası gereği araştırmanın küçük bir örnekleme olması araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Sınırlılık olarak değerlendirilebilecek bir diğer durum da araştırmacının cemaat dışından olmasıdır. Konuşmanın, söze dökmenin güç olduğu anlatıların aktarımında güvensizliğin söz konusu olma ihtimalinden ötürü bu durum bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

İleride yapılacak araştırmaların nicel yöntemlerle desteklenerek yürütülmesi, bütüncül bir biçimde değerlendirmek adına mümkünse tüm aile üyeleriyle görüşmeler yapılması, 6-7 Eylül sonrasında Yunanistan’a göç etmiş ya da sürgün edilmiş kişilerin de çalışmalara dahil edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın hazırlık sürecinde görüldüğü üzere ruhsallık perspektifinden İstanbullu ekalliyetlerin deneyimlerini odak alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bakımdan konuyla ilgili daha fazla çalışmanın yapılması önemlidir.

Rum cemaatinden biriyle yürütülecek klinik bir çalışmada travmanın kuşaktan kuşağa aktarımı konusuna terapist kulak kabartmalıdır. Terapist farklı bir etnik gruptansa Rum kültürüne dair bilgi sahibi olmasının da önemli olduğu düşünülmektedir. Gerek klinik gerek toplumsal alanda iyi tanıklık etmenin sağaltımı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Ruhsal travmanın kuşaklar arası aktarımı konusu, sonuçları ruhsal alandan toplumsala uzanan ve birçok farklı perspektiften ele alınması gereken bir konudur. Bir biçimde travmatik hikayeler açığa çıkıp anlam kazandıkça, yok sayılan ve inkar edilen birçok deneyim geri döner. Dile düşmeyen bu hikayelere kulak veren bir ötekinin varlığıyla dillendirilebildiği takdirde geçmişin hayaleti günümüze musallat olmayı bırakır.

Türkiye “yas yasağı” nedeniyle kuşaklardır yas tutan bir ülkedir (Kaptanoğlu, 2009). Benzer şekilde 6-7 Eylül 1955’te de yaşananlarla olması gerektiği gibi yüzleşilmemiş, sorumluluk alınmamış; bu durum geleneksel anlamıyla yas tutulamamasına sebep olmuştur. Hatırlama, bireysel ya da topluluğun kendi içinde yaptığı bir çalışma değil; ancak ötekinin tanıklığında anlamını kazanan, onarımı mümkün kılan bir çalışmadır. Dolayısıyla travmatik deneyime “iyi tanıklık” edebilmek sağaltımın mümkün olması ve bir-aradalıktan söz edebilmek için çok önemlidir (Kaptanoğlu, 2009). Bir arada yaşamının temel koşulu ortak, çoğulcu bir tarih oluşturmaktan; ben ve ötekilerin tarihinden “bizim tarihimiz” diyebiliyor olmaktan geçer (Pérouse, 2012). Tarihle yüzleşip hafızayı birlikte inşa etmenin bir aşaması da “bağışlamak”tır. Failin suçunu itiraf etmesi, özür dilemesi, mağdurun acısını maddi ve zihinsel olarak onarmak için çaba gösterebilmesiyle özne, kendi hikayesini özgürce yazabilme kabiliyetini kazanır (Kaptanoğlu, 2009).

Alpay, “barışmak” sözcüğünün “bar” kökünden gelen, işteş bir fiil olduğunu ve “birbirine gitmek” anlamına geldiğini söylemiş ve eklemiştir: “*Biz buna ‘birbirinin gerçekliğine varmak’ diyelim*”. Bağışlamaktan barışmaya uzanan süreç, ancak topluluklar arasında kurulacak “diyalog” köprüsü ile mümkündür. Hrant

Dink'in söylemiş olduğu gibi; *“Ne var ki birlikte yaşamak öyle yukarıdan birilerinin bahşedeceği bir lütuf değil, birlikte yaşayan halkların birlikte üretmeleri gereken bir uygarlıktı.”* (Dink, 2006)

KAYNAKÇA

- Abraham, N. (1987). Notes on the Phantom: A complement to Freud's metapsychology. *Critical Inquiry*, 13(2), 287-292.
- Abrevaya, E. (2009). Kolektif travmalarda iletim sorunu. *Psikanaliz Buluşmaları*, 31-38. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Adelman, A. (1995). Traumatic memory and the intergenerational transmission of Holocaust narratives. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1(50), 343-367.
- Akarpınar, R. B. (2004). Türk gölge oyunu Karagöz'de zımmî tipler. *Millî Folklor*(62), 19-34.
- Aker, A. T. (2012). Temel sağlık hizmetlerinde ruhsal travmaya yaklaşım. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Akgönül, S. (2012). *Türkiye Rumları: Ulus-devlet çağından küreselleşme çağına bir azınlığın yok oluş süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akgönül, S. (2017). Rum nedir? Kim der, kime der, niye der? *Rum Olmak, Rum Kalmak* (s. 19-36). İstanbul: İstos Yayın.
- Akhtar, S. (2010). *Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. (M. Alkan, S. Uyanık , & A. A. Köşkdere, Çev.) İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri, Org. Ltd. Şti.
- Aktar, A. (2000). *Varlık vergisi ve "Türkleştirme" politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Aktoprak, E. (2010). *Bir 'kurucu öteki' olarak: Türkiye'de gayrimüslimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İnsan Hakları Merkezi.
- Akyüz, H., Ayata, G., Bayram, D., Büyükgöze, S., Çavuşoğlu, S., Gökdemir, İ., . . . Yayıntaş, A. (2014). *Adaletin cinsiyeti*. İstanbul: Mor ÇatıKadın Sığınağı Vakfı Yayınları.
- Arca, O. (2013). Kabil ile habil: Katil ve kurban atalarımız. *Suret Dergisi*(3). İstanbul: Encore Yayınları.
- Arnoux, D. J. (2007). İletilebilen ruhsal yaşama dair. *Psikanaliz Yazıları*(15). (E. Abrevaya, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Başterzi, A. D., Yılmaz, B., & Oğlağu, Z. (2019). *Travma Nedir?* 12 2020 tarihinde <https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2019/11/PSDA-RehberiY.pdf> adresinden alındı
- Balcı, D. (2013). *Yeşilçam'da öteki olmak: Başlangıcından 1980'lere Türkiye sinemasında gayrimüslim temsilleri*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Bar-On, D. (1995). *Fear and hope: Life-stories of five Israeli families of holocaust survivors, three generations in a family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bezo, B., & Maggi, S. (2015). Living in “survival mode:” Intergenerational transmission of trauma from the Holodomor genocide of 1932-1933 in Ukraine. *Social Science & Medicine*(134), 87-94.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Boran, B. (2016). Katlanılamayanı karşılamak. *Psikanaliz Yazıları*(33), 43-52.
- Braga, L. L., Mello, M. F., & Fiks, J. P. (2012). Transgenerational transmission of trauma and resilience: a Qualitative study with brazilian offspring of Holocaust survivors. *BMC Psychiatry*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*(3), s. 77-101.
- Caymaz, B., & Çanakçı, D. (2017). Azınlık kimliğini anlamak: İstanbul Rumlarının "ötekileştirilme" algıları. *Rum Olmak, Rum Kalmak* (s. 95-134). içinde İstanbul: İstos Yayın.
- Clark, B. (2008). *İki kere yabancı: Kitleli insan ihracı modern Türkiye ve Yunanistan'ı nasıl biçimlendirdi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dönmez, O. S. (2016). "Radyasyondan koşarak kaçmak": Savaş ve çocuk. *İçimizdeki Şiddet: Ruhsaldan Toplumsala Şiddet Görüngüleri* (s. 47-53). içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- de Mijolla, A. (2009). Anne-baba zamanının izinde... *Psikanaliz Buluşmaları 4: Kuşaklararası İletim* (C. Özcan, Çev., s. 9-19). içinde İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Dink, H. (2006). *Tek yol 'bir arada yaşama' - I*. Aralık 25, 2020 tarihinde Hrant Dink Vakfı: <https://hrantdink.org/tr/hrant-dink/hrant-dink-yazilari/732-tek-yol-bir-arada-yasama-i> adresinden alındı
- Eiguer, A. (2013). *Evin bilinçdışı*. (P. Akgün, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Enneli, Ç. (2010). Türkiye’de Gayrimüslim azınlıklar ve milliyetçilik: Bir kavramsallaştırma denemesi. R. Ö. Dönmez, P. Enneli, & N. Altuntaş içinde, *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (s. 145-173). İstanbul: Say Yayınları.
- Erbağcı, K. (2018). Toplumsal bellek sorunsalı ve kentsel dönüşüm: İstanbul, Fener-Balat örneği. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ersan, I. (2014). Karagöz perdesinde Osmanlı "tasviri". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*(26), 73-90.
- Faimberg, H. (2005). *The telescoping of generations*. New York: Routledge.
- Firidinoğlu, N. (2009). Geleneksel halk tiyatrosunda gayrimüslimlerin temsili. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*(27), 51-60.
- Freud, S. (2015). Totem ve tabu. (C. Karakaya, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Freud, S. (2015). Yas ve melankoli. (A. Emirsoy, Çev.) Telos Yayınevi.
- Gürbilek, N. (2015). *Sessizin payı*. İstanbul: Metis Yayınları .
- Gürbilek, N. (2020). *İkinci hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güven, D. (2005). *6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Güven, D. (2012). 6-7 Eylül 1955 Olaylarına bugünkü Türk ve Yunan toplumlarının bakış açıları. *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın* (s. 159-164). içinde İstanbul: İstos Yayın.
- Gampel, Y. (1992). I was a Shoah child. *British Journal of Psychotherapy*, 4(8), s. 391-400.
- Gampel, Y. (2009). Toplu travmalar: Görünmeyen ve radyoaktif iletimler. (4), 21-30. (B. Kolbay, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gampel, Y. (2014). Sürgünün figürleri: Farklılığın oluşumu, içe alma, dışlama, sürgün. *Psikanaliz Buluşmaları*(8). (L. Mete, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Glesne, C. (2015). Nitel araştırmaya giriş. (P. Yalçınoğlu, & A. Ersoy, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goodman, R. D. (2013). The transgenerational trauma and resilience genogram. *Counselling Psychology Quarterly*, 3(26), 386-405.
- Hamburger, A. (2017). Genocidal trauma: Individual and social consequences of assault on the mental and physical life of a group. *Psychoanalysis and holocaust testimony* (s. 66-91). içinde New York: Routledge.
- Harakal, K. (2009, Haziran). *Tanık ve kanıt olarak fotoğraf: Kosova'nın kayıp insanları*. Aralık 19, 2020 tarihinde <https://hakikatadalethafiza.org/kaynak/imgelerle-yasamak-tanik-ve-kanit-olarak-fotograf-kosovanin-kayip-insanlari/> adresinden alındı
- Haynes, S. N. (1986). A behavioral model of paranoid behaviors. *Behavior Therapy*(17), 266-287.
- Hirsch, M. (2008). The generation of postmemory. *Poetics Today*, 1(29), 103-128.
- Üçel-Aybet, G. (2010). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahane-Nissenbaum, M. C. (2011). Exploring intergenerational transmission of trauma in third generation Holocaust survivors. *The Guilford Press*.
- Kaptanoğlu, C. (2000). Ben hayali, ulusal kimlik ve travma. *Birikim*(134-135), s. 87-91.
- Kaptanoğlu, C. (2009). Travma, toplumsal yas ve bağışlama. *Toplum ve Hekim*, 212-215.
- Karenian, H., Livaditis, M., Karenian, S., Zafiriadis, K., Bochtsou, V., & Xenitidis, K. (2015). Collective trauma transmission and traumatic reactions among descendants of Armenian refugees. *International Journal of Social Psychiatry*, 57(4), s. 327-337.
- Kaymak, Ö. (2018). İstanbul'da az(ınlık) olmak: Gündelik hayatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler. İstanbul: Litera Kitap.
- Kellerman, N. (2001). Transmission of Holocaust trauma: An integrative view. *Psychiatry*, 3(64), 256-267.

- Kellerman, N. P. (2013). Epigenetic transmission of Holocaust trauma: Can nightmares be inherited? *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 1(50), 33-39.
- Kogan, I. (2011). Yas tutmama mücadelesi. (S. Yücel, & A. A. Köşkdere, Çev.) İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri, Org. Ltd. Şti.
- Kogan, I. (2013). Yahudi soykırımından sağ kalan anne babaların çocuklarının yaşamları ve tedavilerinde "sahneleme". *Suret Dergisi*, 227-246. (D. Arduman, Çev.) Encore Yayıncılık.
- Koritar, E. (2019). Working out phantoms in trans-generational transmission of trauma. *The American Journal of Psychoanalysis*, 494-506.
- Laub, D., & Auerhahn, N. (2017). Knowing and not knowing: Forms of traumatic memory. *Psychoanalysis and holocaust testimony* (s. 32-42). içinde New York: Routledge.
- Lev-Wiesel, R. (2007). Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study. *Qualitative Social Work*, 75-94.
- Loewenberg, P. (2012). Clinical and historical perspectives on the intergenerational transmission of trauma. *Lost in transmission: Studies of trauma across generations* (s. 55-68). içinde London: Karnac Books Ltd.
- Lundgren, E. (2012). *Şiddetin normalleştirilme süreci*. (B. Ekal, Çev.) İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Yayınları.
- Mangassarian, S. L. (2016). 100 years of trauma: the Armenian genocide and intergenerational cultural trauma. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*.
- Mazor, A., Gampel, Y., Enright, R. D., & Orenstein, R. (1990). Holocaust survivors: Coping with post-traumatic memories in childhood and 40 years. *Journal of Traumatic Stress*.
- McGrath, T. (2000). The transmission of trauma: An analysis of the possible place of deferred action in passing on the effects of trauma. (41/42), 123-137.
- Mucci, C. (2013). *Beyond individual and collective trauma*. London: Karnac Books.

- Nigolian, I. (2015). Anlamak. *Suret Dergisi*(7). (B. Konyar, & B. Yanık, Çev.)
Encore Yayınları.
- Oran, B. (2011). *Türkiyeli gayrimüslimler üzerine yazılar*. İstanbul: İletişim
Yayınları.
- Ornstein, A. (2015). Soykırımdan hayatta kalanlar ve çocukları için umuttan
bahsedebilir miyiz?: Shake' Topalian'ın "Hayaletlerden Atalara: 'Kendi'
Soykırım Deneyimime Tanıklık Ederken" makalesi üzerine bir tartışma.
Suret Psikokültürel Analiz(7). (D. Genç, Çev.)
- Özyıldırım, İ., Orhon Baykal, L., Gürsel, B., & Güney, A. K. (2017). Bireysel ve
toplumsal travmayla temasta psikanalitik çalışma üzerine notlar. *Psikanaliz
Yazıları*(34), 115-144. Bağlam Yayınları.
- Parman, T. (2017, Temmuz). Nedenbilimsel bir unsur olarak travma ve psikanaliz.
Psikanaliz Yazıları(34), s. 19-26.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Pérouse, J. F. (2012). İstanbul Rumlarının mekansal ve belleksel İzleri: Fatih ilçesi
örneği. F. Benlisoy, A. M. Arslanoğlu, & H. Rigas (Dü) içinde, *İstanbul
Rumları: Bugün ve yarın* (s. 73-82). İstanbul: İstos Yayın.
- Reinemann, J. (2012). İmgesel ile gerçek arasında: Arjantin'deki yas ve
melankolinin portre fotoğrafları. *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı*(4), 93-113.
Sel Yayıncılık.
- Roussillon, R. (2017). Travma ve simgeleştirme. *Psikanaliz Yazıları*(34), 39-50. (L.
Orhon Baykal, Çev.) Bağlam Yayınları.
- Rowland-Klein, D., & Dunlop, R. (1997). The transmission of trauma across
generations: Identification with parental trauma in children of Holocaust
survivors. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*(31), 358-369.
- Sönmez, S. (2015). *Filmlerle hatırlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayre, S. (1994). Possessions and identity in crisis: Meaning and change for victims
of the Oakland firestorm. *Advances in Consumer Research*(21), 109-114.
- Sigal, J. J., Silver, D., Rakoff, V., & Ellin, B. (1973). Some second-generation
effects of survival of the Nazi persecution. *American Journal of
Orthopsychiatry*, 43(3), 320-327.

- Sontag, S. (2004). Başkalarının acısına bakmak. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Terbaş, Ö. (2016). Rüyalardan gerçekliğe: Psikanaliz ve sanat. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türker, N. (2015). *Vatanım yok memleketim var*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı. (2012). Türkiye’de sürmekte olan toplumsal travma ile baş etmede ilk adımlar. Ankara: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
- Tanık Sivri, M. (2013). Paslı teneke kutu: Travmanın kuşaklararası iletimi. C. Joannidis içinde, *Tefekkür Yakınlıkları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni (Psikolojide Araştırma ve Yöntem Tartışmaları Özel Sayısı)*(5), s. 25-38.
- Tisseron, S. (2009). Sırların hastalıklı iletimi. *Psikanaliz Buluşmaları*. (Z. Okçuoğlu, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Topalian, S. (2015). Hayaletlerden atalara: "Kendi" soykırım deneyimime tanıklık ederken. 37-49. (A. D. Ülkümen, Çev.) İstanbul: Encore Yayıncılık.
- Triest, J. (2017). "Travmanın bireysel ve kolektif boyutları": Bilinçdışı kabus gerçeğe dönüştüğünde. *Psikanaliz Yazıları*(34), 51-68. (G. P. Özbay, Çev.) Bağlam Yayınları.
- Tummala-Narra, P. (2005). Addressing political and racial terror in the therapeutic relationship. *American Journal of Orthopsychiatry*, 19-26.
- Tunaboşlu İkiz, T. (2009). Kuşaklararası iletide mizah. *Psikanaliz Buluşmaları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Vogel, M. L. (1994). Gender as a factor in the transgenerational transmission of trauma. *Women & Therapy*(15), 35-47.
- Volkan, V. (1993). *Politik psikoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Volkan, V. (2005). Kimlik adına öldürmek: *Kriz ve terör dönemlerinde geniş gruplar ve liderleri*. (Ö. Karaçam, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.

- Volkan, V. D. (2005). *Körü körüne inanç: Kriz ve terör dönemlerinde geniş gruplar ve liderleri.* (Ö. Karaçam, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.
- Volkan, V. D. (2015). *A Nazi legacy.* London: Karnac.
- Volkan, V., & Itzkowitz, N. (2002). *Türkler ve Yunanlılar.* (B. Büyükkal, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Winnicott, D. W. (2014). *Başlangıç noktamız: Ev.* (N. Diner, & N. Nirven, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Wiseman, H., & Barber, J. P. (2008). *Echoes of the trauma.* New York: Cambridge University Press.
- Yücel, H. (2017). Rum olmak, Rum kalmak. *Rum olmak Rum kalmak* (s. 7-18). içinde İstanbul: İstos Yayın.
- Yıldırım, E. A., & Kaya, N. (2018). Kitlesele travmada etkilenmiş grupların sosyal, psikolojik analizi ve psikososyal müdahaleler. *Psikiyatride Güncel*, 8(1), 9-23.
- Yanarocak, S. (2020, 11 04). *Yahudi mitolojisi ve folkloru-5: Babil kulesi* . https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-90832-yahudi_mitolojisi_ve_folkloru5_babil_kulesi.html adresinden alındı
- Yehuda, R., Schmeidler, J., Wainberg, M., Binden-Bryner, K., & Duvdevani, T. (1998). Vulnerability to post-traumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors. *American Journal of Psychiatry*(155), 1163-1171.
- Zara, A. (2018). Kolektif travma döngüsü: Kolektif travmalarda uzlaşma, bağışlama ve onarıcı adaletin iyileştirici rolü. *Klinik Psikiyatri*, s. 301-311.

EKLER

EK 1. Katılımcı Onam Formu

Sayın Gönüllü;

Sizi, Aslı Yükü tarafından, Prof. Dr. Hale Bolak danışmanlığında yürütülen ve 6-7 Eylül Olayları'na ilişkin deneyimlerin kuşaktan kuşağa ne şekilde aktarıldığını inceleyen çalışmaya davet ediyoruz.

Bu çalışma, 6-7 Eylül 1955'te yaşanan olayları, İstanbullu Rum kadınların nesilden nesile ne şekilde aktardığını, kadınlığa ve anneliğe ilişkin tasarımların travmatik deneyimlerle nasıl şekillendiğini yapılan mülakatlar aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmaya katıldığınız takdirde, kitlesel saldırıların kuşaklar boyu süren etkilerinin anlaşılmasına ve söz konusu deneyimlerin tanınır ve duyulur olmasına katkı sağlıyor olacaksınız. Çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde, bir ya da birden fazla görüşmeye katılım sağlamanız beklenecektir. Bu görüşme(ler) çerçevesinde kişisel ve aile geçmişinize ilişkin hikayeleri ayrıntılı bir biçimde paylaşmanız beklenecektir.

Katılımcının Hakları:

- Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- İstedığınız zaman araştırmacıya haber vererek çalışmadan çekilebilirsiniz.
- Yapılan görüşmelerin ses kaydı alınacak, sonrasında yazıya dökülecektir. Yazı dökümünün ardından ses kayıtları imha edilecektir.
- Görüşmelerde alınan bilgiler kimlik bilgileriyle eşleştirilmeden kullanılacaktır.

Araştırmaya katılımınız durumunda görüşmelerin çıktıları yalnızca bu tez çalışmasında kullanılacaktır.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Prof. Dr. Hale Bolak (hale.boratav@bilgi.edu.tr) veya Psk. Aslı Yükçü (asliyukcu@gmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu bilgilendirilmiş onam belgesini okudum ve anladım. İstedğim zaman bu araştırmadan çekilebileceğimi biliyorum. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum ve bu onay belgesini kendi hür irademle imzalıyorum.

<i>Katılımcı Adı Soyadı:</i>		<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>		
<i>Araştırmacı Adı Soyadı:</i>		<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>		

EK 2. Demografik Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Demografik Bilgi Formu

Yaş:

Eğitim durumu:

Meslek:

Çalışma durumu:

Medeni durumu:

Çocuk sayısı (varsa):

Gelir düzeyi:

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Onam formunda da bahsettiğim üzere, önce kişisel öykünüze (çocukluğunuz, aileniz, ilişkileriniz), sonrasında da 6-7 Eylül Olayları'na ilişkin birtakım sorular soracağım. Sorularıma yanıt verirken, konuyla ilgili olabileceğini düşündüğünüz, aklınıza gelen başka hikayeleri de anlatabilirsiniz.

A) Kendisi, Ailesi ve Yakın İlişkileri

1. Kendinizi tanıtır mısınız?
2. Nasıl bir aile ortamında büyüdünüz?
3. Çocukluğunuzla ilgili neler hatırlıyorsunuz? Nasıl bir çocuktunuz, sizi kim büyüttü?
4. Ergenliğiniz ile ilgili neler hatırlıyorsunuz? Nasıl bir ergendiniz?
5. Anneniz nasıl biridir? İlişkinizden biraz bahsedebilir misiniz?
6. Annenizden aldığınız/Annenize benzediğini düşündüğünüz özellikleriniz var mıdır?

7. Bir kadının nasıl olması gerektiğine dair annenizin size özellikle aktardığı pratikler/gelenekler var mıdır? Bu gelenekleri çocuğunuza aktardınız mı/aktarıyor mısınız?
8. Bir annenin nasıl olması gerektiğine dair annenizin size özellikle aktardığı pratikler/gelenekler var mıdır? Bu gelenekleri çocuğunuza aktardınız mı/aktarıyor mısınız?
9. Babanız nasıl biridir? İlişkinizi nasıl tanımlarsınız?

B) Ruhsal ve Bedensel Semptomlar

10. Daha önce bir psikiyatrist veya psikologtan destek aldınız mı? Ne gibi şikayetleriniz vardı? Ne tür tedavi/tedaviler aldınız?
11. Herhangi bir bedensel rahatsızlığınız var mı?
12. Tıbbi geçmişinizde belirtmek istediğiniz önemli rahatsızlığınız oldu mu?
13. Sürekli kullandığınız bir ilaç var mı? (İlaç İsmi, Kullanım Süresi ve Sıklığı Belirtiniz)

C) Önemli Yaşam Olayları

14. Bebekliğinizden bugüne kadar yaşamınızı etkilediğini düşündüğünüz önemli olaylar var mı?
15. Yakınlarınızın etkilendiği önemli yaşam olayları var mı?

Buraya kadar sorularına yanıt verdiğiniz için teşekkür ederim. Bundan sonrasında soracağım sorular, 6-7 Eylül Olayları hakkında olacak. Dilerseniz bir görüşme daha gerçekleştirebilir, devamındaki soruları başka bir görüşmede yanıtlayabilirsiniz.

Birinci Kuşak:

1. Çocukken, Rum olmak sizin için nasıl bir anlama geliyordu, neler çağrıştırıyordu? Bugün nasıl bir anlama geliyor? Sizce çocuğunuz/çocuklarınız için ne anlama geliyor?
2. Şimdi, eğer isterseniz 6-7 Eylül 1955'e ilişkin deneyimlerinizi, anılarınızı aktarabilir, her türlü ayrıntıdan dilediğiniz gibi söz edebilirsiniz.
3. Bugün geriye dönüp baktığınızda, bu yaşananlar sizde ne tür duygular uyandırıyor?
4. Tüm bu süreçle başa çıkabilmek adına hem kişisel olarak hem de aile içinde nasıl önlemler aldınız? Nasıl başa çıktınız?
5. Çocuğunuza bu yaşadıklarınızı aktardınız mı? Aktardıysanız, nasıl ve ne zaman aktardınız, anımsıyor musunuz?
6. Bu olay hakkında ailenizle ve yakınlarınızla ne sıklıkla konuştunuz?
7. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir eşya var mıdır?
8. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir mekan var mıdır?
9. Geriye dönüp baktığınızda geçtiğimiz yıllardaki 6-7 Eylül'e denk gelen günlerde neler yaptığınızı anımsıyor musunuz? Nasıl anıyorsunuz bu dönemi?
10. Türkiye'de Rum bir kadın olmak neler düşündürüyor size? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların kadın olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
11. Türkiye'de Rum bir anne olmak neler düşündürüyor? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların anne olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
12. Benim size sormadığım, fakat sizin anlatmak, eklemek istediğiniz bir şey var mıdır?

İkinci Kuşak:

1. Çocukken, Rum olmak sizin için nasıl bir anlama geliyordu, neler çağrıştırıyordu? Bugün nasıl bir anlama geliyor? Sizce çocuğunuz/çocuklarınız için ne anlama geliyor?

2. Şimdi, eğer isterseniz 6-7 Eylül 1955'e ilişkin dinlediğiniz hikayeleri aktarabilir, her türlü ayrıntıdan dilediğiniz gibi söz edebilirsiniz.
3. Siz bu hikayeyi kimlerden, kaç yaşlarındayken dinlediniz?
4. Sizce yakınlarınız, bu deneyimle başa çıkabilmek için ne tür yöntemler bulmuş, ne tür önlemler almış olabilirler?
5. Bugün geriye dönüp baktığınızda, bu yaşananlar sizde ne tür duygular uyandırıyor?
6. Çocuğunuza bu yaşadıklarınızı aktardınız mı? Aktardıysanız, nasıl ve ne zaman aktardınız, anımsıyor musunuz?
7. Bu olay hakkında ailenizde ne sıklıkla konuşurdunuz?
8. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir eşya var mıdır?
9. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir mekan var mıdır?
10. Geriye dönüp baktığınızda geçtiğimiz yıllardaki 6-7 Eylül'e denk gelen günlerde neler yaptığınızı anımsıyor musunuz? Nasıl anıyorsunuz bu dönemi?
11. Son olarak, Türkiye'de Rum kadın olmak nasıl bir şeydir, neler düşündürüyor size? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların kadın olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
12. Türkiye'de Rum anne olmak neler düşündürüyor? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların sizin anne olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
13. Benim size sormadığım, fakat sizin anlatmak, eklemek istediğiniz bir şey var mıdır?

Üçüncü Kuşak:

1. Çocukken, Rum olmak sizin için nasıl bir anlama geliyordu, neler çağırıyordu? Bugün nasıl bir anlama geliyor? Sizce çocuğunuz/çocuklarınız için ne anlama geliyor?
2. Şimdi, eğer isterseniz 6-7 Eylül 1955'e ilişkin dinlediğiniz hikayeleri aktarabilir, her türlü ayrıntıdan dilediğiniz gibi söz edebilirsiniz.
3. Siz bu hikayeyi kimlerden, kaç yaşlarındayken dinlediniz?

4. Sizce yakınlarınız, bu deneyimle başa çıkabilmek için ne tür yöntemler bulmuş, ne tür önlemler almış olabilirler?
5. Bugün geriye dönüp baktığınızda, bu yaşananlar sizde ne tür duygular uyandırıyor?
6. Çocuğunuza bu yaşadıklarınızı aktardınız mı? Aktardıysanız, nasıl ve ne zaman aktardınız, anımsıyor musunuz?
7. Bu olay hakkında ailenizde ne sıklıkla konuşurdunuz?
8. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir eşya var mıdır?
9. Size tüm bu hikayeyi hatırlatan bir mekan var mıdır?
10. Geriye dönüp baktığınızda geçtiğimiz yıllardaki 6-7 Eylül'e denk gelen günlerde neler yaptığınızı anımsıyor musunuz? Nasıl anıyorsunuz bu dönemi?
11. Son olarak, Türkiye'de Rum kadın olmak nasıl bir şeydir, neler düşündürüyor size? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların kadın olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
12. Türkiye'de Rum anne olmak neler düşündürüyor? 6-7 Eylül'de yaşanan olayların sizin anne olma halinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
13. Benim size sormadığım, fakat sizin anlatmak, eklemek istediğiniz bir şey var mıdır?

EK 3. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı ismi	Yaş	Şehir	Eğitim	Medeni Durum	Çocuk	Meslek	Gelir	Göç
A3	40	İstanbul	Lisans	Bekar	Yok	İç Mimar	Orta	Var
B2		İstanbul	Lise	Evli	Var	Ev Hanımı	Orta	Yok
C2	54	İstanbul	Lise	Boşanmış	Var	Mimar	Orta	Yok
C1	79	İstanbul-Yunanistan	Lise	Evli	Var	Öğretmen	Orta	Var
D3	34	İstanbul	Lisansüstü	Bekar	Yok	Psikoterapist	Orta	Var
E3	28	İstanbul	Lisans	Bekar	Yok	Öğretmen	Orta	Yok
F3	36	İstanbul	Lisansüstü	Bekar	Yok	Film yapımcısı	Orta	Yok
G1	71	İstanbul			Var		Orta	Yok
G2		İstanbul	Lisans	Evli	Var		Orta	Yok
G3	28	İstanbul	Lisansüstü	Bekar	Yok	STK Çalışanı	Orta	Yok
H1	66	İstanbul-Yunanistan			Var			Var
I3	34	İstanbul	Lisans	Bekar	Yok	Psikoterapist		Var

EK 4. Etik Kurul Değerlendirme Sonucu

ETİK KURUL DEğERLENDİRME SONUCU/RESULT OF EVALUATION BY THE ETHICS COMMITTEE

(Bu bölüm İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurul tarafından
doldurulacaktır /This section to be completed by the Committee on Ethics in research
on Humans)

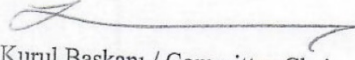
Başvuru Sahibi / Applicant: Aslı Yükçü

Proje Başlığı / Project Title: Toplumsal Tarih Nasıl Öznelleşir? 6-7 Eylül
Olaylarının Kuşaklararası İletimi

Proje No. / Project Number: 2020-20845-11

1.	Herhangi bir değişikliğe gerek yoktur / There is no need for revision	XX
2.	Ret/ Application Rejected Reddin gerekçesi / Re ason for Rejection	

Değerlendirme Tarihi / Date of Evaluation: 20 Ocak 2020

Kurul Başkanı / Committee Chair

Doç. Dr. İtir Erhart

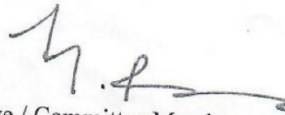

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

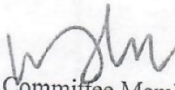
Üye / Committee Member

Prof. Dr. Aslı Tunç (izinli)

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Hale Bolak Boratav

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Koray Akay